

KÜRESELLEŞME ve ÇOK ULUSLU İŞLETMELER ÇERÇEVESİNDE
TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME

Sevgi AKSOY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Doç.Dr. Sevgi GEREK

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ağustos 2006

YÜKSEK LİSANS TEZİ ÖZÜ

KÜRESELLEŞME ve ÇOK ULUSLU İŞLETMELER ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME

Sevgi AKSOY
İKTİSAT ANABİLİM DALI
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağustos 2006
Danışman: Doç. Dr. Sevgi GEREK

Bu çalışmada küreselleşme sürecinde, ekonomilerin yeniden yapılandırılması aşamasında etkin bir ekonomi politikası aracı olarak kullanılan özelleştirme politikaları üzerinde çok uluslu işletmelerin sahip oldukları etkiye açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

1980'li yıllardan itibaren hız kazanan ve hala oluşumunu tamamlamamış bir olgu olan küreselleşme ile beraber siyaset, kültür ve ekonomi alanlarında hızlı değişim bir yaşanmaya başlamıştır.

Sürecin asıl belirleyici ve şekillendirici yönü olan ekonomik değişim, gelişen iletişim ve enformasyon teknolojilerinin sunduğu imkanlar ile tüm dünyayı tek pazar haline getirmiştir. Ekonomik ilişkilerin kazandığı yeni biçim sonucunda çok uluslu işletmeler gittikçe önem kazanmış hatta bundan da öte, hükümetlerden daha çok söz sahibi olmuşlardır.

Ekonomide yaşanan bu yeniden yapılanma sürecinde devletin ekonomideki yeri en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Bugün, tartışmalar hala devam etmesine rağmen, süreç devletin ekonomideki payının minimize edildiği ve serbest piyasa mekanizmasının dünya ekonomisini yönlendirdiği doğrultuda işlemiştir. Bu aşamanın en önemli aracı ise özelleştirmeler olmuştur.

Bu bağlamda, çok uluslu işletmelerin küreselleşme süreciyle ilişkisinden bahsedildikten sonra dünyada ve Türkiye'de gerçekleştirilen özelleştirmelerde çok uluslu işletmelerin payı ve rolü incelenmiştir.

ABSTRACT

In this dissertation, we have tried to give an explanation about the impact of multinational corporations over privatizations which have been used as an economy policy instrument for the reconstruction of the economies during globalization process.

With the globalization process, which has accelerated since 1980's and hasn't finished its formation yet, there has been rapid changes in political, cultural and economical fields.

Economical changes, the true shaping part of the globalization process, has turned the whole world to one market by using the facilities of emerging communication and information technologies. As a result of the new form of economical relations, multinational corporations has gained more importance day by day. Moreover, they even become more powerful than governments.

In this reconstruction process of economies, the place of governments in economic relations has been one of the most discussed issues. Today, although this discussions are still carried on, the process has been evolving through minimizing the goverment share in economy and making the free market economy direct the world economy. Privatizations have been the instrument of these policies.

On this context, after mentioning the relationship between multinational corporations and globalization, the role and part of multinational corporations in the privatizations that have been made in the world and in Turkey is observed.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Sevgi AKSOY'un "Küreselleşme ve Çok Uluslu İşletmeler Çerçevesinde Türkiye'de Özelleştirme" başlıklı tezi **08/09/2006** tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, İktisat Anabilim Dalında, yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Doç. Dr. Sevgi GEREK

Üye : Doç. Dr. Erol KUTLU

Üye : Doç. Dr. Naci GÜNDOĞAN

Prof. Dr. Nurhan AYDIN
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
JÜRİ ve ENSTİTÜ ONAYI	iv
ÖZGEÇMİŞ	v
TABLolar LİSTESİ	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE ÇOK ULUSLU İŞLETMELER

1. KAVRAM OLARAK KÜRESELLEŞME.....	3
1.1. Küreselleşmenin Gelişim Süreci	7
1.2. Küreselleşme Yaklaşımları	10
1.3. Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu	11
1.4. Ekonomik ve Finansal Küreselleşmeye Neden Olan Gelişmeler	17
2. KÜRESELLEŞME SÜRECİ VE ÇOK ULUSLU İŞLETMELER İLİŞKİSİ	23
2.1. Çok Uluslu İşletmelerin Tarihsel Süreçte Gelişimi	27
2.2. Çok Uluslu İşletmelerin Ekonomik Gücü	30
2.3. Çok Uluslu İşletmelerin Dünya Ekonomisinin Yönlendirme İşlevleri	31
2.4. Çok Uluslulaşmanın Uluslararası Ticarete, Üretime ve Mali Piyasalara Etkisi	33
2.5. Küresel Ekonomilerde Çok Uluslulaşmayı Teşvik Eden Faktörler	40

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOK ULUSLU İŞLETMELERİN ÖZELLEŞTİRME SÜRECİNDEKİ

YERİ ve ÖNEMİ

1. ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARININ DAYANDIĞI GELİŞMELER VE ÇOK ULUSLU İŞLETMELER	45
1.1. Kavram Olarak Özelleştirme	46
1.2. Özelleştirmenin Tarihsel Gelişimi	47
1.3. Özelleştirmenin Amaçları	50
2. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DÜNYADA GERÇEKLEŞTİRİLEN ÖZELLEŞTİRMELER VE ÇOK ULUSLU İŞLETMELERİN ROLÜ	53
2.1. Dünyada Gerçekleştirilen Özelleştirmeler ve Elde Edilen Gelirler.....	56
2.2. Dünyada Gerçekleştirilen Özelleştirmelerin Sektörel ve Bölgesel Dağılımı	58
2.3. Birleşme ve Devamla Yoluyla Gerçekleştirilen Özelleştirmeler ve Elde Edilen Gelirler	60
2.4. Birleşme ve Satın Alma Yöntemiyle Gerçekleştirilen En Büyük 25 Özelleştirme	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE' DE KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE

ÇOK ULUSLU İŞLETMELER ve ÖZELLEŞTİRME

1. TÜRKİYE'NİN KÜRESELLEŞME SÜRECİNE KATILIMI	64
2. KÜRESELLEŞMENİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİSİ	66
2.1. 24 Ocak Kararları Sonrasında Yaşanan Ekonomik Gelişmeler	66
2.2. Ekonomik Gelişmelerin Neden Olduğu 1994, 2000 ve 2001 Krizleri	69
3. TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME	71
3.1. Özelleştirmenin Gelişimi ve Gereği	71
3.2. Türkiye'de Özelleştirmelerde Geline Nokta	74
3.3. Türkiye'de Gerçekleştirilen Özelleştirmelerde Çok Uluslu İşletmelerin Payı	82
SONUÇ	92
KAYNAKÇA	94

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Çeşitli Ülkelerin Çok Uluslu İşletmeleri ve Satışları	15
Tablo 2. Çeşitli Ülkeler ve GSYİH'leri	16
Tablo 3. Dünya İhracatı ve Dünya GSYİH	22
Tablo 4. Yurt Dışına Yatırılmış Sermaye	25
Tablo 5. AEG ve General Electric Faaliyet Durumu	28
Tablo 6. Dünya İhracat-İthalat Oranları	35
Tablo 7. Yabancı Yatırımın Yasal İklimindeki Değişiklikler	39
Tablo 8. Teknoloji Transferinde Potansiyel Ortaklar	43
Tablo 9. Çok Uluslu İşletmelerin Ülke Dışı Satış Oranlarının Toplam Satışlarına Oranı	54
Tablo 10. Uluslararası Üretim ve DYY'ye İlişkin Temel Göstergeler	55
Tablo 11. Birleşme ve Devralma Yoluyla Gerçekleştirilen En Büyük 25 Özelleştirme	62
Tablo 12. Türkiye'de İthalat-İhracat Oranları	67
Tablo 13. Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi	68
Tablo 14. 1986 – 2006 Dönemi Özelleştirmelerinden Elde Edilen Gelirler	81
Tablo 15. Türkiye'de İzin Verilen Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı	83
Tablo 16. Türkiye'de Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Firmaların Sektörlere Göre Dağılımı	84
Tablo 17. Çok Uluslu İşletmelerce Satın Alınan Kurumlar	86
Tablo 18. ÇUİ'lerin Satın Aldığı Çimento Fabrikaları Faaliyet Bilgileri	88
Tablo 19. Gıda Sektöründeki Birleşme ve Devralmalardan Örnekler	90
Tablo 20. Unilever Ürünleri ve Pazar Payları	91

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. GATT'den Sonra Gümrük Tarifeleri	19
Şekil 2. Taşımacılık Maliyetleri	20
Şekil 3. Dünyada Gerçekleştirilen Özelleştirmeler	56
Şekil 4. Dünyada Gerçekleştirilen Özelleştirmelerden Elde Edilen Gelirler	57
Şekil 5. Sektörlere Göre Dünya Özelleştirmeleri	58
Şekil 6. Bölgelere Göre Dünya Özelleştirmeleri	59
Şekil 7. Birleşme ve Devralmalar Yoluyla Gerçekleştirilen Özelleştirmeler	60
Şekil 8. Birleşme ve Devralmalar Yoluyla Yapılan Özelleştirmelerin Gelirleri	61
Şekil 9. Yıllar İtibariyle Özelleştirme	77
Şekil 10. Yöntemler İtibariyle Özelleştirme	79

GİRİŞ

Kar maksimizasyonu sağlamak amacıyla yeni pazar yaratma ve maliyetleri minimize etme çabaları yeni ekonomi politikalarının uygulanması zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Bu amaçla, dünya ticaretinin giderek serbestleşmesi, sermayenin daha rahat hareket edebilmesi için bir dizi önlem gelişmiş ülke ekonomilerince alınmıştır.

Washington Kararları olarak bilinen bu kararlar doğrultusunda tüm dünyada uygulamaya konulmaya çalışılan ekonomik politikalar sonucunda özellikle gelişmekte olan ülkelerde uygulanan ithal ikameci, dışa kapalı ekonomi politikaları terk edilmiştir. Bunun yerine ihracata dayalı büyüme modelleri benimsenmiş, yabancı sermaye ülkeye çekilmeye çalışılmıştır.

Böylelikle çok uluslu işletmeler doğrudan ya da dolaylı yatırımlarıyla dünya genelinde ekonomik faaliyetlerini yürütür hale gelmişlerdir. Bu politikaları yürütürken ise, giderek etkinleşen piyasa mekanizmasının verdiği serbesti ve devletin ekonomideki yeri tartışmaları eşliğinde özelleştirmeyi etkin bir politika aracı kullanmışlardır.

Yaşanan bu gelişmelerin ele alındığı tezin birinci bölümde kavram olarak küreselleşme ve küreselleşme sürecinde çok uluslu işletmeler ele alınmıştır. Küreselleşmenin gelişim süreci, küreselleşme yaklaşımları ve küreselleşmenin ekonomik boyutu başlıkları işlenmiştir. Çok uluslu işletmelerin tarihsel gelişimlerine, uluslararasılaşma süreçlerine, faaliyet nedenlerine, ekonomik güçlerine ve küreselleşme süreciyle ilişkilerine açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde, çok uluslu işletmelerin özelleştirme sürecindeki yeri ve önemi dikkate alınarak özelleştirme kavramına, özelleştirmenin tarihsel gelişimine, amaçlarına ve dünyadaki özelleştirme uygulamalarına yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise Türkiye ekonomisinin küreselleşme sürecinde geçirdiği dönüşüme ve bu dönüşümün bir uzantısı olan özelleştirmelere değinilmiştir. Bu

doğrultuda Türkiye'ye gelen çok uluslu işletmelere ve bu işletmelerin Türkiye'de gerçekleştirilen özelleştirmelerde oynadıkları rol hakkında bilgi vermeye çalışılmıştır.

Sonuç kısmında ise elde edilen tüm bulgular ışığında genel bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE ÇOK ULUSLU İŞLETMELER

1. KAVRAM OLARAK KÜRESELLEŞME¹

Önderliğini ABD ve SSCB'nin yaptığı iki kutuplu dünyanın, SSCB'nin sahneyi terk etmesiyle başlayan dünya çapındaki değişim süreci küreselleşme olarak adlandırılmaktadır.²

Küreselleşme ideolojisine yön veren odaklar teknolojik gelişmelerin lideri konumundaki ABD ve ABD orjinli finans çevreleridir. Washington Uzlaşması olarak adlandırılan ve 1980 sonrasında dünya ekonomisinde köklü politika değişimlerine yol açan bu yeni ideoloji, ABD'li çok uluslu işletmeler, ABD Hazinesi ve Wall Street'ten (ABD finans kurumları) kaynaklanmıştır.³

1980'li yıllarda gelişmekte olan ülkelerde oldukça kabul görüp uygulamaya konulan Washington Uzlaşmasına dayalı ekonomi politikalarının ana başlıkları şöyledir:⁴

- Mali disiplinin sağlanması
- Kamu harcamalarındaki önceliklerin sağlık, eğitim ve altyapıya yönlendirilmesi
- Vergi tabanının genişletilmesi ve marjinal vergi oranların kısılmasını içeren bir vergi reformunun yapılması
- Gerçekçi ve rekabetçi döviz kurları

¹ Küreselleşme kavramı literatürde globalleşme ve Yeni Dünya Düzeni olarak da geçmekle beraber, bu çalışmada küreselleşme kavramının kullanılması tercih edilmiştir.

² Ömer Demir, **Küresel Rekabette Etkin Devlet: Türkiye İçin Etkin Bir Devlet Oluşturma İmkani** (Birinci Basım. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, Şubat 2003), s.1.

³ “R. Wade, “Sermaye Akışları Kavgasının Eşiğinde”, Foreign Policy (Türkçe Baskısı), (Kış, 1998–99, İstanbul Bilgi Üniversitesi)” Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi** (Onbirinci Basım. Ankara: İstanbul: Remzi Kitabevi, Haziran 2004) , s.172'deki alıntı.

⁴ “John Williamson, The Political Economy of Policy Reform (Washington: Institute for International Economics, 1994)” Erol Kutlu ve Rana Eşkinat, **Dünya Ekonomisi** (Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırmaları Vakfı Yayın No:150, 2002), s.95'deki alıntı

- Mülkiyet haklarının korunması
- Deregülasyon-(Devletin piyasalara müdahale etmemesi)
- Serbest Ticaret
- Özelleştirme
- Doğrudan yabancı yatırımlar karşısındaki engellerin kaldırılması
- Finansal serbestleşme

Ekonomi politikalarında korumacılık ve dışa kapalılık terk edilmiş, liberalizasyon doğrultusunda yapılan bu köklü değişimler ve etkileri dünya çapında olmuştur.

Küreselleşme olarak adlandırdığımız bu sürecin halen devam eden bir olgu olması, ekonomik, siyasi, kültürel, vb etkileri barındırması nedeniyle sahip olduğu çok yönlülük bu kavramla ilgili olarak herkesin üzerinde hemfikir olduğu bir tanım yapılmasını engellemektedir.

Buradan hareketle, farklı yaklaşımları dikkate alan tanımlamalara değinilerek küreselleşme kavramını açıklamaya çalışmanın, geniş bir bakış açısı kazandırabileceği düşüncesiyle bu tanımlamalara yer verilmiştir.

Küreselleşme, en genel anlamıyla mal ve hizmetlerin, üretim faktörlerinin, teknolojik birikimin ve finansal kaynakların ülkeler arasında serbestçe dolaşabildiği ve faktör, mal hizmet ve finans piyasalarının giderek bütünleştiği bir süreç olarak adlandırılabilir. Ayrıca, küreselleşme sürecinde, sayılan bu alanlarda ulus devletlerin etkisinin giderek zayıflaması, buna karşılık çok uluslu işletmelerin belirleyici bir rol oynaması sürecin temel özellikleri arasında yer almaktadır.⁵

Çok uluslu işletmelerin kendi pazarlama politikalarını belirlemeye ve dünya pazarları genelinde kontrol sistemlerini oluşturmaya çalıştıkları, küresel pazarlar ve küresel tüketiciler için ürettikleri ürünlerin tüketilmesinde kazanan taraf olarak kalma çabaları olarak da tanımlanan küreselleşme, bu tanım çerçevesinde ele alındığında, ekonomik yapının her yönü üzerinde etkili olduğu sonucuna varılabilmektedir.⁶

⁵ Fikret Şenses, “Neo liberal Küreselleşme Kalkınma İçin Fırsat mı, Engel mi?,” <http://www.ceterisparibus.net/dunya/kuresellesme.htm> (Erişim Tarihi: 13.03.2006)

⁶ Hasan Tağraf, “Küreselleşme Süreci ve Çokuluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi,” <http://www.ceterisparibus.net/dunya/kuresellesme.htm> (Erişim Tarihi: 13.03.2006)

Ekonomik, siyasal, kültürel değerler ve bu değerler çevresinde oluşmuş birikimlerin, dünyanın küçülerek artık neredeyse tek bir mekan olarak algılandığı bu süreçte, ulus devletlerin sınırlarını aşarak, dünya geneline yayılması küreselleşme için yapılabilecek bir diğer tanımlama olabilir.⁷ Yapılan bu tanım, küreselleşmeyi salt ekonomik değil, yaratılan diğer değerlerle birlikte ele aldığından, sürecin karmaşık ve birbirine geçmiş yapıların etkileşiminin bir ürünü olduğunu düşünmemize neden olmaktadır.

Küreselleşmeyi, yaşanan teknolojik gelişmelerin hızlı bir şekilde artması sonucunda ülkeler arasında mal, hizmet, uluslararası sermaye akımlarının serbestleşmesini ve bütün bunların sonucunda ortaya çıkan ekonomik gelişmeyi ifade eden bir olgu olarak tanımlayan bir diğer yaklaşıma göre ise, ülkeler arasında yaşanan bu hızlı ekonomik akım, aynı zamanda giderek artan oranda serbestleşmeyi de beraberinde getirmiştir.⁸

Küreselleşme, sanayinin gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere doğru kayması, üretimin aşamalarının her birinin farklı ülkelerde yapılması, finans piyasalarının değişik ülkelere yayılması, çok sayıda insanın ülkeler arasında çeşitli sebeplerle hareket etmesi, dünya genelinde demokrasi taleplerinin artış göstermesi ve aynı türdeki ürünlerin farklı ülkelerde tüketilmesi olarak da tanımlanabilmektedir.⁹ Bütün bunların toplamı ise yine, küreselleşmenin çok yönlü bir olgu olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Küreselleşme, dünya ekonomisini meydana getiren sosyal ve iktisadi olayların kendi içinde ve aynı zamanda dünya piyasalarıyla bütünleşmesi olarak da algılanabilmektedir. Ayrıca, daha dar bir tanımlama olarak ise ticaretin ve sermaye akımlarının serbestleştirilmesi olarak ele alınmaktadır.¹⁰

Küreselleşmeyi tarihin olağan akışı içinde ortaya çıkan bir olgu olarak ele alan tanımlamaya göre ise, küreselleşmenin ekonomik olduğu kadar siyasal ve sosyo-kültürel boyutlarda da etkileri bulunmaktadır. Dolayısıyla, bu açıdan ele alındığında

⁷ H. Ömer Köse, "Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü," <http://www.ceterisparibus.net/dunya/kuresellesme.htm>, (Erişim Tarihi: 13.03.2006)

⁸ "Globalleşme Nedir?," <http://www.foreigntrade.gov.tr/Kuresellesme/Globallesme.htm>. (Çeviren: Ersan Öz), (Erişim Tarihi: 13.03.2006).

⁹ İsmail Gökal, "Globalleşme," <http://www.foreigntrade.gov.tr/Kuresellesme/Kuresellesme/Say17.htm>, (Erişim Tarihi: 13.03.2006).

¹⁰ Erinç Yeldan, "Neo liberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler," <http://www.ceterisparibus.net/dunya/kuresellesme.htm>, (Erişim Tarihi: 13.03.2006)

küreselleşme uluslararası ticaretin yaygınlaşması, emek ve sermaye hareketlerinde artış görülmesi, ülkeler arasındaki siyasi kamplaşmanın sonlanması ve teknolojiye yaşanan hızlı değişim sonucunda ülkelerin gerek ekonomik, gerekse siyasal ve sosyo-kültürel açıdan birbirlerine yakınlaşmaları olarak da ele alınmaktadır.¹¹

Küreselleşme, ulaşım, haberleşme ve bilgi işlem teknolojisinde yaşanan gelişmelerin bir sonucu olarak, toplumsal ve küresel boyutta yapılan düzenlemelerde, mekansal uzaklıklardan kaynaklanan farklılıkların ortadan kalktığı toplumsal süreç olarak da değerlendirilmektedir.¹²

Küreselleşmeyi teorik yönüyle açıklamaya çalışan bir diğer tanıma göre ise küreselleşme, yeni-sağ olarak adlandırılan ve özü itibariyle yeni neo-klasik iktisat okulunun temel öğretilerinden türeyen kuramları ve “bırakınız yapınlar-bırakınız geçsinler” anlayışını güçlendirerek uygulamaya koyan iktisat politikaları demetidir.¹³

Bir başka tanım ise küreselleşme sürecinin dünya ekonomilerinin gittikçe artan boyutta bütünleşmesi olduğudur.¹⁴

Küreselleşmeyle ilgili yapılan ve küreselleşmenin sadece ekonomik boyutuna değil, dönüştürücü boyutuna da değinen uç bir tanım ise, küreselleşmeyi mevcut ekonomik ilişkiler çerçevesinde daha fazla uluslararası ticaret ve yatırıma yönelik konjonktürel bir değişiklik olarak değil, yeni bir ekonomik yapının ortaya çıkması olarak açıklamaktadır.¹⁵

Küreselleşme, yerel toplumdan küresel topluma, uluslararası ilişkilerden küresel ilişkilere ve dünya sisteminden küresel sisteme geçişi niteleyen bir süreç olarak nitelendirilmekte, küresel toplum nosyonunun bir çözümlenme birimi olarak tanımlanmaktadır.¹⁶ Bu yaklaşım ise, küreselleşmeyi oluş halinde bir süreç olarak değerlendirmekle beraber, değişimin yönünün her anlamda sınırların ortadan kalktığı doğrultuda olduğunu vurgulamaktadır.

¹¹ Can Aktan, “Globalleşme Kavramı,” <http://www.canaktan.org/yenitrendler/globallesme/kavram.htm>, (Erişim Tarihi: 10.03.2006)

¹² Kutlu ve Eşkinat, **a.g.e.**, s.232.

¹³ Kazgan, **İktisadi Düşünce ...**, s.172.

¹⁴ Dharam Ghai, “Yapısal Uyum, Küresel Bütünleşme ve Sosyal Demokrasi,” **Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma** Çeviren: İdil Eser (Birinci Basım. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Mayıs 1995), s.40.

¹⁵ Paul Hirst ve Grahame Thompson, **Küreselleşme Sorgulanıyor** Çeviren: Çağla Erdem, Elif Yücel (Birinci Basım. Ankara: Dost Kitabevi, Eylül 1998), s.32.

¹⁶ Abdullah Özkan, “Globalleşen Dünyada Demokrasinin Önemi ve Türkiye'nin Konumu,” **Globalleşen Dünyada Türkiye'nin Yeri** (İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Yayınları, 2004), s.435.

Bir başka bakış açısına göre ise, küreselleşme eski bir süreci tanımlayan yeni bir kelimedir: Beş yüzyıl önce Avrupa'nın sömürgecilik döneminin hız kazanmasıyla başlayan küresel ekonominin bütünleşmesidir. Ama süreç, son çeyrek yüzyılda bilgisayar teknolojisinin patlamasıyla, ticaret engellerinin kaldırılmasıyla ve çok uluslu işletmelerin genişleyen politik ve ekonomik gücüyle hızlanmıştır.¹⁷

Bütün bu tanımlamalardan yola çıkarak küreselleşmeyi özetle, sadece ekonomik değil, sosyal ve kültürel yönleri olan, üretimin her aşamasının farklı bir ülkede yapıldığı, dolayısıyla üretimin uluslararasılaştığı ve işletme ve pazarlama politikalarının bu üretim tarzına göre şekillendiği, farklı ülkelerdeki tüketicilerin tüketim alışkanlıklarının benzeşmeye başladığı ve bu sürecin bir ürünü olan çok uluslu işletmelerin güç kazandığı dinamik bir ekonomik yapılanma süreci olarak tanımlayabiliriz.

1.1.Küreselleşmenin Gelişim Süreci

Kavram olarak küreselleşmeye açıklık getirmeye çalıştıktan sonra, dinamik olarak nitelendirdiğimiz bu sürecin gelişim aşamalarına, yine çeşitli bakış açılara yer vererek değinmenin süreci anlamakta faydalı olacağı düşünüldüğünden, bu bölümde küreselleşmenin gelişim aşamalarına yer verilmiştir.

Küreselleşmenin gelişim sürecini açıklarken, 1970'li yıllardan beri içinde bulunulan küreselleşme sürecine yön veren dinamikleri, kapitalizmin altın çağı boyunca süren yüksek birikim temposunun yarattığı aşırı üretime dayalı kriz, söz konusu dönemin sermaye/emek çelişmesine damgasını vuran Fordist üretimin yoğunlaşması ve finansal sistemin serbestleşmesi sonucu yükselen finansal sermaye ve spekülatif birikim tercihlerinin sanayi yatırımlarının önüne geçmesi olmak üzere dört ana başlık altında değerlendiren bakış açısına göre küreselleşme iki döneme ayrılmaktadır.¹⁸

Küreselleşme sürecine bu açıdan yaklaşıldığında 1970 sonrası yaşanan ikinci küreselleşme sürecinin 19. yüzyılda yaşanan genel küreselleşme dalgasının bir devamı

¹⁷ Wayne Ellwood, **The No-nonsense Guide To Globalization** (UK: New Internationalist Publications Ltd, 2001),s.12.

¹⁸ Yeldan, **a.g.m.** (Erişim tarihi:13.03.2006)

niteliğinde olduğu ve küreselleşmenin birinci evresi olarak değerlendirilen dönemin ise kabaca 1870–1914 arasında yaşandığını söylenmektedir.¹⁹

Küreselleşmenin gelişim süreci açıklanırken, süreci tetikleyen etkenler olarak 1970’li yıllarda yaşanan stagflasyon olgusu, sermayenin kar haddindeki düşüş ve petrol ihracatçısı konumundaki ülkelerin (OPEC) petrol fiyatlarını arttırmak ve petrol ihracına yönelik ambargo koymak yoluyla Batı’nın siyasi gücünü sarsması da ele alınmaktadır. Küreselleşme sürecinin yine iki döneme ayrıldığı bu yaklaşımda, Birinci Sanayi Devrimi sonucu yaşanan küreselleşmeye 1.Küreselleşme, 1990’larda SSCB’nin ve Doğu Bloku’nun çöküşü ile tek kutuplu dünyanın oluşması sonucu hızlanan küreselleşmeye 2. Küreselleşme adı verilmektedir.²⁰

Küreselleşme sürecini iki ayrı döneme ayırarak açıklayan bir diğer yaklaşıma göre, Birinci Küreselleşme dönemi 1870–1913 yıllarına denk düşmektedir. Bugün yaşanan İkinci Küreselleşmenin kökenleri ise neo-liberalizmin 1970’li yıllardaki yükselişine bağlanmaktadır. Bilişim ve iletişim teknolojilerindeki hızlı değişimin, taşıma/ulaştırma maliyetlerindeki azalmanın ve bunların üretim teknikleri ve piyasaların bütünleşmesi üzerinde yarattığı etkilerin ise bu sürecin ortaya çıkmasındaki önemli etkenler olduğu vurgulanmaktadır.²¹

1970’li yıllarda çok uluslu işletmelerin dünya ekonomisi üzerindeki etkilerinin bir hayli artması, 1980’lerde Batının iletişim teknolojisinde kaydettiği ilerleme ve 1990’larda SSCB’nin dağılmasıyla güç dengesinin ortadan kalkması sonucu küreselleşme sürecinin hızlandığını öne süren bir diğer yaklaşım ise, küreselleşmenin gelişimini açıklarken, süreci üç aşamada ele almaktadır. Buna göre, Birinci Küreselleşme merkantilizm ve denizcilik alanında ortaya çıkan gelişmelerin sonucunda ticaret yapılabilecek alanların genişlemesiyle yaşanmıştır ve bu dönem sömürgecilik dönemi olarak adlandırılmıştır. İkinci Küreselleşme olarak adlandırılan dönem ise Sanayi Devriminin sonucu olarak doğan yeni hammadde ve pazar arayışının yaşandığı süreçtir ve bu aşama emperyalist dönem olarak adlandırılmıştır. Günümüzde yaşanan ise Üçüncü Küreselleşmedir.²²

¹⁹ Erinç Yeldan, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim, Büyüme** (Dördüncü Basım. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), s.19.

²⁰ Kazgan, **İktisadi Düşünce...**, s.172.

²¹ Şenses, **a.g.m.**, (Erişim Tarihi: 13.03.2006)

²² Kutlu ve Eşkinat, **a.g.e.**, s.281.

Küreselleşmenin gelişim sürecini açıklamaya çalışan bir diğer yaklaşıma göre ise ülkeler kapsam ve boyut açısından tarih süresince çeşitli küreselleşme aşamalarından geçmişlerdir. Bu yaklaşımda küreselleşmenin gerçekleşmesindeki en önemli araç olarak kapitalizm görülmekte ve kapitalizmin ortaya çıkıp gelişmeye başladığı 1870–1914 döneminden sonra kurulan IMF, Dünya Bankası GATT ve OECD gibi uluslararası kuruluşların küreselleşme sürecine tekrar hız kazandırdığı söylenmektedir. Bu dönemdeki asıl önemli gelişmenin çok uluslu işletmelerin gerçekleştirdiği doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki artış olduğuna dikkat çekilmektedir.²³

Bu yaklaşım açısından ele alındığında 1970’li yıllar küreselleşme açısından dönüm noktası olarak görülmektedir. Bretton Woods sisteminin çökmesi ve ABD, İngiltere, Japonya ve Almanya’nın sermaye hareketlerini serbest bırakmasıyla küreselleşmenin ivme kazandığı, ülkelerin arasındaki ekonomik ilişkilerin arttığı savunulmaktadır. Yine bu yaklaşıma göre, 1914’te başlayan Birinci Dünya Savaşı, arkasından 1929’da yaşanan Büyük Buhran artan ekonomik ilişkilerin yavaşlamasına sebep olmuş, ancak İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ekonomik ilişkiler hız kazanmıştır. 1980’li yıllarda gelişmekte olan ülkelerin liberalleşme sürecine katılmasıyla küreselleşme belirginleşmiş, 1990’ların başlarında Doğu Bloku ve SSCB’nin çöküşünden sonra bu ülkelerin serbest piyasa ekonomisine dayalı bir sisteme geçmeleriyle süreç zirve yapmıştır.²⁴

“Kapitalist üretim tarzının egemen olduğu toplumların zenginliği, sermayenin muazzam bir meta birikimi olarak kendini gösterir.”²⁵ “Sermaye birikimi, aynı zamanda, sermaye yoğunlaşmasını ve merkezileşmesini de birlikte getirir.”²⁶ diyen Marks, kapitalist sistemde sermayenin uluslararasılaşmasının kaçınılmaz olduğunu savunuyordu. Ancak Marks sistematik olarak bir küreselleşme teorisi ortaya koymamıştır. Bununla beraber ileri sürdüğü düşünceler Lenin’in emperyalizmle ilgili ortaya koyduğu teorilerin alt yapısını oluşturmuştur.

Emperyalizmi tekellerin ve mali sermayenin egemenliğinin belirginleştiği, dünyadaki toprak paylaşımının büyük kapitalist ülkelerce tamamlanmış olduğu aşama olarak tanımlayan Lenin, küreselleşmeyi emperyalizmin bir aşaması olarak

²³ Aktan, **a.g.m.** , (Erişim Tarihi :10.03.2006)

²⁴ Aktan, **a.g.m.** , (Erişim Tarihi: 10.03.2006)

²⁵ Karl Marks, **Kapital Cilt 1**, Çeviren: Alaattin Bilgi (Ankara: Sol-Onur Yayınları, 2000), s.45.

²⁶ Marks, **a.g.e.**, s.559.

değerlendirmektedir. Bu aşamada ise, üretimde ve sermayede yoğunlaşmanın çok yüksek bir noktaya ulaştığı ve bu durumun ise ekonomik yaşamda kesin rol oynayan tekeller yarattığını belirtmektedir. Ayrıca, bu dönemin belirgin özellikleri olarak sermaye ihracının mal ihracından daha önemli konuma gelmiş olmasına, dünyanın uluslararası tekelleri kapitalistler tarafından paylaşılıyor olmasına dikkat çekmiştir.

1.2. Küreselleşme Yaklaşımları

Dinamik bir süreç olan küreselleşme her boyutu ve sonucuyla bütün insanlığın yaşamına teknolojik, ekonomik, kültürel anlamda etki etmektedir. Süregelen bu olgunun toplumların her kesimi üzerinde aynı doğrultuda ve yönde etki yaratmasının mümkün olmayacağı göz önüne bulundurulursa mutlaka ki olumlu ya da olumsuz etkilenmiş farklı kesimlerin varlığıyla karşılaşılacaktır.

Bu yönüyle küreselleşme kavramını ele alan yazarlar gözlemledikleri bulgular doğrultusunda birbirlerinden farkı görüşler öne sürmektedirler. Bu farklı görüşler Aşırı Küreselleşmeciler, Kuşkucular ve Dönüşümcüler olmak üzere üç grup halinde sınıflandırılmaktadırlar.²⁷

Aşırı Küreselleşmeciler Radikaller olarak da anılmaktadırlar ve piyasa mekanizmasının etkinliğine inanmaktadırlar. Onlara göre piyasa mekanizması hükümetlerden daha iyi çalışmaktadır. Küreselleşme sürecinde devletlerin otoritelerinin zayıfladığını ve piyasaların devletlerden daha güçlü konuma geldiğini savunmaktadırlar. Ayrıca küreselleşme sürecinin uluslararası işbirliğinin kolaylaştığını ve arttığını öne sürmektedirler.²⁸

Kuşkucular ise küreselleşme karşıtları olarak bilinmektedirler. Aşırı küreselleşmecilerin tam karşıtı fikirleri savunurlar. Yaşadığımız dönemin ideolojisi olması nedeniyle herkesin küreselleşme kavramıyla bu kadar yakından ilgilendiğini ancak küreselleşmenin yeni bir kavram olmadığını söylemektedirler. Ayrıca, küreselleşme sürecini refah devletini yok eden bir süreç olarak değerlendirip bölgeselleşmeyi küreselleşmenin bir alternatifi olarak değerlendirmektedirler.

²⁷ Bülent Günsoy, **Küreselleşme: Bir Varoluş Çözümlemesi** (Bursa: Ekin Kitabevi, 2006), s.17.

²⁸ Özkan, **a.g.e.** , s.442.

Dönüştürücüler ise küreselleşme sürecini dünya düzenini ve toplumları şekillendiren, dönüştüren ekonomik, siyasi ve sosyal değişmelerin itici gücü olarak ele almaktadırlar. Küreselleşmeyi, eğlence, bilgi, iletişim, elektronik ve finans içeren hizmetlerin ekonomide önemli sektörler haline geldiği, çok daha bütünlüklü bir küresel pazarın oluştuğu ve sonuçlarının önceden tahmin edilemeyecek kadar karmaşık bir tarihi süreç olarak değerlendirmektedirler.

Bu üç farklı yaklaşımdan çıkarılabilecek temel sonuç küreselleşmenin hala devam eden bir süreç olduğu ve hızlı bir oluşum içerisinde bulunduğudır.

1.3. Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu

Birinci Dünya savaşından sonra, 20. Yüzyıl Batı demokrasisinin başlıca özelliği, sermayenin doğuşundan beri var olan dünya pazarlarını elde ederek küreselleşme eğilimine, devletin sosyal devlet olarak yeniden yapılandırılmasına denk düşecek bir içerik kazandırmaya çalışmasıdır. Bunun sebebi ise, dönemin siyasi koşullarıdır. Çünkü o dönemde SSCB'nin güçlü bir alternatif olması, batılı ülkeleri geniş sosyal haklar tanıyan alternatifler üretmeye zorlamıştır.

1929 Büyük Buhran'ının ardından İkinci Dünya Savaşı sonrasında da büyük bir ekonomik sıkıntıyla karşılaşıldı. ABD'den gelen Marshall yardımıyla ayağa kalkmaya çalışan Avrupa ülkeleri, çöken sanayinin ulusal koşullarını oluşturabilmek, ulusal bir savunma sistemini canlandırmak ve toplumsal yaralarını sarabilmek için, bankaların kamulaştırılmasını da kapsayan yoğun bir ulusallaştırma kampanyası eşliğinde, ulus devletlerini güçlendirmek zorundaydılar. Dolayısıyla ülkelerin hem içerideki ekonomik gereksinimleri hem de dünya siyasi haritasındaki değişiklikler, devletin sosyal önlemleri gözeterek ekonomiye müdahalesinin artışı zorunlu kılmıştı.²⁹

1960'lar, 2. Dünya Savaşı sonrasında merkez kapitalist ülkelerde, kısmen de gelişmekte olan ülkelerde, yaşanan büyük ekonomik genişlemenin sona erdiği ve kapitalizmin uluslararası düzeyde yapısal bir krize sürüklendiği yıllardı. Beklenen kırılma 1970'lerin başında gerçekleşti. Genelleşmiş bir durgunluk ile birlikte uluslararası para sisteminin dağılması ve sabit kurdan esnek kur sistemine geçilmesi ile

²⁹ Özlem Özkıvrak ve Dilek Dileyici, "Globalleşme, Bölgeselleşme, Mega Rekabet ve Türkiye", <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/OCAK2001/globallesme.htm> (Erişim tarihi: 08.08.2006)

petrol fiyatlarındaki ani artış gibi iki büyük istikrarsızlık yaratıcı ve risk artırıcı oluşum meydana geldi. Krizle birlikte petrol ve döviz fiyatlarındaki aşırı dalgalanmadan korunmak amacıyla risk azaltıcı birtakım finansal enstrümanlar devreye girmeye başladı.

Diğer taraftan merkez kapitalist ülkelerde yatırım olanaklarının tıkanması, bankaların borç verecek müşteri bulmaktaki zorlukları ortaya sermaye fazlası çıkarttı. Çözüm olarak bulunan ise bağımlı ülkelerin pazarlarını yeniden yapılandırarak bu pazarlara sermaye fazlasının ihraç edilmesi idi. Çünkü sermayedeki bu birikim olarak kar oranlarında düşüşe yol açmaktaydı. Süreç 1950'lerden sonra azaldığı belirtilen sermaye ihracını, sermayenin uluslararasılaşmasını ön plana çıkarttı. ABD ve Avrupa bankalarındaki nakitler, hedef seçilen ülkelere borç olarak verilmeye başlandı. Bu durum, birbirine bağlı iki yönlü bir ihtiyacın ürünüydü. Merkez kapitalist ülkelerdeki aşırı üretimin bir şekilde yeni pazarlara aktarılması, emilmesi gerekiyordu. Bunun için hedef seçilen ülkelerin bu aşırı stokları tüketebilecekleri bir iç pazar dinamiğine ihtiyacı vardı. İthal ikameci rejim adı verilen ve batılı ülkelere tüketim malı ithal etmeye dayalı bir sanayileşme hamlesi başlatıldı. Borçlar bu ülkelere verilmeye başlandı. Böylece hem batılı ülkelerin bankalarındaki fonlar bir yandan değerlenmiş oluyordu, diğer yandan da aynı ülkelerdeki sanayi üretimi kendine pazar yaratma şansı bulmuştu.

Ancak bağımlı ülkeler açısından sorunlar giderek arttı ve alınan borçlar bir süre sonra ödenemez boyutlara ulaştı. Ve bu ülkelerde borç krizi sorunu ortaya çıktı. Bağımlı ülkelerin, borçlarını ödeyemez duruma gelmesi, merkez kapitalist ülkeleri de sarstı. Borç krizi ise sermaye piyasaları açısından iki anlama gelmekteydi: Birincisi borç veren bankaların alacaklarını tahsil edememesiyle mali yapılarının bozulmaya başlamasıdır. İkincisi ise sermaye fazlasının değerlendirilebileceği alanlardan birisinin geçici olarak kapanmış olmasıdır. Sonuçta, uluslararası sermaye bağımlı ülkelerdeki piyasalardan çekilerek merkez kapitalist ülkelere geri döndü. Ancak buralarda da yeni yatırım olanaklarının tıkanması, uluslararası sermayenin yeni yönelimlere girmesine neden oldu. Bunların başında özellikle de ABD'de yaşanan tüketici kredilerindeki hızlı artış geliyordu. Ama daha önemlisi bu dönemde spekülasyon hareketlerine yönelinmesiydi.

Borç krizinin uluslararası mali bunalıma yol açmasından çekinen ABD faiz oranlarını hızla düşürmeye başladı. Böylece ABD'de borçlanma olanakları artıyor, sonuçta da hisse senetleri ve tahvillerin değerlerinin yükselmesi için uygun ortam

yaratılmış oluyordu. Borsalardaki bu hareketlilik ise şirket borçlarının artması, spekülasyon işlemlerin yoğunlaşmasını beraberinde getiriyordu.

Yaşanan bu gelişmeler doğrultusunda, kar oranlarını arttırmanın yolunun sermaye ihracına, bir başka ifadeyle sermayenin hareketliliğine dayandırılması küreselleşme eğilimine ivme kazandırarak küreselleşmeyi uluslararası ekonomik ilişkiler ve faaliyetler üzerinde belirleyici konuma getirmiştir.

Önceki bölümlerde de değindiğimiz üzere küreselleşmenin boyutu sadece ekonomiyle sınırlı kalmamıştır. Siyasi ve kültürel alanlar üzerinde de etki yaratmıştır.

Küreselleşmenin siyasi olarak taşıdığı anlam Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve Doğu Bloku'nun dağılmasından sonra dünya düzeninin ABD önderliğinde tek kutuplu hale getirilmesi çabaları olarak özetlenebilir.

Küreselleşmenin kültürel ayağı ise, ekonominin ve teknolojik gelişmelerin geldiği devasa boyutlarla birlikte, ulusa ve uluslara dair olan değerlerin (dil, din ve kültürel halindeki değerler, folklor, örf ve adetler vb.) bir parçalanma ve erozyona uğradığı; karşılığında ise, bu değerlerin alternatifini yarattığı bir süreç olarak gözlemlenmektedir.

Ticaretin küreselleşmesi olarak değerlendirdiğimiz ekonomik küreselleşmeyi finansal küreselleşme ve üretimin küreselleşmesi desteklemekte ve hızlandırmaktadır.

Finansal serbestleşme politikaları devletin ekonomiye müdahalesinin sınırlandırılmasına yönelik yapılan reformlar sonucunda finans piyasalarının gelişmesi ve derinleşmesini, bir başka deyişle serbest piyasa ekonomisini hayata geçirmeyi ifade eder. Kambiyo rejiminin ve sermaye hareketlerinin önündeki engelleri kaldırmaya yönelik uygulamaları içeren bu yapılanma finansal serbestleşmenin hem amacını hem de kapsamını oluşturmaktadır.³⁰

Serbestleşme yönünde atılan bu adımlar sonucunda yabancı sermayenin ülkeye girişi önünde engellerin kalkmasıyla sağlanan finansal entegrasyonla beraber finansal küreselleşmeye giden yol açılmış olmaktadır.

Üretimin küreselleşmesi, işletmelerin kendi ülkelerinin dışında farklı ülkelerde sabit yatırımlarda bulunması, fason imalat anlaşmaları yapması ya da başka yöntemlerle

³⁰ Sinan Sönmez, “ Küresel Finansal Düzen, Yönetişim ve Büyüme,” **Dünya Ekonomisinde Bütünleşme Hareketleri ve Türkiye: Sorunlar ve Çözüm Önerileri** Editör: Nihal Yıldırım Mızrak (Ankara: Siyasal Yayınevi, 2004), s.125.

mal hizmet üretimlerini kendi ülkeleri dışına yaymaları olarak tanımlanabilir. Burada sözü geçen işletmeler, küreselleşmenin, özellikle de üretimde küreselleşmenin, motoru konumundaki çok uluslu işletmelerdir. Dolayısıyla çok uluslu işletmeleri uluslararası alanda faaliyet yürütmeye iten nedenler ile üretimde küreselleşmeyi tetikleyen nedenler benzer ve birbirini besler nitelikte olmaktadır.

Ülkeler arasında mal ve hizmet takas edilmesi anlamına gelen dış ticaret ekonomik küreselleşmenin ilk ve hala devam eden nedeni olarak gösterilmektedir. 18. yüzyılda itibaren sanayileşmeyle beraber, XX. yüzyılda geçirdiği kısa bir duraklama haricinde, ticaret hacmi sürekli olarak artış göstermiştir.³¹

Küreselleşme sürecinde yaygınlık kazanan liberal ekonomi politikalarının kurumsal ayaklarını IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kuruluşlar yürütmektedir. Küreselleşme sürecinde bu uluslararası ekonomik örgütlerin yanı sıra uluslararası ekonomi üzerinde asıl belirleyici olan çok uluslu işletmelerdir.

Küreselleşme sürecinde çok uluslu işletmelerin dünya ekonomisi üzerindeki etkileri oldukça artmıştır. Hatta etkiden de öte bir biçimde, sahip oldukları ekonomik güçleri sayesinde dünya ekonomisini şekillendirme ve yönlendirmede önemli rol oynamaktadırlar. Bu güçlerinin nereden geldiğinin sorusunun cevabını ise çok uluslu işletmelerin ekonomik büyüklükleri vermektedir.

Bugün birçok çok uluslu işletmenin tek başlarına sahip oldukları satış oranları birçok ülkenin GSYİH'sinden yüksek olmaktadır.

³¹ Kutlu ve Eşkinat, **a.g.e.** , s.242.

Tablo 1. Çeşitli Ülkelerin Çok Uluslu İşletmeleri ve Satışları(Milyon Dolar)

ŞİRKET	ÜLKE	TOPLAM SATIŞLAR
Toyota Motor	Japonya	149.179
General Electric	ABD	134.187
Siemens AG	Almanya	83.784
Vodafone Group Plc.	İngiltere	59.893
Samsung Electronics Co., Ltd	Kore Cumhuriyeti	54.349
France Telecom	Fransa	52.202
Nokia	Finlandiya	37.202
Telekom İtalia Spa	İtalya	34.819
Philips Electronics	Hollanda	32.773
Telefonica SA	İspanya	32.054
Norsk Hydro Asa	Norveç	25.716
Peronas-Petroliam Nasional Bhd	Malezya	25.661
Volvo AB	İsveç	24.023
Roche Group	İsviçre	23.183
News Corp.	Avusturalya	19.086
Hutchison Whampoa Limited	Hong Kong,Çin	18.699
Alcan Inc	Kanada	13.640
CRH Plc	İrlanda	13.608
Singtel Ltd.	Singapur	6.884

Kaynak: http://www.unctad.org/sections/dite_dir/docs/wir2005top100_en.pdf deki verilerden düzenlenmiştir. (Erişim Tarihi: 17.07.2006)

Tablo 2. Çeşitli Ülkeler ve GSYİH'leri (Milyon Dolar)

ÜLKE	GSYİH
DÜNYA	36.835.179
ORTA GELİRLİ ÜLKELER	6.067.054
DÜŞÜK GELİRLİ ÜLKELER	1.079.456
EN DÜŞÜK GELİRLİ ÜLKELER	3.567.718
ABD	10.951.300
JAPONYA	4.291.124
ALMANYA	2.443.420
İNGİLTERE	1.797.786
FRANSA	1.789.133
İTALYA	1.468.317
İSPANYA	880.990
KANADA	856.526
KORE CUMHURİYETİ	608.148
HOLLANDA	512.727
İSVİÇRE	321.798
İSVEÇ	301.553
TÜRKİYE	240.376
GÜNEY AFRİKA	165.434
FİNLANDİYA	161.780
HONG KONG, ÇİN	155.123
İRLANDA	152.129
SİNGAPUR	92.369
BULGARİSTAN	19.939
KENYA	15.036
UGANDA	6.255

Kaynak: <http://ddp-ext.worldbank.org/ext/DDPQQ/report.do?method=showReport>

(Erişim Tarihi: 15.07.2006)

Tablo 1.'de çeşitli ülkelerin çok uluslu işletmelerinden örnekler ve bu işletmelerin 2003 yılına ait toplam satışları verilmektedir. Tablo 2.'de ise farklı ülkelere ait GSYİH'ler yer almaktadır. Bu iki tablodan görülmektedir ki bugün birçok çok uluslu işletmenin tek başına sahip olduğu toplam satışlar birçok ülkenin GSYİH'sinden, hatta birçok ülkenin GSYİH'lerinin toplamından daha fazladır. Örneğin, Japonya orjinli Toyota Motor'un 2003 yılı toplam satışları 149 milyon civarındadır. Bu rakam Singapur, Bulgaristan, Kenya, Uganda'nın GSYİH rakamlarından daha yüksektir.

1.4. Ekonomik ve Finansal Küreselleşmeye Neden Olan Gelişmeler

Günümüz dünya ekonomisi, üretimin yoğunlaşması ve çok uluslu işletme tekellerinin dünya ekonomisinde öne çıkan rolleri, bankaların rolü, finansal sermayenin dünya çapındaki egemenliği, sermaye ihracının mal ihracı karşısında önem kazanması eğilimleriyle dikkat çekmektedir.

Sermaye birikimi ve yoğunlaşma 1970'li yıllara gelindiğinde yüksek oranda artma sürecine girmiş bulunmaktaydı. Ancak bu durum, yani sermayenin yüksek oranlarda birikmiş olması daha önce değinildiği üzere getirisini azaltmıştır. Getirisi olan kar oranlarında yaşanan bu düşüşe çıkış yolu olarak ise, sermayenin hızla hareket ederek kar getirebileceği alanlara yönelebmesinin sağlanmasının gerektiği düşünülmüştür.

Küreselleşme sürecinin en önemli özelliği, sermaye hareketlerinin, önüne çıkan bütün engelleri hızla aşabilecek ölçüde büyük bir akışkanlık kazanmasıdır. BM, IMF, DB, Gümrük Birliği, AB vb. gibi oluşumlar sermayenin uluslararasılaşma eğiliminin göstergeleri ve ifadeleri olarak, ulusal sınırların yitmeyişi ve darlığının bir sonucu şekillendirilmiş kurumlar olmuştur.

Küreselleşmenin yayılmasının ve hız kazanmasının konusunu oluşturduğunu söylediğimiz sermayenin tanımını yaparken Lenin bazı kıstaslara dikkat çekmiştir.³² Bu kıstaslar;

1) Üretim ve sermayenin yoğunlaşmasının, ekonomik yaşamda belirli rolü oynayan tekelleri yaratacak kadar yüksek bir gelişme aşamasına ulaşması

³² V.İ.LENİN, **Kapitalizmin En Yüksek Aşaması Emperyalizm** (İkinci Basım. İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2001) s.119.

- 2) Banka sermayesiyle sanayi sermayesinin iç içe geçip kaynaşması ve bu mali sermaye temelinde bir mali oligarşinin kurulması,
- 3) Meta ihracından farklı olarak özellikle sermaye ihracının büyük bir anlam kazanması
- 4) Dünyayı kendi aralarında paylaşan uluslararası tekelleri kapitalist birliklerin oluşması
- 5) Yeryüzü topraklarının kapitalist büyük güçler arasında paylaşılmasının tamamlanması.

Kapitalizmin serbest rekabetçi döneminin ardından emperyalizm aşamasına geçildiğini söyleyen Lenin, mali sermayenin genişletilmiş olarak yeniden üretilebilmesinin koşullarını dünyanın yeniden paylaşımında buluyordu. Yani yeryüzü topraklarının kapitalist güçler tarafından paylaşılmasının ardından, serbest rekabetçi kapitalizm yeniden paylaşımı sermaye ihracı aracılığıyla gerçekleştirecekti.

Bu yaklaşım, günümüzde mal ve hizmetlerin serbest dolaşımının yanında sermayenin de serbest dolaşımının sağlanmasının altında yatan gerekliliklere de açıklık getirmektedir.

Küreselleşme süreciyle beraber dünya pazarlarında rekabet avantajlarına sahip çok uluslu işletmeler ve devletler çeşitli hukuki ve bürokratik önlemler alarak başka ulusal pazarları koruyan engelleri aşmak ve dünya pazarlarına yayılabilmek için yukarıda sayılan kurumlar aracılığıyla düzenlemeler yaptılar. Sermaye birikim süreçlerinin eşitsiz gelişimi, pazar paylaşımı sırasındaki rekabetten bu birikimin en yoğun olduğu ülkelerin avantajlı çıkmasına, diğer ülkeler arasında da bir hiyerarşi yaratılmasına yol açtı.

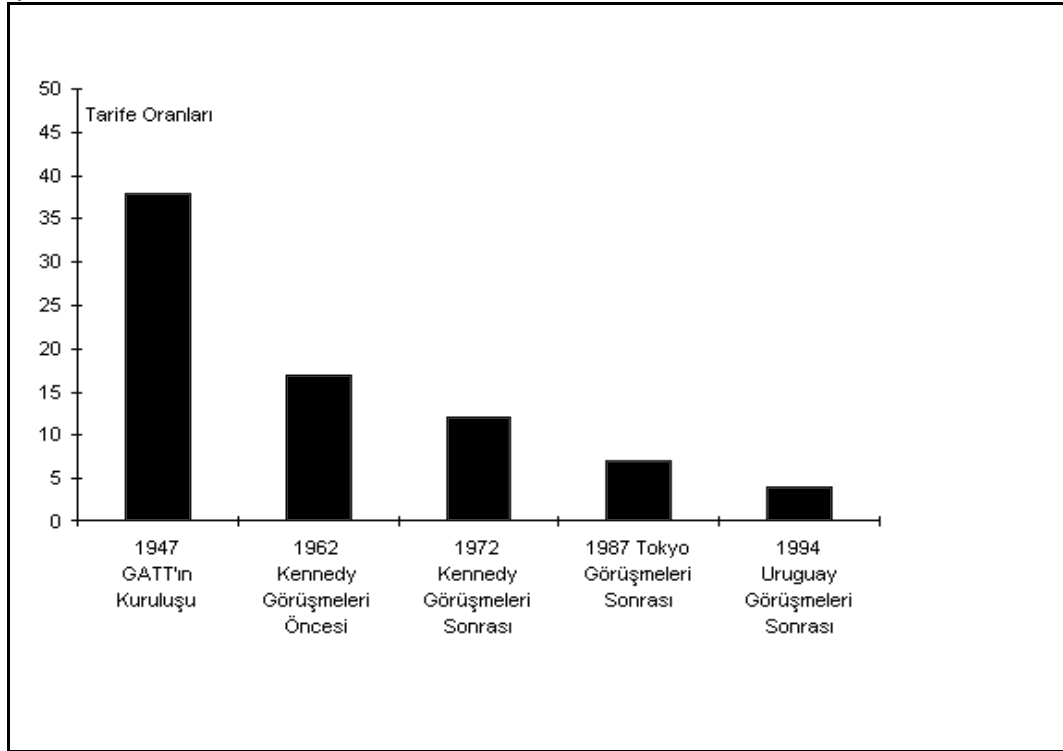
Yüksek oranlarda gerçekleşen kapitalist birikim ve yoğunlaşma kendisini en açık şekliyle; bankaların ölçsüz bir şekilde büyümesinde, spekülatif sermayenin küreselleşme sürecinde kazandığı önemde göstermektedir.

Ekonomik ve finansal küreselleşmenin nedeni olarak görülen bu açıklamalara yer verdikten sonra süreç üzerinde etkili olduğuna inandığımız diğer faktörlere kısaca değinilecektir.

- **Gümrük Tarife Oranlarının Azalması:**

İthalat ve ihracat üzerindeki gümrük tarifeleri ve ülkelerin uyguladıkları korumacı politikalar, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar inişli ve çıkışlı bir gelişme göstermiş, ancak savaş sonrası dönemde ise istikrarlı bir şekilde düşme eğilimine girmiştir.³³ Bu durum ise dünya çapında ticaret hacminin artmasına neden olmuştur.

Şekil 1: GATT'tan Sonra Gümrük Tarifeleri

Kaynak: Can Aktan, <http://foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/ocak99/global.htm>'deki alıntı.

(Erişim Tarihi: 15.03.2006)

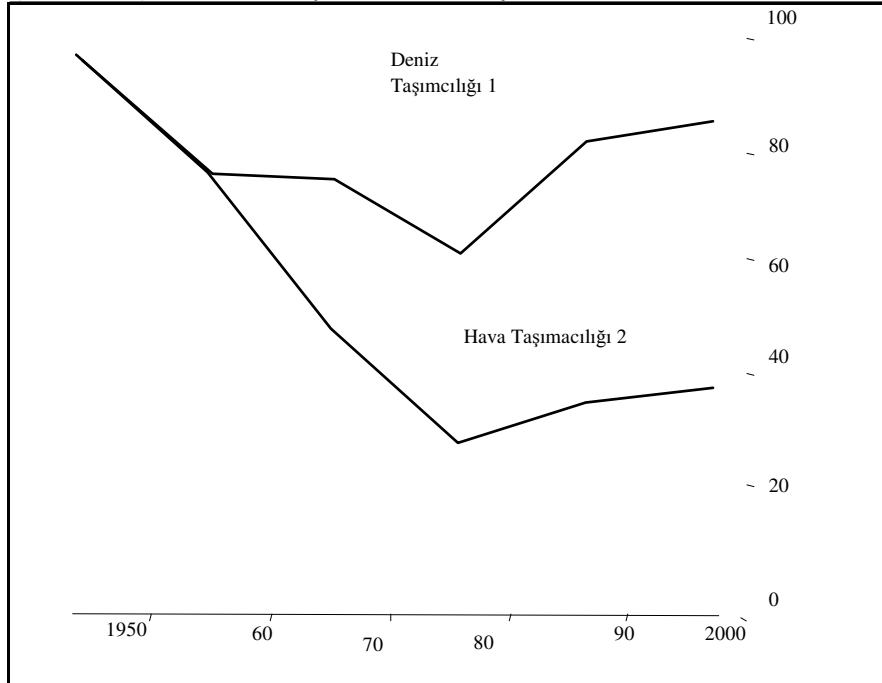
Gümrük tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)'nin yürürlüğe girdiği 1947 yılından itibaren dünya ticaretinin önünde engel teşkil eden gümrük tarifelerinin düşürülmesi yönünde önemli adımlar atılmıştır. Bu doğrultuda Kennedy Görüşmeleri sonucunda tarifeler %40'tan %15 seviyesine kadar inmiştir. Yine bu amaçla yapılan Uruguay Görüşmeleri sonucunda da önemli başarılar kaydedilmiştir.

³³ Günsoy, a.g.e. ,s.87.

- **Taşımacılık ve Depolama Maliyetlerindeki Azalma**

Teknoloji alanında kaydedilen gelişmelerin ulaşım, taşıma ve depolama maliyetlerinde yarattığı düşüş ticaretin ve malların uluslararasılaşması yönünde önemli bir etki yaratmıştır.

Şekil 2: Taşımacılık Maliyetleri (Sabit Fiyatlarla ABD Doları, 1950=10)

Kaynak: “Statistical Abstract of United States, Review of Maritime Transport (UNCTAD), ve IMF Hesaplamaları’ndan aktaran IMF, World Economic Outlook, (20002:116)”, Bülent Günsoy, **Küreselleşme: Bir Varoluş Çözümlemesi** (Bursa: Ekin Kitabevi, 2006), s.99.’daki alıntı

Şekil 2’den, yukarıda yapılan açıklamaların paralelinde gelişmelerin yaşandığı rahatlıkla gözlenecektir. Deniz taşımacılığı maliyetleri 1950–1960 yılları arasında düşmeye başlamıştır. Düşüş oranı 1960–1970 yılları arasında daha az oranlarda iken 1970–1980 yılları arasında ciddi oranda azalma sergilemiştir. 1980–1990 yıllarında ise maliyetler artış eğilimine girmekle birlikte 1990–2000 yılları arasında durağan denebilecek bir seyir izlemiştir.

Hava taşımacılığı maliyetleri ise 1950–1980 yılları arasında sürekli düşüş eğiliminde olmuş, 1980–1990 yılları arasında ise deniz taşımacılığı maliyetlerinde görülen gelişmenin benzeri olarak artış yaşanmıştır. 1990–2000 yılları aralığında ise maliyetlerdeki artış devam etmiş ancak 2000’li yıllara doğru durağan bir eğilime girmiştir.

- **İletişim ve Bilgiye Ulaşma Maliyetlerinde Azalma**

Küreselleşme sürecinin sadece ticari alanda değil, kültürel, siyasi alanlarda da etkili olmasının temelinde yatan en önemli nedenlerden sayılabilecek gelişme iletişim ve bilgiye ulaşım maliyetlerindeki azalmadır.

- **Yeni Dağıtım Kanallarının Ortaya Çıkışı**

Yeni dağıtım kanallarının ortaya çıkışı da üretim eğilimlerinin küreselleşmesini hızlandırabilmektedir. Örneğin; Almanya ve diğer Avrupa ülkelerindeki hipermarketlerin artışı, daha önce sınırlı miktarda pazar payına sahip olan ABD yapımı ürünlerin varlığını önemli oranda arttırmıştır.

- **Ülkeler ve Bölgeler Arasındaki Talep Özelliklerinin Benzeşmesi**

Küreselleşme sürecinin bir sonucu olarak nitelendirebileceğimiz bir gelişme olan talebin homojenleşmesi, yani tüketicilerin zevk, tercih ve arzularının benzeşmesiyle birçok endüstri üretimini bu doğrultuda planlar hale gelmiştir. Çünkü talebin homojenleşmesi sonucunda fiziksel anlamda ortak bir alanda bulunmamalarına rağmen tüketicilerin tercihleri aynı doğrultuda olabilmektedir.

- **AR-GE Maliyetlerindeki Artış**

Küreselleşme sonucunda dünya pazarlarının tek pazara dönüşmesi sonucunda ortaya çıkan acımasız rekabetin bir gereği olarak sürekli yenilikler üretme amacıyla olan firmaların Ar-Ge çalışmalarına ayırdıkları pay artış göstermiştir. Endüstriden endüstriye farklılık göstermekle beraber örneğin uçak, silah üretimi yapan endüstrilerde

Ar-Ge maliyetlerinin çok yüksek olması bu tip endüstrileri bu maliyetleri karşılayabilmeleri için dünya genelindeki pazarlara yönelmektedir.

Yukarıda sayılan sebeplere bağlı olarak yaşanan ekonomik küreselleşme süreci niceliksel olarak değerlendirilmek istendiğinde dikkat edilen göstergeler bulunmaktadır. Bu göstergeler ışığında, ekonomik küreselleşmede yaşanan iniş çıkışlar ve ülkelerin bu süreçteki durumunu inceleme imkanına sahip olunmaktadır.

Dışa açıklık endeksi olarak da adlandırılan, dış ticaret hacminin milli gelire oranlanmasıyla elde edilen geleneksel gösterge, ticaretin küreselleşmesinde gösterge olarak alınan bir değerdir.

Tablo 3. Dünya İhracatı ve Dünya GSYİH (Milyar Dolar 1995–2004)

	Dünya İhracatı (Milyar Dolar)	Dünya GSYİH'sı (Milyar Dolar)	Dünya İhracatı / Dünya GSYİH'sı
1995	4.925	33.578	0,147
1996	5.190	35.014	0,148
1997	5.374	36.511	0,147
1998	5.290	37.486	0,141
1999	5.473	38.805	0,141
2000	6.146	31.746	0,194
2001	6.183	31.546	0,196
2002	6.482	32.795	0,198
2003	7.551	36.835	0,205
2004	9.153	41.29	0,222

Kaynak: <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekonomi/sayi6/ticaret.htm> (Dünya İhracatı verileri alınmıştır.)

<http://devdata.worldbank.org/data-query> (Dünya GSYİH verileri alınmıştır.)

(Erişim Tarihleri: 29.05.2006)

Ticaretin küreselleşmesinin göstergelerinden biri olduğunu söylediğimiz Dünya İhracatı/Dünya GSYH oranına örnek teşkil etmesi açısından düzenlediğimiz Tablo 3.'ü

incelediğimizde 1995–2004 yılları arasında Dünya ihracatının ve dünya GSYH'sinin tempolu bir şekilde attığını görürüz. Buna bağlı olarak da, dünya ihracatı/ dünya GSYH oranı gittikçe artmıştır. Dolayısıyla, elde edilen sonuçlar ticaretin gittikçe küreselleştiğini göstermektedir.

Ticaretin küreselleşmesinin bir diğer göstergesi de kıtalar arası dış ticaretin büyümesidir. Bu kriter hesaplanırken belirli zaman dilimlerinde ticaretin yıllık artış oranlarından yola çıkılmaktadır.

Küreselleşme kavramı ve süreciyle ilgili gerekli olduğuna inandığımız ilgileri verdikten sonra küreselleşme sürecinin hız kazanmasında ve yayılmasında önemli yer teşkil eden çok uluslu işletmeler ile ilgili bilgi verilmeye çalışılacaktır.

2. KÜRESELLEŞME SÜRECİ VE ÇOK ULUSLU İŞLETMELER İLİŞKİSİ

Küreselleşme, kapitalizmin gelişim sürecine paralel olarak ilerleyen bir süreç olagelmıştır. Sürekli olarak kar elde etme güdüsünü merkeze koyan kapitalizm, bu amacını gerçekleştirmek için her daim hammadde ve pazar arayışları içerisinde olmuştur. Dolayısıyla, birincil amaç olarak kar oranını maksimize edebileceği şekilde ve yerde üretim imkanları yaratmak olmuştur.

Küreselleşmenin çıkış noktasının ve yayılmasının temelini oluşturan sermaye hareketleri kapitalizmin gelişme yayılma hızına bağlı olarak şekillenmiştir.

Sermayenin ihracına dayalı olarak dünya ekonomisini etkisi altına alan küreselleşme sürecinin yayılmasının en etkili aracı çok uluslu işletmeler olmuştur.

Çok uluslu işletme terimi ilk olarak 1960 yılında Linienthal tarafından ortaya koyulmuştur. Çok uluslu işletme kavramını tanımlarken bu işletmeleri, birden çok ülkede faaliyet gösteren, merkezi bir ülkede bulunan, faaliyette buldukları ülkenin kanun ve adetlerine uyan işletmeler olarak tanımlamıştır. Ayrıca çok uluslu işletmelerin sahip olduğu diğer bir özelliği ise en az iki olmak üzere birçok ülkede genel yönetim stratejilerine bağlı olarak kaynaklarını farklı ülkelere yayan çok uluslu bir yönetim ve mülkiyet yapısına sahip olmalarıdır.³⁴

Kapitalizm kar hadlerini artırmanın yolunu kendisine uygun gördüğü her yere gidebilip üretim yapmakta, yani dünyanın dört bir yanına yayılmakta bulmuştur. 15.yy'de Amerika'nın ve yeni deniz yolların keşfedilmesinin dünyada yeni pazarların

³⁴ Rıza Aşkoğlu, **Globalleşme Sürecinde Uluslararası Finansal Yönelimler** (Kütahya: T.C. Dumlupınar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayınları No:2, 1993), s.5.

açılmasına neden olması bu amacını gerçekleştirmesine kolaylık sağlayan gelişmeler olmuştur.

18. yy'de ise buharlı gemilerin icadı, haberleşme alanında kaydedilen ilerlemeler ve Sanayi Devriminin gerçekleşmesi kapitalizme istediği fırsatları sunmuştur. Sanayi Devriminin etkisiyle üretim artış sağlayan batılı kapitalist ülkeler yeni pazar arayışlarına girmişlerdir. Ancak bu üretim artışı hem hammadde ihtiyacını arttırmış hem de kar hadlerini düşürmüştür.

Bu dönemin bir diğer önemli gelişmesi ise bu uluslararası şirketlerin dünya üzerindeki etkilerinin artması ve tekelleşmeleridir. Ülkeleri tarafından da desteklenen bu işletmeler, ülkelerinin işgal ettiği yerlere ekonomik faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bu dönemde tekelleşmenin en çok görüldüğü sektörler enerji, finans, ulaşım ve iletişim olmuştur. En çok öne çıkan işletmeler ise Amerikan petrol kumpanyaları olmuştur.³⁵

Uygulanan sömürgeci politikalar doğrultusunda, uluslararası işletmeler bir yandan sömürge ülkelerden hammadde temin ederken, diğer yandan da yine bu ülkelere ticarî mal satıyorlardı. Elde ettikleri kârlarla sermaye birikimine katkıda bulunarak kapitalist sistemin gelişmesini sağlamıştır. Böylece 19. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan güçlü sanayi şirketlerine artık ulusal pazarlar yetmez olmuş ve dış piyasalara açılmaya başlamışlardır.

³⁵ Kutlu ve Eşkinat, **a.g.e.** , s.283

Tablo 4. Yurtdışına Yatırılmış Sermaye (Milyar frank)

Yıl	İngiltere	Fransa	Almanya
1862	3,6	–	–
1872	15	10(1869)	–
1882	22	15(1880)	–
1893	42	20(1890)	–
1902	62	27-37	12,5
1914	75-100	60	44

Kaynak: V.İ.LENİN, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması Emperyalizm (İkinci Basım. İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2001) s. 91.

Tablo 4.'te 1862–1914 yılları arasında dönemin önde gelen ülkelerinden İngiltere, Fransa ve Almanya'nın yurt dışına yatırdıkları sermaye oranına ilişkin rakamlar verilmiştir. Buna göre, yıllar itibariyle incelendiğinde bu rakamların arttığı görülmektedir. Örneğin 1862 yılında sermaye ihracı 3,6 milyar Frank olan İngiltere 1914 yılına gelindiğinde bu rakamı 75–100 milyar Franka çıkarmıştır.

Bu bağlamda modern ulus ötesi imalat 1865 yılında Alman kimya devi Alfred Bayer'in New York'ta, iki yıl sonra da Amerikan Singer şirketinin Glasgow'da açtıkları fabrikalarla ortaya çıkmış ve bunları 19. yüzyıl sonlarında Ford, General Motors ve General Electric gibi Amerikan şirketlerinin Avrupa pazarında yabancı ortak arayışına girmesi izlemiştir. Ancak kısa zamanda Avrupalı şirketler de bu yarışa katılmış; Fiat 1907'de Avusturya'da, 1909'da ABD'de ve 1912'de Rusya' da imalât kolları kurmuştur. Bosch, Fransa ve İngiltere'de 20. yüzyılın ilk yıllarında otomobil parçaları üreten fabrikalar açmıştır.³⁶

1930'lu yıllarda büyük buhranın ve 1940'lı yıllarda savaşların olması nedeniyle yabancı yatırımlar duraklamış, büyüklüğünde ve yönünde savaştan sonra, 1950'lerde,

³⁶ Betül Gür, “Yeni Dünya Düzeninde Ulusaşırı Şirketlerin Yeri”
<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/nisan2003/yeni%20dunya.htm> (Erişim Tarihi: 02.08.2006)

önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır. Bu durumun en büyük nedenlerinden biri Avrupa ve Japon ekonomilerindeki canlanmadır. Sömürge devletlerin bağımsızlık mücadeleleri Avrupalı şirketlerin Latin Amerika, Afrika, Ortadoğu ve Asya'da yatırım yapma cesaretini kırmış ve yabancı sermayenin, gelişmekte olan ülkelerden uzaklaşarak Batı Avrupa'ya yönelmesine yol açmıştır.³⁷

İkinci Dünya Savaş'ı sonrasında ABD liderliğinde Yeni Dünya Düzeni kurulmaya başlanmıştır. Sistemin gelişmesinde çok uluslu işletmelerin payı büyüktür. Çünkü artık bu sistemde çok uluslu işletmeler hem küresel ekonomideki, hem de dünya siyasetindeki belirleyici konumlarıyla küreselleşme sürecine ön ayak olmuşlardır.

1957–1967 yılları arasında uluslararası yatırımlarda ön planda olan ABD Avrupa'daki yatırımlarını arttırmış, bu yöntemi Avrupalı firmalar da benimsemiş ve ABD'ye yönelik girişimlerini doğrudan yatırım şekline çevirmişlerdir.

1970'li yıllara gelindiğinde, yine sermaye birikimi nedeniyle düşen kar hadlerini artırmak için sermayeye hareketlerinin serbestleştirilerek sermaye ihracının önünün açılması sağlanmaya çalışılmıştır. Bu dönemde iletişim, ulaşım ve teknoloji alanında maliyet düşürücü gelişmelerinde yaşanması süreci hızlandıran etkenler olmuştur. Ancak, bu aşamada çok uluslu işletmelerin dünya ekonomisinde oynakları rol daha etkin bir hale gelmiştir.

Bu dönem, çok uluslu işletmelerin hem sayıca arttığı, hem de birleşme ve devralma gibi nedenlerle ekonomik açıdan daha da güçlendikleri bir dönem olmuştur. Bu durum ise dünya ekonomisinde iletişimden ulaşım, enerjiden finansa kadar birçok sektörde tekelleşmenin yoğunlaşmasına neden olmuştur.

³⁷ Gür, a.g.m. , (Erişim Tarihi: 02.08.2006)

2.1. Çok Uluslu İşletmelerin Tarihsel Süreçte Gelişimi

Ekonomik faaliyetlerde yaşanan küreselleşme sürecinin ve bu sürecin yarattığı yönetim problemlerinin genellikle İkinci Dünya Savaşından sonra, özellikle de 1960'larda ortaya çıktığı düşünülür. Ancak, ticari girişimlerin uluslararasılaşmasının 1960'tan sonra başlayan dönemle sınırlandırılmayacak kadar uzun bir tarihi vardır.³⁸

Ticaret Dönemi olarak adlandırılan ve 15. yüzyılda başlayıp 18. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam eden bu dönemde sermaye olanaklarının sınırlı olması üretim faaliyetleri önündeki engellerden biriydi. Dolayısıyla sayıca çok olmayan metallerle, ipek, vb. malların ticareti yapılmaktaydı. Ticari faaliyetlerde bulunan işletmeler ise genellikle ortaklık şeklinde kurulmaktaydı.³⁹

Merkantilist kapitalizm ve sömürgeciliğin yaşandığı evre olan bu dönemde devlet destekli ekonomik faaliyetler ön plandaydı. Çünkü merkantilist düşüncede devletin çıkar ve faaliyetleri kişilerden önde gelmekteydi. Buna bağlı olarak da, işletmeler de devlet destekli olarak kurulmuş bulunmaktaydı. “Bu dönemin önde gelen işletmelerine örnek olarak Dutch East India, Hudson’s Bay, Van Diemen’s Land işletmeleri örnek olarak verilebilir.”⁴⁰

1850'den başlayıp İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam eden ve Sömürge ve İmtiyaz Dönemi olarak adlandırılan dönemin en büyük özelliği Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmiş olmasıdır. Bu dönem aynı zamanda kapitalizmin uluslararasılaştığı dönemdir.

³⁸ Hirst ve Thompson, a.g.e. , s.44–45.

³⁹ İnan Özalp, **Çok Uluslu İşletmeler: Uluslararası Yaklaşım** (Eskişehir: Birlik Ofset ve Yayıncılık, 2000) s.25.

⁴⁰ Kutlu ve Eşkinat, a.g.e. , s.257.

Tablo 5. AEG ve General Electric Faaliyet Durumu

		Yıllık ciro (Milyon mark)	Çalışan sayısı	Net kâr (Milyon mark)
Amerika: General Electric Co. (GEC)	1907	252	28000	35,4
	1910	298	32000	45,6
Almanya Allgemeine Elektr.-Ges. (AEG)	1907	216	30700	14,5
	1911	362	60800	21,7

Kaynak: V.İ.LENİN, **Kapitalizmin En Yüksek Aşaması Emperyalizm** (İkinci Basım. İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2001) s. 97.

Dönemin önde gelen uluslararası şirketlerinden General Electric'in 1907 yılında cirosu 252 milyon mark, çalışan sayısı 28.000 ve net karı ise 35,4 milyon marktır. 1910 yılına gelindiğinde ise cirosu 298 milyon marka, çalışan sayısı 32.000'e ve net karı 45,6 milyon marka yükselmiştir. Bu şirketin o dönem yoğun olarak yatırım yaptığı ülke ise Kanada'dır.⁴¹

Almanya orjinli AEG'nin ise 190 yılındaki cirosu 216 milyon mark, çalışan sayısı 30.700 ve net karı 1,5 milyon marktır. 1911 yılına gelindiğinde ise işletmenin cirosu 362 milyon marka, çalışan sayısı 60.800'e ve net karı 21,7 milyon franka yükselmiştir. Bu dönemde AEG 10'dan fazla ülkede 34 tane temsilciği vardır.⁴²

Sanayi Devriminden sonra Avrupa'da faaliyette bulunan işletmelerin faaliyet konuları değişikliğe uğradı. "Daha önce ticaret döneminin bir özelliği olan dışarıdan satın alınan malların ülke içinde satılarak kar elde edilmesi yerine sanayi mallarına dönük faaliyetler başladı."⁴³ Dönemin ticari faaliyetlerinde önde gelen ülkelere İngiltere, Almanya, Fransa ve Hollanda yatırımlarını Asya, Afrika ve Amerika'nın gelişmemiş ülkelerine yaptılar. Yalnız bu yatırım faaliyetlerinin temel amacı ticari

⁴¹ LENİN, a.g.e., s. 97.

⁴² Aynı, s.96-97.

⁴³ Öznur Yüksel, **Uluslararası İşletme Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları** (Ankara: Gazi Kitabevi, 1999), s.26.

dönemden farklı olarak işletme faaliyetlerini genişleterek büyük kar elde etmek değil, politik yönden hegemonya kurmaktı.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde dış ticaretin önündeki engelleyici politikaların kaldırılmasıyla beraber çok uluslu işletmelerin yatırımlarında önemli bir artış oldu. Ancak 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran'ın işsizliği arttırması üretilen malların elde kalmasına sebep olarak işletmeleri olumsuz yönde etkilemiştir.

İkinci Dünya Savaşının sona ermesinden sonra girilen yeni dönemde işletmeleri ülke dışında faaliyet göstermeye iten hammadde maliyetinin farklı olması, üretim giderlerinin azlığı, ucuz işgücü bulma olanağı ve üretilen malların kolayca satılması gibi faktörler iyice belirginleşmeye başladı. Uluslararası Dönem olarak adlandırılan ve aynı zamanda kapitalizmin çok uluslu evresinin yaşandığı bu dönemde, XX. yüzyılın ilk yarısında iç pazardaki talep genişliği nedeniyle yeterli pazar sağlayan ABD işletmeleri 1950 yılından sonra ülke dışına çıkmayı daha faydalı buldular. Yine bu dönemde ABD çok uluslu işletmelerinin yanı sıra Avrupa ve Japonya işletmeleri de aşama kaydettiler.⁴⁴

1960–1990 yıllarını kapsayan, kapitalizmin küreselleştiği ve Küresel Yayılma Dönemi olarak adlandırılan bu dönemde yatırım yapan ülkeler ile yatırım yapılan ülkeler çok uluslu işletmelerin yayılmalarını ve gelişmelerini açık veya gizli biçimde desteklediler. Laissez-faire dönemi olarak kabul edilen bu dönemde küçük çaplı çok uluslu işletmelerden dev çok uluslu işletmelere kadar birçok sayıda işletme gelişmiş ve geliştirmekte olan ülke piyasalarına girdiler.

2000'li yıllara gelindiğinde ise çok uluslu işletmeler artık gerek sayıları, gerekse sahip oldukları ekonomik güçleriyle dünya ekonomisi üzerinde yetkin konuma gelmişlerdir.

⁴⁴ Gür, **a.g.m.** ,(Erişim Tarihi: 02.08.2006)

2.2. Çok Uluslu İşletmelerin Ekonomik Gücü

2003 yılı Dünya Yatırım Raporu⁴⁵ verilerine göre dünya genelinde 900.000 bağlı şirketleriyle beraber yaklaşık olarak 61.000 adet çok uluslu işletme bulunmaktadır. Ekonomik faaliyetlerinin toplamı değerlendirildiğinde ise bu şirketler dünya GSYİH'nin onda birini, dünya ihracatının üçte birini yaratmakta ve gün geçtikçe paylarını arttırmaktadırlar. Ayrıca ülkelerin çok uluslulaşma dereceleri de hala artış göstermektedir. Örneğin, Deutsche Post'un dünya genelinde 97 ülkede bağlı şirketi bulunmaktadır. Yani, çok uluslu işletmelerin deniz aşırı genişlemesi devam etmektedir.

Yine bu rapora göre 1990 yılında göz ardı edilebilir nitelikteki paylarından sonra, 2003 yılına gelindiğinde gelişmekte olan ülkelere dışarıya çıkan doğrudan yabancı yatırımlar dünyanın toplam stoklarının onda birinden ve dünyada cereyan eden toplam akımın %6'sı kadar daha fazla artış gösterdi. Ayrıca, bu ülkelerdeki küreselleşmiş bir dünya ekonomisinde uluslararasılaşmış rekabet ortamında, ulusal sınırların ötesinde farklı bölgelerde portföy yatırımları edinerek kendilerini korumayı öğrendiler.

Bu gelişmeler sonucunda, küreselleşme sürecinde gün geçtikçe güç kazanan çok uluslu işletmelerin ekonomik büyüklüğü birçok ülkenin ekonomik büyüklüğünü aşmıştır.

Çok uluslu işletmelerin toplam sermayeleri 1 trilyon dokuz yüz yetmiş dokuz milyon doları bulmaktadır. Avrupa-ABD ekonomisine ait çok uluslu işletmeler 12 milyon işçiyi istihdam ederken toplam 2,5 trilyon dolarlık bir ticaret hacmi sağlamaktadırlar.⁴⁶

Sahip oldukları bu ekonomik büyüklükleriyle, çok uluslu işletmeler yatırımlarını yaptıkları ülkelerin üretim hacimleri, üretim biçimleri üzerinde söz sahibi olmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde uygulanan ekonomi politikaları bu işletmelerin ihtiyaçlarına göre şekillendirilmektedir. Bu ise uluslararası finans kuruluşları aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

⁴⁵ World Investment Report 2003 <http://www.unctad.org/Templates/Page.asp?intItemID=3021&lang=1> (Erişim Tarihi: 15.04.2006)

⁴⁶ James Petras, "Emperyal Gücün Ekonomik Temeli", http://www.uzaklar.net/html/emperyal_gucun_ekonomik_temeli.html (Erişim Tarihi: 10.08.2006)

2.3. Çok Uluslu İşletmenin Dünya Ekonomisini Yönlendirme İşlevi

Küresel ekonominin evrimi yoğun bir şekilde artan uluslararası ticaret akışına dayanmaktadır, , ayrıca uluslararası yatırımların yayılımı ve artışını içermektedir. Bir başka deyişle, küresel ekonominin evrimi, küresel ekonomiye hakim olmaya gelen kurum olan çok uluslu işletmelerin gelişimini içermektedir.⁴⁷

Dolayısıyla, çok uluslu işletmeler küreselleşme sürecinde merkezi bir rol oynamaktadırlar. Teknolojik gelişmenin ve doğrudan yabancı sermayenin önünü açmışlar, bunun yanı sıra mal ve hizmetler, hisse senedi ve tahvil, döviz piyasalarında gerçekleştirilen uluslararası işlemlerde belirleyici ve yönlendirici etkiler yaratmışlardır.⁴⁸

Ar-Ge faaliyetlerine bütçelerinden ayırdıkları payların yüksekliği nedeniyle teknolojik gelişmeler ve yeniliklerde öncü rol oynamaları bu işletmelere üretim miktarı, üretim biçimi ve üretim yeri seçimlerinde esneklik kazandırmaktadır. Dolayısıyla yapılan yatırımların yönü, yatırım yapılan bölgelerin ekonomik gelişmesi üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır.

İletişim ve finans teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, çok uluslu işletmelerin hem rekabet güçlerini hem de pazar paylarını arttırmalarına yardımcı olmuştur. Bilgisayar donanım ve yazılımları, uydular, fiberoptik kablolar ve yüksek hızlı elektronik transferler işletmelerin küresel pazarlarda tekmiş gibi hareket etmelerine imkan sağlamaktadır.⁴⁹

Çok uluslu işletmeler sahip oldukları güçlü sermaye yapısı, gelişmiş teknolojik altyapıları, geniş faaliyet alanı gibi üstünlüklerle girdikleri piyasalarda teknelci güç elde edebilmektedirler. Örneğin yeni bir teknolojik gelişme kaydetmedikçe mevcut teknolojilerini diğer şirketlerle paylaşmayarak rekabeti engelleyip rant elde edebilmektedirler. Ya da, sermaye piyasalarında hisseleri toplayıp, kendi ülkelerindeki ya da ülkeleri dışındaki şirketlerle birleşip veya rakip şirketi blok olarak satın alıp rakiplerini tamamen piyasadan silme gücüne sahip olabilmektedirler. Bunun sonucunda

⁴⁷ Peter Diken, **Global Shift: Transforming The World Economy** (Third Edition. London: Paul Chapman Publishing, 1998), s.20.

⁴⁸ Ghai, **a.g.m.** s.54.

⁴⁹ Özkan, **a.g.m.** s.450.

da, dünya genelindeki birçok başlıca sanayi ve hizmet dallarında faaliyet yürüten işletmelerin sayıları giderek azalış göstermektedir.⁵⁰

Çok uluslu işletmeler hükümetler üzerinde de önemli bir etkiye sahiptirler. Büyük bir finans gücüne ve uluslararası kurumlarda etkinliğe sahip olan çok uluslu işletmeler, hükümet politikalarına etki edebilmekte, hükümetleri kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirebilmektedirler.⁵¹

Ekonomik büyüklükleri açısından ele alındıklarında da yaptıkları üretimin birçok ülkenin GSMH'sinden fazla olması bu işletmeleri devletlere rakip konuma getirmiştir.

Birleşmiş Milletlerin son verilerine göre, dünyanın en büyük 200 Çok uluslu işletmesinin toplam kaynakları 7,1 trilyon ABD tutarındadır. Dünyadaki ekonomik faaliyetlerin yaklaşık dörtte biri dolayında olan bu rakam, Birleşmiş Milletler üyesi 189 ülkeden 182'sinin toplam ekonomik büyüklüğünden fazladır.⁵²

Bağımlı oldukları bir toprak parçasının olmaması, kendilerini kamuoyuna hesap vermek zorunda hissetmemeleri, ideoloji ya da rejimlere karşı kemikleşmiş yaklaşımlarının olmaması çok uluslu işletmeleri birçok noktada devletlerden daha avantajlı bir duruma getiren unsurlarda biridir.

Tüm dünyayı tek bir pazarmış gibi düşünüp üretim, yönetim ve işletme stratejileri buna göre belirleyen çok uluslu işletmeler göreceli daha düşük maliyetli üretim yapabildikleri ve karlarını maksimize edebildikleri her yerde üretim yapmaktadırlar. Bütün bunlardan hareketle, çok uluslu işletmelerin dünyanın gerek ekonomik, gerekse siyasi yapılanması üzerinde büyük bir güce sahip olduğu söylenebilir.⁵³

⁵⁰ Gülten Kazgan, **Küreselleşme ve Ulus Devlet** (Üçüncü Basım. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002), s.74.

⁵¹ Kazgan, **Küreselleşme ve Ulus Devlet**, s.75.

⁵² Tağraf, **a.g.m.** ,(Erişim Tarihi:13.03.2006)

⁵³ Özkan, **a. g.m.** ,s.452.

2.4. Çok Uluslulaşmanın Uluslararası Ticarete, Üretime ve Mali Piyasalara Etkisi

Genel kabul görmüş ölçütler doğrultusunda tanımını yapmaya çalıştığımız çok uluslu işletmeler, çok uluslu işletme sıfatını alana kadar belirli aşamalardan geçmiştir. Üretim ve işletme politikalarının tek ülke pazarından, küresel boyuttaki pazara doğru planlanma yönünde gelişim gösterdiği bu aşamalara aşağıdaki başlıklandırma dahilinde açıklama getirilmeye çalışılmıştır.⁵⁴

- **Mahalli ya da Ulusal Aşama**

1900'lü yılların başı olarak ele alınan bu dönemde işletmeler tüm faaliyetlerini (üretim, pazarlama, ürün geliştirme, vs) kurdukları bölgedeki pazara yönelik olarak belirlerlerdi. Bu aşamada tek bir pazar söz konusudur.

- **İhracat Aşaması**

Bu aşama ulusal pazarlarda bir süre faaliyet gösterdikten sonra pazarlarını genişletmek ya da ulusal pazarda var olan olumsuzluklardan etkilenmemek amacıyla işletmelerin dış pazarlara açıldığı aşamadır.

- **Avrupa'ya Açılma**

İhracattan farklı ve ihracatın bir adım ötesinde bir aşama olarak yeni bölgelerin de dikkate alınarak faaliyetlerin planlandığı aşamadır. Yerel bazda yürütülen faaliyetler kısmen bağımsız olmakla birlikte önemli kararlar üst yönetimlerce alınmaya devam eder.

- **Çok Uluslu Aşama**

Bu aşama işletmelerin, kaynak dağılımında ülke farklılıklarını dikkate almadığı, iki ya da daha fazla ülkede genel bir yönetim stratejisi altında işletme ait kararlarının alındığı ile mülkiyet ve üst yönetimin çok uluslu olması özelliklerine sahip olduğu

⁵⁴ Aşıkoğlu, a.g.e. , s.8–13.

aşamadır.⁵⁵

- **Küreselleşme Aşaması**

Küreselleşme aşaması olarak da ifade edilen bu dönemde, faaliyetlerin tüm dünya boyutunda planlanması, uygulanması ve işletmelerin üretim, planlama, kaynak dağılımı gibi üretim faaliyetleri ile ilgili kararları tüm dünyayı tek pazarmış gibi düşünerek saptadığı aşamadır.

Çok uluslu işletmelerin bugün onlara yüklediğimiz anlamı kazanana kadar geçirdiği bu evreler, onlara salt ekonomik faaliyetler açısından değil; dünya ekonomisi üzerindeki etkileri açısından da yeni bir boyut kazandırmıştır. Çünkü küreselleşme süreciyle beraber güçlenen bu işletmeler dünya üretimi, dünya ticareti ve mali piyasalara ki gelişmeler üzerinde belirleyici olmaktadır.

Aşağıda yer alan Tablo 6.'daki veriler ışığında dünya ticaretinin, ülkeler arasında yapılan ithalat ve ihracat bağlamında incelendiğine gerek ithalatın, gerekse ihracatın küreselleşme eğilimlerinin hız kazanmaya başladığı, ülkelerin liberalizasyon politikaları doğrultusunda dışa açılmaya başladığı 1980'li yıllardan itibaren arttığı görülmektedir.

⁵⁵ Aşıkoğlu, a.g.e. , s.11.

Tablo 6. DÜNYA İHRACAT-İTHALAT ORANLARI 1980–2004 (Milyar Dolar)

	DÜNYA İHRACATI	DÜNYA İTHALATI
1980	1.989	1.968
1981	1.963	1.952
1982	1.842	1.825
1983	1.807	1.769
1984	1.907	1.885
1985	1.947	1.995
1986	2.136	2.185
1987	2.513	2.547
1988	2.857	2.908
1989	3.080	3.145
1990	3.387	3.489
1991	3.439	3.557
1992	3.653	3.791
1993	3.636	3.751
1994	4.110	4.245
1995	4.925	5.072
1996	5.190	5.368
1997	5.374	5.558
1998	5.290	5.507
1999	5.473	5.729
2000	6.146	6.490
2001	6.183	6.474
2002	6.482	6.724
2003	7.551	7.832
2004	9.153	9.495

Kaynak:<http://stat.wto.org/StatisticalProgram/WSDBViewData.aspx?Language=E>
(Erişim Tarihi:29.06.2006) (Dünya İhracat verileri alınmıştır.)

<http://ddp-ext.worldbank.org/ext/DDPQQ/showRport.do?method=showReport>
(Erişim Tarihi:29.06.2006) (Dünya İthalat verileri alınmıştır.)

Küreselleşme akımının bir sonucu olarak, dünya pazarlarının tek bir pazar olarak algılamaya başlanmasıyla beraber artan rekabet ortamı, ulusları karşılaştırmalı üstünlüklere dayalı uluslararası ticaret yerini firmaların mutlak üstünlüklerine dayanan bölgelerarası ticarete bırakmıştır. Ticaretteki küreselleşmeyle beraber ticari faaliyetlere hem giderek daha fazla ülkenin katılmaya başlamış hem de ülkelerin dışa açılma oranlarının artmıştır. Bunun bir sonucu olarak da ticareti düzenleyen kuralların uygulanması konusunda zorlayıcı bir mekanizmalar doğmuştur. Ticaretteki küreselleşmenin temeli 1947 yılında oluşturulan GATT sistemi ile atılmış olmakla birlikte, 1994 yılında oluşturulan DTÖ, ticaretteki küreselleşmeye bir hukuki bir dayanak oluşturmuştur.⁵⁶

İletişim ve ulaşım alanındaki teknolojik gelişmelerin etkisi ve internet kullanımı ile elektronik ticaretin büyük bir hızla yaygınlaşması ve ticari işlemlerin kolaylaşması dünya ticaretinin çok hızlı artmasını sağlamıştır.

Bu gelişmelere bağlı olarak ise uluslararası ticaret, kendisine klasik olarak yüklenen, çeşitli malların ve hammaddelerin ithalatına ve ihracatına dayandırılan anlamını yitirmiştir. Bugün artık hizmet ticareti ve yapısal ticaret ve kurumsal ticaret ön plana çıkmış bulunmaktadır.

Hizmet ticaretinin içeriğini turizm, eğitim, sağlık hizmetleri, perakendecilik gibi alanlar oluşturmaktadır.

Pazar hakkında bilginin, işgücü maliyetlerinin, döviz kurlarının alınan kararlarda çok önemli olduğu yapısal ticarete, ürün nihai halini alıncaya kadar çeşitli ülkelerde farklı üretim aşamalarında geçmektedir. Yani, tüketici olarak kullandığımız bir ürünün, örneğin otomobilin, tasarımı bir ülkede yapılmakta, çeşitli parçaları ayrı ülkelerde üretilmekte ve nihai olarak da montajı bir başka ülkede yapılmaktadır. Bu durum üzerinde ise küreselleşme sonucunda artan uluslararası işbölümünün de etkisi büyüktür.

Çok uluslulaşmayla beraber ticaretin kazandığı bir başka yön olan kurumsal ticaretin öne çıkan özelliği ise üreticilerin bir ürünü üretirken kullandığı malzeme, alet ve donanımları ve hatta bunları sağladığı firmaları, üretimini nerede gerçekleştirirse gerçekleştirsin değiştirmemesidir.

⁵⁶ **Türk Dış Ticareti Üzerinde Etkili Olacak Yapısalıklar**
<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/strateji/I-4.htm> (Erişim Tarihi: 15.08.2006)

Geleneksel anlamda yapılan mal ticareti bugün gelişmiş bir ülkenin ticaretinde üçte bir oranında yer tutmaktadır. Kalan üçte ilik kısmı kısaca açıklamaya çalıştığımız hizmet, yapısal ve kurumsal ticaret oluşturmaktadır.⁵⁷

Çok uluslulaşmanın uluslararası ticaretin yanı sıra mali piyasalar üzerinde de etkileri olmuştur. Mali piyasalarda önemli ölçüde genişleme yaşanmıştır. Ancak küresel mali sistemdeki gelişmeler bir tarafta üretilmiş mal ve hizmetlerin ticaretinin yapıldığı, diğer tarafta spekülatif para akımlarının yer aldığı ikili bir yapı ortaya çıkmıştır. Çünkü küreselleşme ile birlikte bütün dünyada mali sektör, sanayinin önüne geçmiştir.⁵⁸

1970’li yıllardan itibaren uluslararası bankacılık faaliyetlerinde önemli değişiklikler yaşanmıştır. OPEC ülkelerinin 1973 yılında petrol fiyatlarını arttırması sonucunda büyük bir sermaye akışı yaşanmıştır. Petrol fiyatlarının artması ile petrol ihraç eden ülkelerde fazlalar oluşmuş, petrol ithal eden ülkeler ise banka fonlarına bağımlı duruma gelmişlerdir. Bu gelişmelerin sonucunda 1976–1980 yılları arasında uluslararası bankaların varlıkları %95 oranında büyümüştür. Bu süreçte kıyı bankacılığı sistemi ile eurodolar piyasaları uluslararası mali sistemin önemli araçları olmuştur.⁵⁹

Finansal sistemin liberalleşmesi yeni finansal araçların türemesine neden olduğu gibi, var olan finansal araçlara da yeni fonksiyonlar yüklemiştir. Bu yeni fonksiyonlar daha çok spekülatif amaçlı gelir etmeye yönelik olmuştur.

Ancak finansal araçların kazandığı bu yeni fonksiyon daha çok ülke ekonomilerin karşılaştıkları finansal krizlerin sebebini oluşturmuştur. Çünkü çok uluslulaşma sürecinin yarattığı imkanları da kullanarak, riskini dağıtmak amacıyla dünyanın dört bir yanına yayılmış olan finansal sermaye, karları düştüğü anda bulunduğu ülkeden çıkmaktadır. Kar oranlarının daha yüksek olduğu ülkelere giden finansal sermaye geride yüksek faiz oranları ve değersiz ülke paraları bırakmaktadır.

Çok uluslulaşma sürecinin yarattığı etkiler açısından bilgi vermeye çalışacağımız bir diğer alan ise üretimdir. “Küresel üretim ise, çok uluslu işletmeler ile onların şube veya bağlı şirketleri, taşeron ve oraları tarafından gerçekleştirilen sınır

⁵⁷ Kutlu ve Eşkinat, **a.g.e.**, s.141.

⁵⁸ Muhammet Akdiş, “Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye: Finansal Krizler-Beklentiler” <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/Ekim2002/akdis.htm> (Erişim Tarihi: 10.08.2006)

⁵⁹ Akdiş, **a.g.m.** (Erişim Tarihi: 10.08.2006)

ötesi üretim olarak tanımlanabilir”⁶⁰ Çok uluslu işletmelerin geçmişi doğrudan yabancı yatırımların geçmişi ile bağlantılıdır.

OECD normlarına göre; FDI (Foreign Direct Investment) bir ülkede yerleşik kişi ya da kurumların (doğrudan yatırımcı) bir başka ülkede kalıcı ekonomik çıkar elde etme amacını yansıtmaktadır. Kalıcı çıkar kavramı yabancı sermaye yatırımcısı ile yatırım ve yatırımın kontrolü konularında uzun dönemli bağımlılığı ifade etmektedir.⁶¹

“Doğrudan yabancı yatırımlar 20. yüzyılın başından beri önemli olmasına rağmen, özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra Amerika’dan Avrupa’ya fonların akması sonucu ciddi bir sıçrama göstermiştir.”⁶²

Sıçramayı takip eden yıllarda doğrudan yabancı yatırımlarda artış devam etmiştir. Bu artışın yaşanmasında önemli etkenlerden birisi dünya genelinde hakim olan liberal ekonomi politikalarının bir sonucu olarak doğrudan yabancı yatırımlar lehine yapılan yasal düzenlemelerdir.

Aşağıdaki tablo incelendiğinde 1991–2001 yılları arasında doğrudan yabancı yatırım(DYY) rejimlerinde değişiklik yapan ülke sayısının ve bu ülkelerde doğrudan yabancı yatırımlar lehine yapılan yasal değişiklikler toplamının, küreselleşme sürecinin hız kazanmasıyla beraber, sürekli olarak artış gösterdiği görülmektedir.

⁶⁰ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat** (Dördüncü Basım. İstanbul: Gizem Yayınları, 2003), s.741.

⁶¹ Hayrettin Demircan, **Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırım ve Stratejileri** (Ankara: T.C. Başbakanlık /Hazine Müsteşarlığı Matbaası, 2003), s.1.

⁶² Laslie Sklair, **Globalization, Capitalism and is Alternatives** (Third Edition. New York: Oxford University Press, 2002), s.70.

Tablo 7. Yabancı Yatırımın Yasal İklimindeki Değişiklikler, 1991–2001

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
DYY Rejiminde Değişiklik Yapan Ülke	35	43	57	49	64	65	76	60	63	69	71
Yasal Değişiklik Sayısı	82	79	102	110	112	114	151	145	140	150	208
DYY'ın Lehine	80	79	101	108	106	98	135	136	131	147	194
DYY'ın Daha Az Lehine	2	0	1	2	6	16	16	9	9	3	14

Kaynak: WIR 2002, s.7. <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/OCAK2003/d%C3%BCnya.htm>' deki alıntı (Erişim tarihi: 15.04.2006)

Yapılan düzenlemeler doğrultusunda gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlarda ve bu yatırımların yapılmasında önemli rol oynayan çok uluslu işletmelerin ekonomik faaliyetlerinde olumlu anlamda değişiklikler olmuştur.

Doğrudan yatırımlar bir ülkede bir firmayı satın alma ya da yerli bir firmaya ortak olmak, yeni kurulan bir firma için kurulma aşamasında sermaye tedarik etme veya mevcut bir firmanın sermayesini artırma seçeneklerinden oluşmaktadır. Ayrıca bütün bunlar gerçekleştirilirken firmalar beraberlerinde teknoloji, işletmecilik bilgisi, yatırımcının kontrol yetkisi gibi kavramları da taşımaktadır.⁶³

Bu verilerin bize gösterdiği, çok uluslulaşma sürecinde üretimin ağırlıklı olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla gerçekleştirildiğidir. Çünkü açıkça görülmektedir ki, küreselleşme sürecinin hız kazanmaya başladığı yıllardan itibaren gerek doğrudan yabancı yatırımlar lehine yapılan düzenlemeler, gerekse de doğrudan yabancı yatırımlar sürekli artış göstermiştir.

⁶³ Yüksel, **a.g.e.**, (Ankara: Gazi Kitabevi,1999), s.123–124.

2.5. Küresel Ekonomilerde Çok Uluslaşmayı Teşvik Eden Faktörler ⁶⁴

Temel olarak işletmeler ölçek ekonomisinden yararlanma, finansman kolaylığı sağlama, vergi yasalarından yararlanma, teknolojiyi birlikte kullanma ve riskleri azaltmak amaçlarıyla birleşmektedirler.

Dünyada var olan hammadde kaynaklarının dağılımındaki dengesizlik yapılacak yatırımların yönünü üzerinde belirleyici olmaktadır. Yani bu kaynakları işleyebilecek teknoloji ve yatırım gücüne sahip ülkeler yatırımlarını bu kaynakların olduğu bölgelere kaydırmaktadırlar.

Bir ürün elde edilinceye kadar geçen tüm üretim faaliyetleri ya da aynı aşamadaki üretim faaliyetlerinin bir yönetim altında toplanmasının avantaj getireceği durumlarda farklı ülkelerdeki işletmeler arasında bütünleşmelere gidilebilmektedir.

İşletmeler, bir ürünü üretirken süreç içerisinde üretimle ilgili önemli deneyimler edinirler. Bu deneyimlere dayanarak elde edilen teknik bilgileri ya da formülasyonları patent, lisans gibi yöntemlerle aktarmak her zaman uygun olmayabilir. Dolayısıyla işletmeler bilgileri aktaramadıkları koşullarda doğrudan yatırım yapmaya yönelirler.

Faaliyet yürüttükleri süreç içerisinde iş hayatında belli bir yer edinen firmalar ünvanlarını korumak amacıyla ürünlerinin yurt dışı üretimini bizzat kendileri yapmayı tercih edebilmektedirler.

Bu duruma benzer şekilde, eğer bir işletme hitap ettiği tüketici kitlesinin güvenini kazanmış ve tüketici kitlesi tarafından tanınmışsa bundan faydalanmak amacıyla çeşitli ülkelerde faaliyet yürütmeyi isteyebilir.

Bir işletme, ürününün üretimiyle ilgi bilgileri gizli tutmak istediği takdirde bilgi sızmasını önlemek gibi amaçlarla doğrudan yatırım yapmayı tercih edebilmektedir.

Bir işletmenin ürünlerini pazarladığı iç ekonomisinde belli bir sınıra ulaşmasıyla kar olanakları kısıtlanır. Gelişmiş ülke pazarları içinde yaptıkları yatırımlardan elde ettikleri kar oranlarındaki düşüş işletmelerin yatırımlarının, nüfustaki artış oranının hızlı olduğu ve özellikle ihtiyaca dayalı olmayıp gösteriş tüketimine yönelik olan talep artışının yaşandığı gelişmekte olan ülkelere doğru kaymasına sebep olmuştur.⁶⁵

İhracatçı konumda olan bir işletmenin, ihracatını yaptığı ülkenin korumacı bir

⁶⁴ Geniş bilgi için bkz: Seyidoğlu, a.g.e. , s.676–678.

⁶⁵ Seyidoğlu, a.g.e. , s.667.

yaklaşımınla tarife ve kotalar uygulaması bu işletmenin pazarını kaybetmesine yol açabilir. Bu tarz bir engeli aşmak amacıyla işletmeler doğrudan bu piyasada üretim yapma yoluna giderler.

Özellikle bankacılık ve imalat sanayi sektörlerinde uygulamaya konulan yasal düzenleme ya da kısıtlamalar bu sektörlerde faaliyet gösteren işletmeleri bunlardan kaçınmak amacıyla farklı ülkelerde şubeler açmaya yöneltmiştir.

Ülkelerin paralarının değerlerinin birbirinden farklı olması, parası değerli olan ülkenin parası nispeten değer kaybına uğramış bir ülkede üretim yapması maliyetleri düşürücü bir etki yaratacaktır. Dolayısıyla, bu fırsattan yararlanmak isteyen işletmeler üretimlerini farklı ülkelere kaydırmaktadırlar.

İşletmenin ürettiği ürün ya da sunduğu hizmete bağlı olarak bazı durumlarda müşterileriyle yakın temasta bulunması, onları izlemesi gerekebilir. Bu yüzden yatırımlarını yaptıkları ülkede şube ya da ofis açabilirler.

Yapılan üretimin tek bir piyasaya kanalize edilmiş olması nakit akımlar üzerinde istikrarsızlık unsuru olabilir. Dolayısıyla farklı piyasalara yönelerek yatırımları çeşitlendirilerek riski dağıtma imkanı elde edilebilir.

Üretimde kullanılan faktörlerin fiyatlarında görülen farklılıklarda çok uluslu işletmelerin yatırım kararlarını etkileyen önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü birincil amacı yüksek kar elde olan bu işletmeler temel olarak maliyet minimizasyonunu göz önünde bulundurmaktadırlar. Dolayısıyla maliyet masrafları içinde önemli bir yer tutan ücret ve doğal kaynak maliyetlerinin ülkeden ülkeye farklılıklar görülmesi çok uluslu işletmeleri, ücretlerin göreceli düşük olduğu ülkelerde faaliyet göstermeye iten etkenlerden biridir.

Ülkelerinin dışında üretim tesisleri kuran ya da gittikleri ülkedeki mevcut tesisleri satın alan çok uluslu işletmeler buradaki teknoloji hakkında da bilgi sahibi olma ve daha sonra bilgiyi geliştirerek üretim sürecinde kullanma imkanını değerlendirmek için de farklı ülkelerde yatırımlara yönelmektedirler.

İşletmeler tekel avantajlarından yararlanmak amacıyla da yurt dışında yatırımlara yönelmektedirler. Piyasalarda bütün işletmelerin aynı anda tüm kaynak ve bilgiye ulaşmasının mümkün olmaması bazı firmaların diğerlerine göre üstünlüklere sahip olmasını sağlayabilir. Örneğin yeni bir üretim tekniği geliştiren bir işletme, bu

yeniliği yalnızca kendisi kullanarak farklı piyasalara daha kolayca açılabilirler.

İşletmelerin çok uluslulaşmaya yönelten nedenler özünde, yukarıda sayılanlar olmakla birlikte her geçen gün sayıları artan çok uluslu işletmeleri ülke dışında yatırım yapmaya yönelten farklı faktörler de vardır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülkelerin himayecilikten uzaklaşması, özellikle Batı Avrupa'da ticaret engellerinin kalkmış olması, ülkelerin uluslararası finansal sistemin işleyişini kolaylaştırmak amacıyla işbirliğine gitmesine yol açmıştır. Bu dönemde Avrupa Topluluğu'nun kurulması ve dünya ticaretini hızlandırmak için Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi uluslararası kuruluşların faaliyete geçmesi bu anlamda atılan önemli adımlar olmuştur.

Özellikle son 20–25 yılı kapsayan dönemde Asya ve Afrika'da bağımsızlıklarını kazanmış olan azgelişmiş ülkelerin kalkınma hamlelerini gerçekleştirmede yeterli ulusal sermayeye sahip olmamaları, bu ülkeleri daha evvel izledikleri milliyetçi politikaları terk ederek dışarıdan gelecek yabancı sermayeye kapılarını açmak zorunda bırakmıştır. Bu doğrultuda yabancı sermayeyi teşvik edici yasal düzenlemelere yönelmişlerdir. Ülkemizde de benzer şekilde 1950'den sonra böyle bir uygulama başlamış ve Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkarılmıştır.

İkinci Dünya Savaşından sonra faaliyetlerini genişletme yoluna giden işletmeler için başlangıçtaki talep artışı büyümelerini sağlamışken zaman içerisinde bu büyüme iç talebi aşar hale geldiğinden ülke dışında yatırım fırsatları yaratmak kaçınılmaz olmuştur.

İkinci dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde araştırma ve geliştirme çalışmalarına ayrı bir önem vermeye başlayan gelişmiş ülkelerin işletmelerinin bu çalışmaları teknolojik gelişmeyi hızlandırmıştır. Bu koşullar altında gelişen yeni mallar ve üretim yöntemleri işletmelere yeni olanaklar sağlamıştır. “Bu teknolojik gelişmeler özellikle gelişmemiş ülkelerdeki tabii kaynakların işlenmesini kolaylaştırmıştır.”⁶⁶ Ar-ge çalışmaları sonucu elde edilen yeni teknolojilerle, az gelişmiş ülkelerde emek, sermaye, toprak gibi üretim faktörleriyle sağlanamayacak olan ekonomik gelişmenin önünün açılması için bu ülkeler kapılarını çok uluslu işletmelere açtılar.

⁶⁶ Özalp, a.g.e. , s.35.

Tablo 8. Teknoloji Transferinde Potansiyel Ortaklar

POTANSİYEL ORTAKLAR	TEKNOLOJİ TRANSFERİNDE ROL ALAN TARAFLAR		
	VERİCİLER	ARACILAR	ALICILAR
GİRİŞİMLER			
Büyük ÇUŞ	X		
ÇUŞ'un bağlı firmaları			X
Büyük yerel firmalar	X		X
Orta büyüklükte yerel firmalar			X
Donanım üreticisi	X	X	X
İthalatçılar/ Toptancılar			X

Kaynak: Nilüfer Karacasulu, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGİ/tem2000/teknoloji.htm>'deki verilerden düzenlenmiştir. (Erişim Tarihi:13.03.2006)

Tablo 9.'da teknoloji transferi sürecinde, teknolojiyi aktaran, teknolojiyi aktarmaya aracı olan ve teknolojiyi alıcı konumundaki taraflar yer almaktadır. Buradan çıkarılacak sonuç ise, teknoloji transferinde verici tarafın çok uluslu işletmeler ve çok uluslu şirketlere bağlı firmalar olduğudur. Çok uluslu işletmelerin yatırım yaptıkları ülkelerdeki yerel firmalar ise bu süreçte alıcı konumundadırlar.

Teknolojik gelişmenin bir diğer sonucu olarak haberleşme, ulaşım sektörlerinde sağlanan gelişmeler de çok uluslu işletmelerin faaliyetlerini uluslararası alana yaymalarında kolaylık sağlamıştır. Örneğin, sabit fiyatlar üzerinde hesaplandığında, 1920'den 1990'a kadar ortalama maliyetler deniz taşımacılığında yaklaşık yüzde 70, hava taşımacılığında yaklaşık yüzde 80, uydu kullanımında yaklaşık yüzde 90, uluslararası telefon kullanımında ise yüzde 99 düşmüştür.⁶⁷

Küreselleşmenin tanımı, küreselleşme sürecinin gelişimi ve boyutlarının açıklanmaya çalışıldığı; küreselleşme süreciyle çok uluslu işletmelerin ilişkisinin ortaya koyulmaya çalışıldığı bu bölümden sonra küreselleşme sürecinde çok uluslu

⁶⁷ Sungur Savran, "Küreselleşme mi Uluslararasılaşma mı (1)", **Sınıf Bilinci**, Sayı: 16, Kasım 1996, s.45'ten aktaran, Yüksel Akkaya, " 'Küreselleşme' , Sendikasılaştırma ve Yoksullaştırma," <http://www.ceterisparibus.net/dunya/kuresellesme.htm>, (Erişim Tarihi: 11.03.2006)

işletmelerin etkin bir ekonomi politikası olarak kullandıkları özelleştirme hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOK ULUSLU İŞLETMELERİN ÖZELLEŞTİRME

SÜRECİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

1. ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARININ DAYANDIĞI GELİŞMELER VE ÇOK ULUSLU İŞLETMELER

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sonrasında Avrupa'da devlete dayalı bir kalkınma anlayışı ile alt yapıdan eğitime çok çeşitli alanlarda kamu iktisadi teşebbüsleri aracılığıyla yatırım ve işletmecilik yapılmış; devletleştirmeler gerçekleştirilmiştir.

Büyük ölçüde kamu harcamalarına dayalı olarak sürdürülen bu politikalar, 1970'li yılların başlarına kadar etkili olmuştur. 1970'lerden itibaren kamu gelirleri kamu harcamalarını karşılamakta yetersiz kalmaya, bütçe açıkları sorun olmaya başlamıştır. Bu dönemdeki petrol krizinin de etkisiyle ortaya çıkan stagflasyon, ekonomileri iyice zayıflatmıştır. Bu nedenle 1980'li yılların başında devlete dayalı sosyal refah anlayışı terk edilmeye, neo-liberal akımlar ağırlık kazanmaya başlamıştır.

Özelleştirme uygulamaları İngiltere'den dünyaya yayılmıştır.1980'li yıllardan itibaren, gelişmiş ve gelişmekte olan bir çok ülkede özelleştirme uygulamaları başlatılmıştır.

1989 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Doğu Avrupa'daki geçiş ekonomilerinde de serbest pazar ekonomisi benimsenmiş, bu geçişte kapsamlı özelleştirmeler gerçekleştirilmiştir. Az gelişmiş ülkeler, yurt içi sanayilerini dış rekabete karşı koruma politikaları yerine, dış ticaret hacimlerinin genişlemesine ağırlık vermeye başlamıştır.

Dünya ekonomisinin gittikçe küreselleştiği bu dönemde ülkeler arası ticaretin serbestleşmesi, ticaretin önündeki engellerin kaldırılması amacıyla çok taraflı uluslararası anlaşmalar yürürlüğe girmiş, Dünya Ticaret Örgütü bu bağlamda önemli roller üstlenmiştir. IMF, Dünya Bankası, International Finance Corporation (IFC), Avrupa Yatırım Bankası gibi uluslararası kuruluşlar, 1980'lerden itibaren liberal

ekonomi görüşlerini savunmaya başlayarak, özelleştirmelerin hızlandırılmasına yer vermeye başlamışlardır. Bu kuruluşlar özelleştirmelerin yapılması amacıyla önemli finansman destekleri de sağlamışlardır.

“Kamunun alt-yapı ve üst yapı tesisi olarak kurduğu ya da geçmişte devletleştirme yoluyla kamu mülkiyetine geçirdiği, bu yoldan piyasaya müdahale ettiği kamu girişimlerinin özelleştirilmesi”⁶⁸ yukarıda saydığımız kurumlarında desteğiyle küreselleşme sürecinde kullanılan en önemli ekonomi politikası araçlarından birisi olmuştur.

Küreselleşme süreciyle birlikte hız kazanan özelleştirme politikaları pek çok ülkenin ekonomik gündeminde önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü bu süreçle beraber devletin ekonomik faaliyetlerdeki payının, benimsenen liberal ekonomi politikaları sonucunda, minimize edilmesi; dolayısıyla kamuya ait işletmelerin özel sektöre devredilmesi iktisat politikalarının birincil amacı olmuştur. Bunun arkasında ise, mülkiyetin el değiştirmesi yoluyla ekonomide rekabetin sağlanacağına olan inanç yatmaktadır.

“Kamuya ait kuruluşların, yarattıkları katma değer ve işçi verimlilikleri, sermayeleri, özellikle de gelişmekte olan ülkelerde, özel kuruluşlara oranla daha yüksektir.”⁶⁹ Buna bağlı olarak özelleştirme sürecinde bu kuruluşlara biçilen değerler çoğu zaman yerli sermayenin alım gücünün üzerinde olmaktadır. Bu aşamada ise çok uluslu işletmeler devreye girmektedir.

Devletin ekonomik faaliyetlerde bulunduğu alanlarda yapılan özelleştirmelerle, yani kamu mülkiyetinin özel şirketlere devriyle beraber söz konusu alanlarda, piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılmaya çalışılmaktadır. Ancak sahip oldukları ekonomik ve siyasi güçleri sayesinde bu piyasalara da çok uluslu işletmeler hakim olmaktadır.

1.1. Kavram Olarak Özelleştirme

Gerek genel olarak dünya ekonomisinde gerekse özelde Türkiye ekonomisinde 1980’li yıllardan günümüze değin özelleştirme en çok tartışılan kavramlardan biri olmuştur. Özelleştirmenin direk ya da dolaylı olarak toplumun her kesimi üzerinde

⁶⁸ Kazgan, **İktisadi Düşünce...**, s.174.

⁶⁹ Kazgan, **İktisadi Düşünce...**, s.175.

etkilerinin olması ve siyaset, yönetim, hukuk kavramlarıyla etkileşim içerisinde olması bu tartışmaların gündemde kalmasını sağlayan en önemli nedenler olmuştur.

Her ülkenin kendi özel koşullarına göre yöntem ve amaçları bakımından farklılıklar göstermesine rağmen genel kabul gördüğü şekilde özelleştirmeyi dar ve geniş anlamıyla tanımlamak bu olgunun anlaşılabilirliği ve genel bir yargıya ulaşabilmemiz için yararlı olacaktır.

Dar anlamda özelleştirme KİT'lerin yönetiminin ve mülkiyetinin özel sektöre devredilmesi ya da kamuya ait mülkiyetlerin bir bölümünün veya tamamının özel sektöre satılmasıdır. Ancak bu tanımlamaya ilgili olarak tam bir görüş birliği yoktur. Aynı düşünülen nokta ise KİT'lerin sermayelerinin devredilen kısmıyla ilgilidir.

Dar anlamda özelleştirme için mutlak bir mülkiyet devrinin gerekli olduğu ve bunun için KİT sermayesinin en az %51'inin devredilmesi gerektiği ileri sürülürken, diğer yandan bu konuda devredilecek sermaye payının önemli olmadığı, %10 ya da %20 gibi bir sermaye payının devrinin bile özelleştirme olarak kabul edileceği belirtilmektedir.⁷⁰

Bu tanımlamada dikkat çeken bir unsurda özelleştirme faaliyetlerinin sadece kamu iktisadi teşebbüsleriyle sınırlandırılmış olmasıdır.

“Geniş anlamda özelleştirme serbest piyasa ekonomisini güçlendirmek için ulusal ekonomi içinde kamunun ekonomik etkinliğinin en aza indirilmesi ya da tümüyle ortadan kaldırılmasına yönelik düzenleme ve uygulamaların bütünüdür.”⁷¹ Tanımlama bu açıdan yapıldığında özelleştirme faaliyetleri sadece kamu iktisadi teşebbüsleri ile sınırlandırılmaktan çıkmakta ve devlete ait üretim araçlarının bir kısmını veya tamamını özel kesime satmayı, devlete ait alacakları belirli bir faiz karşılığında özel kesime devretmeyi, devletin görmesi gereken bazı hizmetleri özel kesime aktarmayı kapsamaktadır.

“Yapılan tanımların ortak noktası devlet tekelindeki ekonomik hakların, devlete ait olmaktan çıkarılıp, özel şahıs ve kuruluşlara aktarılması olmaktadır.”⁷² Bu açıdan ele alındığında, özelleştirme özel mülkiyetteki ekonomik varlıkların kamuya ait hale getirilmesini veya kamu mülkiyetine geçirilmesini ifade eden devletleştirme kavramının

⁷⁰ “C.Can Aktan, **Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları** (TÜSİAD Yayınları, No:148, İstanbul, 1992), s.9–10.” Muharrem AFŞAR, **Türkiye’de Kamu İktisadi Teşebbüsleri’nde Özelleştirme ve Verimlilik İlişkisi** (Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1990), s.133.’deki alıntı.

⁷¹ Afşar, a.g.e. , s.133.

⁷² **Özelleştirme Olayı: Toplumsal-Ekonomik Boyutları ve Çalışanların Sorunları Üzerine Bir İnceleme** (Ankara: TES-İŞ Yayınları, 1992), s.14.

tam tersini ifade etmektedir.

1.2. Özelleştirmenin Tarihsel Gelişimi

Günümüze kadar iktidara gelen hükümetlerin, özelleştirme programlarını uygularken paylaştıkları temel söyleminin, ekonomide etkinliği arttırmak olduğu gözlenmektedir. Bununla beraber her ülkenin kendi özel koşulları doğrultusunda farklı amaçlar şekillenebilir. Örneğin gelişmekte olan ülkeler için bu temel amacın yanı sıra ekonomiyi yeniden yapılandırmak ve uluslararası rekabete açmak veya Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinde planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişi sağlamak yapılan özelleştirmelerin felsefesi olabilmektedir. Amaç, sonuç, elde edilen başarı ya da karşılaşılan başarısızlıklardan ziyade özelleştirmeyle ilgili olarak dikkat edilmesi gereken bir noktada bugün tüm dünyada 1970’lerden beri yoğun bir şekilde tartışılan ekonomik aktivitelerden biri olduğudur.

1929 yılında yaşanan Büyük Buhran döneminde ortaya çıkan sorunların o güne kadar uygulanan klasik iktisat politikalarının bir sonucu olduğunun düşünülmesi ve klasik iktisat politikalarının yaşanan sorunlara cevap veremeyişi alternatif iktisat politikalarının tartışılmasına yol açmıştır.

Büyük Buhran sonrası popülerite kazanıp geniş uygulama alanı bulan Keynesyen iktisat, klasik iktisadın temellerini oluşturan varsayımları birçok yönden eleştirmiş ve devletin ekonomide aktif bir şekilde rol alması gerektiğini savunmuştur. Buhranı toplam talepteki yetersizliğe bağlayan Keynes para, maliye, kredi, dolaysız kontroller ve kamu girişimciliği politikalarıyla sosyal refahın yükseltilebileceğini savunmuştur. Teorik temelleri Keynes’in Genel Teori’sinde ortaya konulmuş olan bu politikalar 1950’li ve 1960’lı yıllarda sanayileşmiş ülkelerde uygulamaya konulmuş ve bu anlayış doğrultusunda devlet kamu işletmeleri kurarak ekonomik faaliyetler içerisinde bizzat yer almıştır. “Ancak kamu işletmelerinin zaman içerisinde değişen ekonomik ve sosyal şartlara uyum sağlayamaması bu işletmelerin ekonomik faaliyetlerini etkin olmayan ve verimsiz bir şekilde sürdürmelerine yol açmıştır.”⁷³

Keynes’yen politikaların 1960’lı yılların sonunda, özellikle 1970’li yıllarda

⁷³ **Türkiye’de Kamu Bankalarının Özelleştirilmesi**, (İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No:221, 2001), s. 92.

yaşanan ve 1974'te petrol fiyatlarındaki hızlı yükselişle belirginleşen dünya ekonomik kriziyle beraber sosyal devletin sahip olduğu geniş fonksiyonlarına bağlı olarak ortaya çıkan sorunlara cevap veremeyişi Keynesyen politikaların sorgulanmasıyla sonuçlanmıştır. “Söz konusu krizler ve krizlere karşı çözüm arayışları devletin ekonomik ve soysal yaşamda işlevlerinin yeniden tartışılmasına, gözden geçirilmesine neden olmuştur.”⁷⁴

Bu tartışma ortamında klasik iktisadı bazı yönleriyle eleştirmekle birlikte temel ilkelerini kabul eden iktisadi yaklaşımlar gündeme gelmiştir. Ortak noktaları devletin ekonomiye müdahalesinin en aza indirilmesi, ekonomideki payının küçültülmesi ve rekabetçi bir piyasanın oluşması olan bu yaklaşımların başlıcaları Moneterizm, Rasyonel Beklentiler Teorisi, Arz Yanlı İktisat ile Kamu Tercih Teorisi ve Anayasal İktisat'tır.

Chicago İktisat Okulu'nun temel öğretilerinden olan Moneterizm devletin ekonomik hayattan çekilmesini, piyasa ekonomisinin etkin bir şekilde işlemesi gerektiğini savunur. Moneteristler özellikle enflasyon üzerinde durmuşlar ve enflasyonun her yerde ve her zaman parasal bir olgu olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca Moneterizmin öncülerinden Friedman devletin ekonomideki rolünü piyasanın kendi başına yapamadıklarını yapan, yani, oyunun kurallarını tayin eden, hakemlik yapan ve uygulayan olarak görmektedir.⁷⁵

Chicago Üniversitesi'nden çıkan bir diğer grup ise Rasyonel Beklentiler Teorisini ortaya koymuştur. Bu görüşe göre ekonomik birimlerin geleceğe dair beklentilerinin ve bu beklentilere göre aldıkları ekonomik kararların enflasyon üzerinde etkisi vardır.

Yaklaşımlarında ayrılıklar olmasına rağmen her iki grupta devletin ekonomiye müdahalesini eleştirmiş ve dolayısıyla özelleştirme düşüncesinin ortaya çıkmasında etkili olmuşlardır.

Kamu Tercih Teorisi ve Anayasal İktisat'ın savunucuları ise Kamu Ekonomisinin Başarısızlığı Teorisini geliştirmişlerdir. Bu iktisatçılara göre kamu sektörünün ulusal ekonomiler içerisindeki payı gittikçe artmakta ve dolayısıyla kamu

⁷⁴ **Özelleştirme Olayı ...**, s.80.

⁷⁵ “Milton Friedman, **Capitalism and Freedom**, s.9.” Muzaffer Dardan, **Privatization in the UK and Turkey with Particular Reference to the Coal Sector** (İstanbul: University of Marmara European Community Institute, 1996), s.19.'daki alıntı

ekonomisinin rolü ve fonksiyonları giderek artmaktadır. Dolayısıyla bunun önüne geçilmesi için devletin ekonomik alandaki yetkilerinin anayasada belirtilmesi ve sınırlandırılması gerektiği düşüncesini savunurlar.

Arz yönlü iktisatçılar ise ekonomik sorunların temelinde mevcut üretimin mevcut talebi karşılayamadığı düşüncesinde birleşirler ve etkin bir iktisat politikası aracı olarak vergi indirimlerini savunurlar. Ekonominin her alanına müdahale eden aşırı büyümüş kamu kesiminin büyüme, verimlilik ve birikim açısından engel teşkil ettiği inancındadırlar.

1.3. Özelleştirmenin Amaçları

Genel olarak devletin yönetim, denetim ve mülkiyetindeki işletmelerin, özel şahıs veya kuruluşlara devredilmesi olarak tanımlanan özeleştirmenin asıl hedefi devletin ekonomik faaliyetlerden çekilerek sadece eğitim, savunma ve alt yapı yatırımlarına yönelmesini sağlamaktır. Yani bir başka deyişle, bütün dünya ülkelerinde özel sektörün ağılıkta olduğu ve liberal piyasa ekonomisinin düzgün bir şekilde işlediği bir yeniden yapılanmayı sağlamaktır.⁷⁶ Ancak bunların yanı sıra özelleştirmede birincil amaç olan ekonomik amaçların yanı sıra mali, toplumsal ve siyasal amaçlar da bulunmaktadır.⁷⁷ Bu sınıflandırma dahilinde;

- **Ekonomik Amaçlar**

Kamu sektöründeki verimliliğin özel sektöre oranla daha düşük olduğunun ileri sürülmesi nedeniyle, verimliliği arttırmak özelleştirmenin başta gelen ekonomik amaçları arasındadır. Düşük verimliliğin altında yatan nedenler ise kamunun yeni teknolojik gelişmeleri yakından izleyememesi, siyasi tercihleri yansıtan istihdam politikalarının izlenmesi ki bu işgücü maliyetlerini yükseltici bir etki yaratmaktadır, etkin yönetimin sağlanamaması ve rasyonel yatırım programlarının uygulanamaması olarak sıralanabilir.

Özelleştirmenin ekonomik amaçlarından biri olan serbest piyasa ekonomisini geliştirmekle gelmek istenilen nokta serbest piyasa ekonomisinin en temel ve önemli

⁷⁶ S.Rıdvan Karluk, **Türkiye’de KİT’ler ve Özelleştirme** (İstanbul: Esbank, Yayın No:5, 1994), s.126.

⁷⁷ M.Hulki Cevizoğlu, **Türkiye’nin Gündemindeki Özelleştirme** (İstanbul: İlgi Yayıncılık, 1989), s.23.

unsuru olan rekabet kurumuna işlerlik kazandırmaktır. Böylece kaynak kullanımında ve dağılımında etkinlik sağlanacak, sonuç olarak verimlilik artışı elde edilecektir.

Sermaye piyasasını güçlendirme amacıyla hedeflenen, gelişmekte olan ülkelerin genel olarak karşılaştığı ortak problemlerden biri sermaye piyasalarındaki yetersiz derecedeki menkul kıymet arzı sorunu çözmeye çalışmaktır. “Dolayısıyla, yeterli menkul kıymet arzı bulunmayan ülkelerde sermaye piyasasının güçlendirilmesi için, devlet tahvili, hazine bonusu ve gelir ortaklığı senedi gibi araçlardan yararlanılmaya çalışılmaktadır.”⁷⁸ Hisse senedi ihracı yoluyla özelleştirme yapılmasının (kamusal değerlerin sermaye piyasasına aktarılmasının), sermaye piyasasının gelişmesini sağlayan tasarrufların yatırıma dönüşmesini kolaylaştıracağına inanılmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler dış ödemeler dengesi açıklarını kapatmak için dövize ihtiyaç duyarlar. Bu sebepten, özelleştirmeler yoluyla döviz gelirlerini arttırmak amacının benimsenmesiyle içinde buldukları döviz darboğazını aşmak içinde özel yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye gelmesini sağlamak için özendirici politikalar izleyip döviz gelirlerini arttırmaya çalışırlar. Dolayısıyla, kamuya ait işletmelerin ve mülkiyetlerin satışında önceliği dış yatırımcılara vermek döviz kaynağı yaratma sorunlarına çözüm yolu olarak görülmektedir.

Doğrudan yatırımlar ve portföy yatırımları olmak üzere ikiye ayrılan yabancı sermaye yatırımlarının ülkemiz gibi sermaye kıtlığı çeken ülkeler için büyük önemi vardır. Dolayısıyla yabancı sermayeyi teşvik etme amacıyla yapılan özelleştirmeler ile kalkınma hedeflerini gerçekleştirmek, sermaye kaynaklarını genişletebilmek ve döviz gelirlerini arttırmak açısından bu tür girişimleri teşvik edici düzenlemeler yapılmalıdır.

- **Mali Amaç**

Özelleştirmenin mali amaçlarından olan devlete gelir sağlamak amacı ile yapılan özelleştirmelerle, devlet dış borçların ödenmesinde güçlüklerin yaşanması, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlardan destek görülmemesi ya da mali bunalımlara girdiğinde gelir sağlanabilir. Ülkemizde, hükümet programları gelirlerinin devletin borçlarını kapatmak amacıyla kullanılamayacağı ile ilgili hükümler

⁷⁸ Türkiye’de Kamu Bankalarının Özelleştirilmesi, s.102.

taşımaktadır. Ancak gerçekleştirilen uygulamalar bu hükümle bağdaşmamaktadır.⁷⁹

- **Toplumsal Amaç**

Gelişmiş ülkelere oranla gelişmekte olan ülkelerde daha dikkat çekici boyutta olan servet dağılımındaki dengesizliğin en önemli nedeni gelir dağılımındaki adaletsizliktir. Dolayısıyla, sermayeyi tabana yayma amacı doğrultusunda yapılan özelleştirmeler yoluyla halka arz edilen KİT'lerin hisse senetlerinin öncelikli olarak KİT'lerin yönetenlerine, çalışanlarına ve küçük birikim sahiplerine satılması toplumun bu kesimine bir gelir transferi niteliği taşıyacaktır. Bu durum aynı zamanda gelir dağılımında dengenin sağlanması yönünde olumlu bir etki yaratacaktır.

- **Siyasi Amaçlar**

Liberal ekonomiye göre piyasa mekanizması içerisinde devletin payı asgari düzeyde olmalıdır. Bireylerin ekonomik özgürlüğünü savunan liberal ekonomistler devletin ekonomiye müdahalesi olması durumunda bu özgürlüğün kısıtlanacağı inancındadırlar. Dolayısıyla bu görüştekilere göre özelleştirme yoluyla devletin küçülmesi ve ekonomik faaliyetlerinin azalması ekonomik bireyselliğin önünü açacaktır. Yani, burada kast edilen amaç hükümetlerce benimsenmiş olan siyasal felsefeyi yürürlüğe koymaktır.

2. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DÜNYADA GERÇEKLEŞTİRİLEN ÖZELLEŞTİRMELER VE ÇOK ULUSLU İŞLETMELERİN ROLÜ

Daha önce değindiğimiz üzere, küreselleşme sürecinde dünya genelinde, özelleştirme merkezli ekonomi politikaları uygulanması yoğunluk kazanmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak gerek dünyada gerçekleştirilen özelleştirmelerin toplamında, gerekse de yapılan bu özelleştirmelerden elde edilen gelirlerde artış yaşanmıştır.

Yine daha önce vurguladığımız gibi, yapılan özelleştirmelerde çok uluslu işletmelerin rolleri önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle sınır ötesi birleşme ve devralma yöntemiyle çok uluslu işletmeler pek çok kamu sektöründeki işletmelerin

⁷⁹ **Borsada Satış Yoluyla Özelleştirme** (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:927, 1996), s.6.

özelleştirilmesinde büyük pay sahibi olmuştur.

Çok uluslu işletmeler birçok yatırım şekliyle farklı ülkelerde yatırım yapabilmektedirler.

Lisans anlaşmaları, yetki anlaşmaları ve portföy yatırımları çok uluslu şirketlerin örgüt yapılarında bir değişikliğe gitmeksizin yatırımlarını gerçekleştirdikleri biçimlerdir.

Lisans Anlaşmalarında bir bedel karşılığında firma bir diğer firmaya patentini, ticari markasını kullanma izni verir. Yetki Anlaşmaları Lisans Anlaşmalarının gelişmiş bir biçimi olup yetki veren firmanın başarılı olduğu alanları (yönetim sistemi, pazarlama, vb) bir diğer firmayla standart bir paket olarak sunmasıdır. Portföy yatırımları ise yönetime katılmadan sahiplik sağlayan bir yatırım şeklidir.

Çok uluslu işletmelerin örgüt yapılarında değişikliğe gitmeden yatırımlarını gerçekleştirdikleri yöntemler ise ihracat, yabancı şube açma, yavru şirket ve ortak girişimdir.

“İhracat, örgüt yapısında en az değişiklik gerektiren (bazen de gerektirmeyen) bir giriş biçimi olup çok uluslu işletmecilik faaliyetlerine başlamanın en basit ve en çok görülen şeklidir.”⁸⁰

⁸⁰ Yüksel, **a.g.e.** , s.141.

Tablo 9. ÇUI'lerin Ülke Dışı Satış Oranlarının Toplam Satışlarına Oranı

sıra	Şirket	Ana Ülke	Ülke Dışı satışların Toplam Satışlara Oranı
1	Nokia	Finlandiya	98,5
2	Roche	İsviçre	98,2
3	ABB	İsviçre	97,4
4	Philips Electronics	Holanda	95,2
5	Nortel Networks	Kanada	94,6
6	Stora Enso	Finlandiya	94,3
7	Astra Zeneca	İngiltere	94,1
8	Volvo	İsveç	92,8
9	Glaxo Smith Kline	İngiltere	92
10	News Corp.	Avustralya	92
11	Diageo	İngiltere	85,8
12	Lafarge	Fransa	85,8
13	BHP Billiton	Avustralya	83,4
14	LVMH	Fransa	81,2
15	BP	İngiltere	80,5
16	Total FinaElf	Fransa	79,1
17	Suez	Fransa	78,8
18	Ericsson	İsveç	77,8
19	Danone Groupe	Fransa	76,7
20	Vodafone	İngiltere	75,1

Kaynak: UNCTAD, Transnational Corporations, Vol.13,No:3, (December 2004), s.12

(Erişim Tarihi: 03.03.2006)

Tablo 9.'da verilen çok uluslu işletmelerin üretimlerinin yurtdışına ihraç edilen oranları incelendiğinde, satışlarının çok büyük bir bölümünün yurt dışına yapıldığı gözlenmektedir. Örneğin, Finlandiya orjinli Nokia'nın satışlarının neredeyse tamamına yakını (98,5) ülke dışına gerçekleştirilmektedir. Diğer firmaların ülke dışına satışları Nokia'nın sahip oran kadar yüksek olmamakla beraber, toplam satışlar içerisinde önemli paya sahiptir.

Açılan yabancı şubeler ana ülkedeki firmaya bağlıdırlar ve onun bir uzantısı şeklinde faaliyetlerini yürütürler. Yavru Şirketler ana ülkedeki çok uluslu işletmenin mevcut sermayesini, çalışanlarını, teknolojisini transfer etmesiyle oluşturulurlar. Ortak girişim ise ana ülkedeki çok uluslu işletmenin yerel nitelikteki bir işletme ile üretim, finans, pazarlama, yönetim gibi konularda ortaklık anlaşması yapılmasıyla kurulur.

Aşağıda yer alan Tablo 10.'de 1982–2001 yılları arasındaki uluslararası üretim ve doğrudan yabancı yatırımlara (DYY) ilişkin temel göstergeler verilmiştir. Tablo incelendiğinde 1982–2000 yılları arasında DYY giriş ve çıkışları, sınır ötesi birleşmeler

ve devralmalar, ÇUI'lerin yabancı iştiraklerinin ihracatlarının artış gösterdiği, ancak bu değerlerin 2002 yılında düştüğü görülmektedir. Bunların dışında, DYY iç akım stoku, DYY dış akım stoku, ÇUI'lerin yabancı iştiraklerinin satışları, üretimleri, varlıkları ve istihdamları 1982–2001 yılları arasında sürekli artış eğilimi içerisinde olmuştur.

Tablo 10. Uluslararası Üretim ve DYY'ye İlişkin Temel Göstergeler, 1982–2001

	Cari Fiyatlarla (Milyar Dolar)				Yıllık (%) Değişim
	1982	1990	2000	2001	2000-2001
DYY girişi-iç akımlar	59	203	1.491	735	-50,70%
DYY çıkışı	28	233	1.379	621	-55%
DYY iç akım stoku	734	1.874	6.258	6.846	9,40%
DYY dış akım stoku	552	1.721	6.086	6.552	7,60%
Sınır ötesi birleşmeler ve devralmalar	...	151	1.144	601	-47,50%
ÇUŞ'lerin yabancı iştiraklerinin satışları	2.541	5.479	15.680	18.517	9,20%
ÇUŞ'lerin yabancı iştiraklerinin üretimleri	594	1.423	3.167	3.495	8,30%
ÇUŞ'lerin yabancı iştiraklerinin varlıkları	1.959	5.759	21.102	24.952	9,90%
ÇUŞ'lerin yabancı iştiraklerinin ihracatları	670	1.169	3.572	2.600	0,30%
ÇUŞ'lerin yabancı iştiraklerinin istihdamı (Bin kişi)	17.987	23.858	45.587	53.581	7,10%

Kaynak: "UNCTAD, WIR 2002, New York, 2002, s.10 ve 303–337."

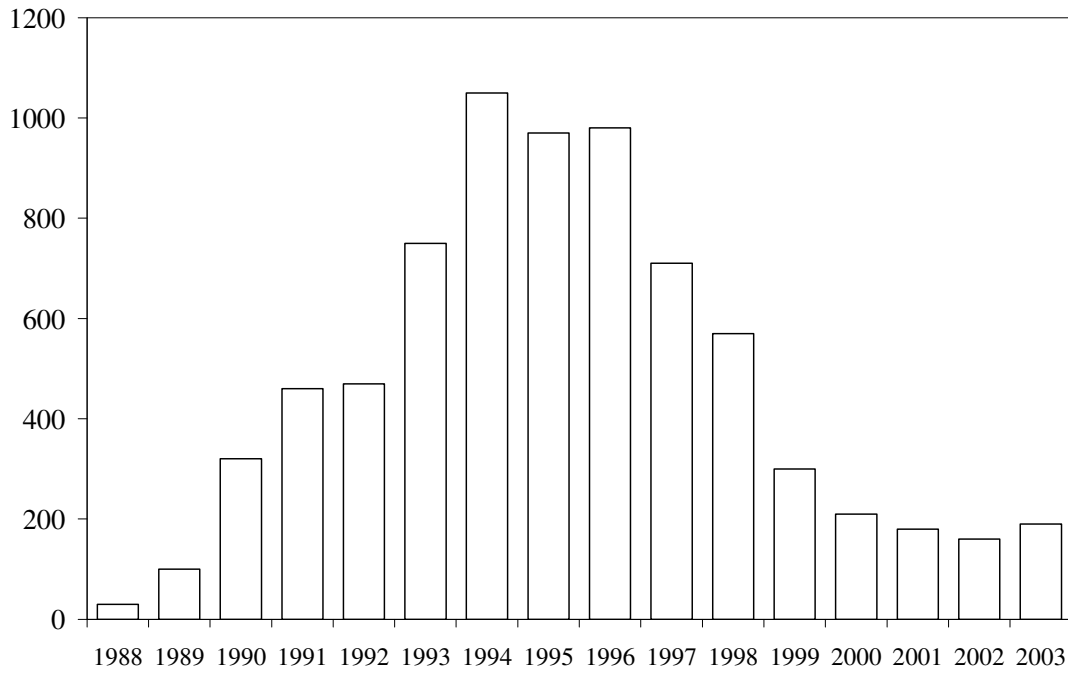
<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/OCAK2003/d%C3%BCnya.htm>' deki alıntı

(Erişim Tarihi: 03.06.2006)

2.1. Dünyada Gerçekleştirilen Özelleştirmeler ve Elde Edilen Gelirler

1980 yılı sonrasında tüm dünya geneline ayılmış olan liberal politikaların sonucunda girilen süreçte 1994 yılına kadar gerçekleştirilen özelleştirmeler sürekli artış göstermiştir. 1994 sonrasında ise Asya, Arjantin, Rusya'da yaşanan krizlerin etkisiyle özelleştirme uygulamalarında gerileme görülmüştür. Bununla beraber özelleştirmeye yönelik uygulamalar hala önemini yitirmemiştir.

Şekil 3. Dünyada Gerçekleştirilen Özelleştirmeler

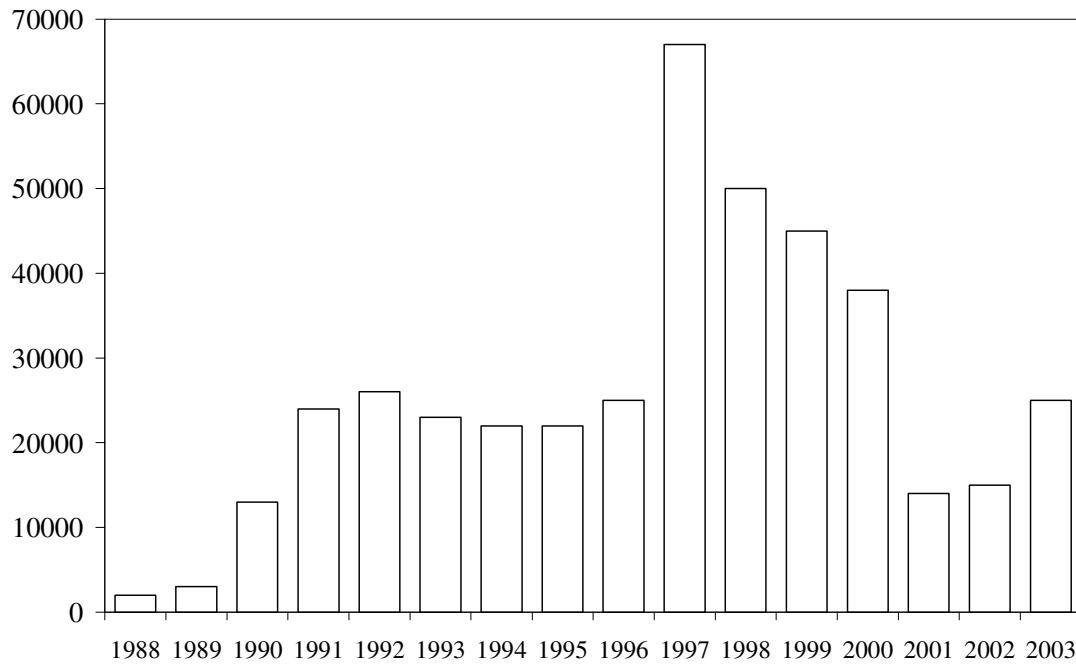
Kaynak: http://rru.worldbank.org/Images/Privatization/Graphs/Region/global_num_trans.gif

(Erişim Tarihi: 14.08.2006)

Birçok ülke, özellikle 1970’li yıllarda yaşanan borç krizi ve döviz darboğazı sorunlara karşı, gelir elde amacıyla benimsedikleri özelleştirme politikaları sonucunda gerçekleştirilen özelleştirme oranlarına bağlı olarak gelir kaynağı elde etmiştir.

Şekil 4.’ten de görülebileceği üzere, yapılan özelleştirmelerle beraber bir gelir yaratılmıştır.

Şekil 4. Dünya Özelleştirmelerinden Elde Edilen Gelirler (Milyon Dolar)

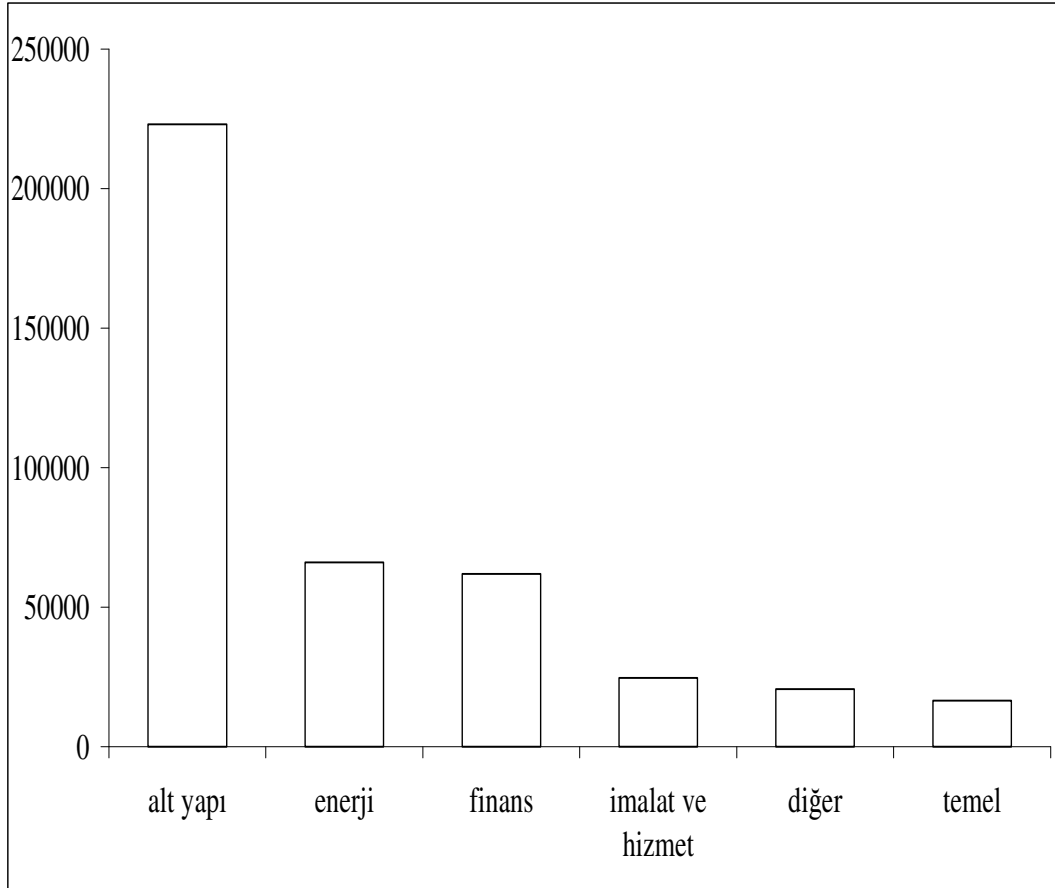
Kaynak: http://rru.worldbank.org/Images/Privatization/Graphs/Region/global_num_trans.gif

(Erişim Tarihi: 14.08.2006)

2.2. Dünyada Gerçekleştirilen Özelleştirmelerin Sektörel ve Bölgesel Dağılımı

Aşağıda yer alan Şekil 5.'te ise dünyada gerçekleştirilen özelleştirmelerin sektörel dağılımına yer verilmektedir. Buradaki sektörel bazdaki rakamlar incelendiğinde toplamda en büyük paya alt yapı sektöründe yapılan özelleştirmelerin sahip olduğu görülmektedir. Alt yapı sektörünü sırasıyla enerji, finans, imalat ve diğer sektörler ve temel sektör izlemektedir. Özelleştirmelerin sektörel dağılımındaki en büyük etken çok uluslu işletmelerin yönelimleri olmaktadır.

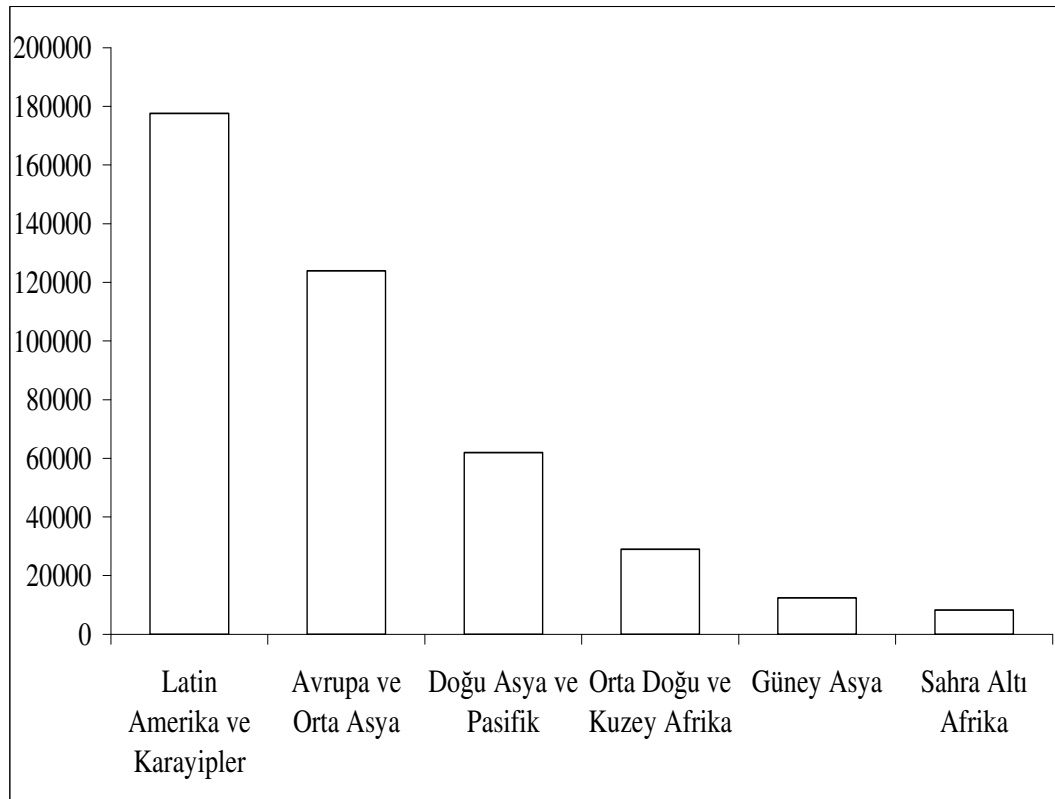
Şekil 5. Sektörlere Göre Dünya Özelleştirmeleri (1988–2003)

Kaynak: <http://rru.worldbank.org/Privatization/Sector.aspx?sectorid=999&view=proceeds&tab=2>
(Erişim Tarihi: 14.08.2006)

1988–2003 yılları arasında özelleştirmelerin dünyada bölgesel dağılımının verildiği Şekil 6.'da uygulamaların özellikle Latin Amerika ülkelerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Latin Amerika ülkelerini ise sırasıyla Avrupa ve Orta Asya, Doğu Asya ve Pasifik, Orta Doğu ve Kuzey Afrika, Güney Asya ve Sahra Altı Ülkeleri takip etmektedir.

Şekil 6. Bölgelere Göre Dünya Özelleştirmeleri (1988–2003)

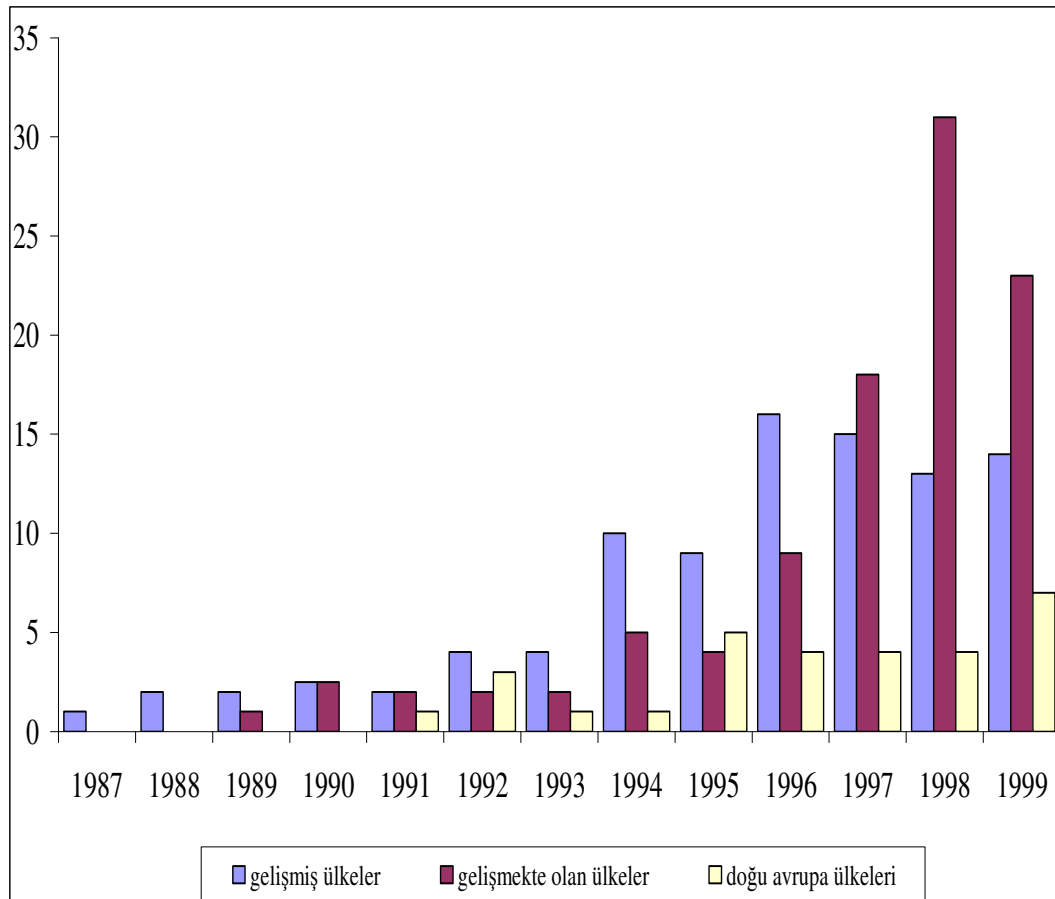
Kaynak:<http://rru.worldbank.org/Privatization/Sector.aspx?sectorid=999&view=proceeds&tab=2>

(Erişim Tarihi: 14.08.2006)

2.3. Birleşme Devralmalar Yoluyla Gerçekleştirilen Özelleştirmeler ve Elde Edilen Gelirler

Şekil 7.'de 1987–1999 arasında çok uluslu işletmelerin yaptığı birleşme ve devralmalar sonucu gerçekleştirilen özelleştirmelere yer verilmektedir. Buna göre, çok uluslu işletmelerin küreselleşme sürecinde elde ettikleri ekonomik güçlerine paralel olarak, yıllar itibariyle yapılan özelleştirmelerde etkinliklerinin arttığı görülmektedir. Özellikle geçiş sürecinin yaşandığı Doğu Avrupa ülkelerinde ve serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmaya çalışan gelişmekte olan ülkelerde yapılan uygulamalarda önemli rol oynamışlardır.

Şekil 7. Birleşme ve Devralmalar Yoluyla Gerçekleştirilen Özelleştirmeler (1987–1999)

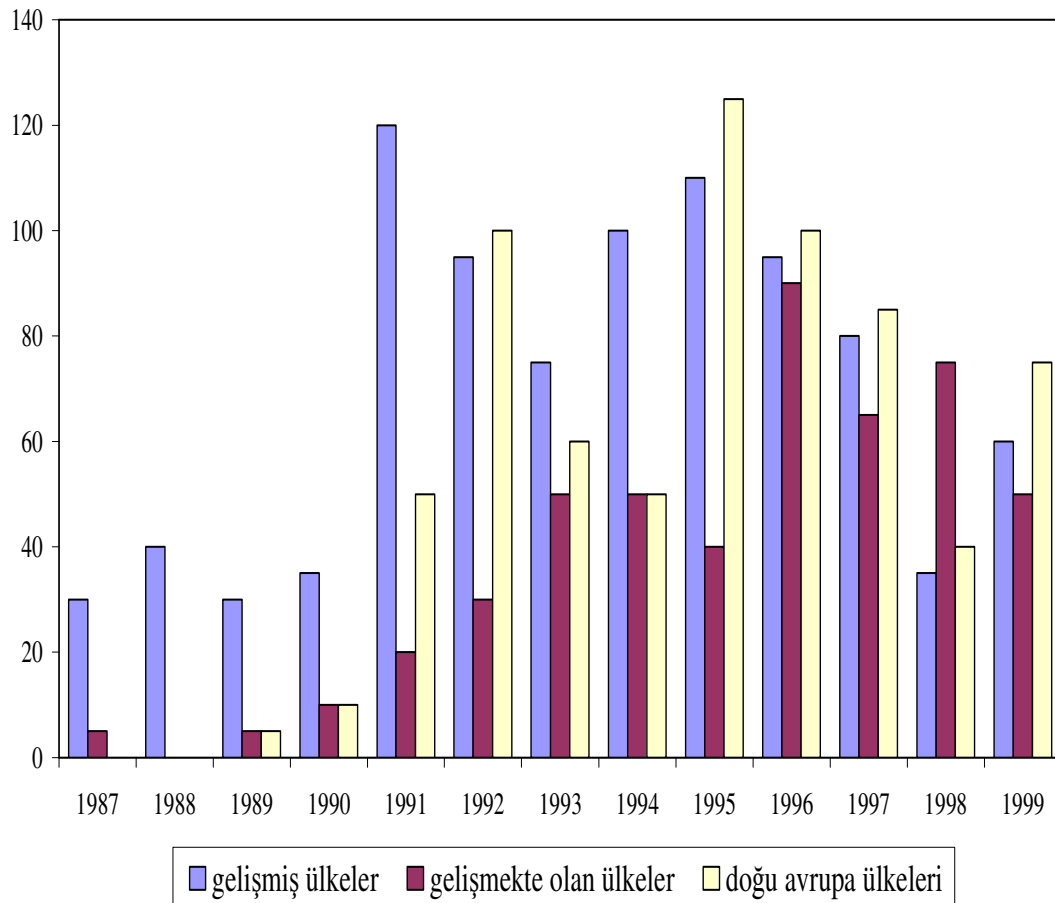

Kaynak: http://www.unctad.org/en/docs/wir2000_en.pdf deki verilerden düzenlenmiştir.

(Erişim Tarihi: 16.08.2006)

1987–1999 yılları arasında çok uluslu işletmelerin Birleşme ve Devralmalar yöntemiyle gerçekleştirdiği özelleştirmelerden elde edilen gelirler Şekil 8.'de yer almaktadır. Buna göre, bu ülkelerde gerçekleştirilen özelleştirmeler sonucunda ülkeler milyon dolarlarla ifade edilen yüksek döviz girişleri sağlamışlardır.

Şekil 8. Birleşme ve Devralmalar Yoluyla Yapılan Özelleştirmelerin Gelirleri (Milyon Dolar)

Kaynak: http://www.unctad.org/en/docs/wir2000_en.pdf deki verilerden düzenlenmiştir.

(Erişim Tarihi: 16.08.2006)

2.4. Birleşme ve Devralma Yoluyla Gerçekleştirilen En Büyük 25 Özelleştirme

Tablo 11. En Büyük 25 Bileşme ve Devralma Özelleştirmesi (Milyon Dolar)

	ÖZELLEŞTİRİLEN İŞLETME	YILI	ÜLKE	SATIN ALAN İŞLETME	SATIN ALAN ÜLKE	DEĞER
1	YPF SA	1999	Arjantin	Repsol SA	İspanya	13,2
2	Argentina-Airports(33)	1998	Arjantin	Aeropuertos Argentina 2000	ABD	5,1
3	TELESP(Telebras)	1998	Brezilya	Investor Group	İspanya	5
4	Victoria-Loy Yang A Power	1997	Avustralya	Investor Group	ABD	3,8
5	Energie Baden-Wuerttemberg AG	1999	Almanya	Investor Group	Fransa	3,4
6	Telesp Celular Participacoes	1998	Brezilya	Credit Local de France SA	Portekiz	3,1
7	Credit Communal de Belgique SA	1996	Belçika	Akzo NV	Fransa	3,1
8	Nobel Industrier Sweden AB	1994	İsveç	Coca-Cola Amatil Ltd	Hollanda	3
9	Coca-Cola Bottlers Philippines	1997	Filipinler	ADSB Telecommunications BV	Avustralya	2,7
10	Belgacom	1996	Belçika	Telecom Italia SpA	ABD	2,5
11	Telekom Austria	1998	Avusturya	MCI Communications Corp	İtalya	2,4
12	Embratel(Telebras)	1998	Brezilya	Repsol SA	ABD	2,3
13	YPF SA	1999	Arjantin	GPU Inc	İspanya	2
14	PowerNet Victoria(GPU Inc)	1997	Avustralya	Investor Group	ABD	2
15	Entel Peru SA,Cia Peruana	1994	Peru	Gullspangs Kraft(Imatran Voim)	İspanya	2
16	Stockholm Energi AB	1998	İsveç	VenWorld Telecom CA	İsveç	2
17	CA Nacional Telefonos de VE	1991	Venezuela	Mustcom Ltd	ABD	1,9
18	Svyazinvest	1997	Rusya	Investor Group	Kıbrıs	1,9
19	Yallourn Energy	1996	Avustralya	Hazelwood Power Partnership	İngiltere	1,8
20	Hazelwood Power Station	1996	Avustralya	Consortico Siderurgia Amazonia	İngiltere	1,8
21	Sidor	1998	Venezuela	Investor Group	Arjantin	1,8
22	Telecentro Sul (Telebras)	1998	Brezilya	Investor Group	İtalya	1,8
23	Light SE	1996	Brezilya	Investor Group	ABD	1,7
24	Telmex	1990	Meksika	Investor Group	ABD	1,7
25	Australia-Dampier to Bunbury	1998	Avustralya	Epic Energy Inc	Kanada	1,6

Kaynak: http://www.unctad.org/en/docs/wir2000_en.pdf deki verilerden düzenlenmiştir.

(Erişim Tarihi: 16.08.2006)

Tablo 11.'de dünyada Birleşme ve Devralmalar yoluyla gerçekleştirilmiş özelleştirmeler yer almaktadır. Tabloda dikkat çeken unsur gerek özelleştirmelerin yapıldığı ülke, gerekse de birleşme ve devralma yöntemiyle özelleştirilecek işletmeleri satın almaya giden çok uluslu işletmelerin ait olduğu ülkelerin çeşitliliğidir. Yani, dünyada özleştirmeler yaygın olarak birçok farklı ülkenin çok uluslu işletmelerinin aracılığıyla yapılmıştır.

Genel hatlarıyla dünyada gerçekleştirilen özelleştirmeler ve bu özelleştirmelerde çok uluslu işletmelerin rolüyle ilgili olarak bilgi vermeye çalıştığımız bu bölümde ulaştığımız veriler, çok uluslu işletmelerin 1980 sonrasında dünyanın yeniden yapılandırılması için uygulanan ekonomi politikalarının belirleyicisi olduklarını göstermektedir.

Bu bölümde dünyada gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarını bütün yönleriyle ele almaya ve bu uygulamalarda çok uluslu işletmelerin rolünü ortaya koymaya çalıştık. İzleyen bölümde ise, Türkiye özelinde özelleştirme uygulamalarının gelişimini ve bu gelişmelerde Türkiye'de faaliyet gösteren çok uluslu işletmelerin payını incelemeye çalışacağız.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE ÇOK ULUSLU İŞLETMELER ve ÖZELLEŞTİRME

1. TÜRKİYE'NİN KÜRESELLEŞME SÜRECİNE KATILIMI

1980'li yıllarda itibaren tüm dünyada hız kazanan küreselleşme sürecinden Türkiye ekonomisinin etkilenmesi de kaçınılmaz olmuştur. Tüm dünyayı saran liberal ekonomi politikalarına karşı ülkemizde de kayıtsız kalınmamış, 1980'lere kadar uygulanan ithal ikameci politikalar terk edilerek ihracata dayalı ekonomi politikaları uygulanmaya başlanmıştır.

Reel devalüasyonlar doğrultusunda işletilen bir kambiyo politikası; adım adım liberasyona yönelen bir ithalat rejimi; pahalı döviz, ucuz kredi ve vergi iadesi gibi teşvik ve sübvansiyonlarla desteklenen ihracatın bir ulusal öncelik haline getirilmesi; fiyat kontrollerinin ve temel malların çoğundaki sübvansiyonların kaldırılması ve iç talebin daraltılmasına dönük politikalar 24 Ocak kararları ile ekonomiye damgasını vuracak olan iktisat politikaları yönelişinin temel unsurlarıdır.⁸¹

24 Ocak kararları ülke ekonomisi için bir dönüm noktası olmuştur. Bu kararların ardından uygulamalara yönelik düzenlemeler yapılmış, ülke ekonomisi dünya ekonomisine entegre edilmeye çalışılmıştır.

1980 sonrasında uygulamaya koyulan ekonomi politikalarının başlıca özelliği piyasa mekanizması içerisinde kendiliğinden oluşacak fiyatların yol gösterici olarak kabul edilmesi ve ekonomik kararların buna uygun olarak alınmasıdır. Yani temel amaç fiyat mekanizmasına işlerlik kazandırmaktır.

Dış ticaretin geliştirilmesi ve serbestleştirilmesine de ayı bir önem verilmiştir. Buradaki beklenti ise ihracatın arttırılmasıyla dış piyasalarda güveni tekrar kazanmak ve uluslararası finans piyasalarından tekrar borçlanabilmektir. Ayrıca yine bu dönemde

⁸¹ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi** (Ankara: İmge Kitabevi, Ağustos 2005) , s.149.

döviz piyasalarına serbestlik getirilmiş, hükümet döviz fiyatının belirlenmesini Merkez Bankası'na bırakmıştır. Yanı sıra tasarruf oranlarında artış sağlanması amacıyla faiz oranları serbest bırakılmıştır.⁸²

Ekonomik büyümenin dış kaynak girişiyle sağlanabileceği görüşünü temel alan 24 Ocak programı, bu sebepten dolayı yabancı özel sermaye girişini teşvik etmek amacıyla yasal düzenlemeler yapılmıştır.⁸³

1989 yılında ise dış finansal serbestliğin sağlanmasına yönelik politikalar uygulanmaya başlamıştır. Bunun sonucunda aşırı bir yabancı sermaye girişi olmuştur.1990 yılının başlarında IMF ölçütlerine göre TL konvertibiliteye geçmiştir.

Bu dönemdeki diğer bir önemli politika ise kamu kesiminin küçültülmesine yönelik olandır. Bu politikayla amaçlanan özel girişimin teşvik edilmesidir. Dolayısıyla KİT'lerin faaliyetlerinin sınırlandırılması tartışma konusu olmuştur. Bu uygulamaların hayata geçirilmesinde ise özelleştirmeler bir araç olarak gündeme gelmiştir.

Serbestleşme, dışa açılma ve yönünde yapılan bu düzenlemeler başarıya ulaşmış ve 1990'lı yıllara kadar Türkiye ekonomisinin liberalleşmesi, ve dünya pazarlarına entegre olması yönündeki dönüşüm tamamlanmıştır.

⁸² Gülten Kazgan, **Tanzimattan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi** (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Mart 2002), s.129–131.

⁸³ Yakup Kepenek ve Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi** (İstanbul: Onbirinci Basım. Remzi Kitabevi, Kasım 2000) , s.205.

2. KÜRESELLEŞMENİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİSİ

Yukarıda ana hatlarıyla değinmeye çalıştığımız 1980 sonrasında uygulanan ekonomi politikaları Türkiye ekonomisinde köklü değişimlere yol açmıştır. Bu değişimlerin ülke ekonomisi için sürecin getirdikleri daha çok istikrarsızlıklar ve krizler olmuştur. Dolayısıyla bu başlıkta, süreci daha anlaşılır kılmak için yaşanan gelişmeler ve krizler hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

2.1. 24 Ocak Kararları Sonrasında Yaşanan Ekonomik Gelişmeler

Türkiye ekonomisinin yeniden yapılandırılmasına yönelik olarak uygulamaya koyulan 24 Ocak Kararlarıyla beraber hızlı bir ekonomik dönüşüm yaşanmaya başlamıştır. Yaşanan dönüşümün sonucu olarak, Tablo 12.'den de takip edilebileceği üzere ekonominin serbestleşmesi yönünde adımların atılmaya başlandığı 1980'li yıllardan itibaren Türkiye ekonomisinin ithalatı ve ihracatı, ihracatın 2001'de ülkede yaşanan krizin etkisiyle %50'ye varan azalma gösterdiği yıl haricinde, sürekli artış yönünde eğilim göstermiştir.

Tablo 12. Türkiye’de İthalat-İhracat Oranları (Milyar Dolar, 1980–2004)

	Türkiye İhracat	Türkiye'nin İthalatı
1980	2,9	7,9
1981	4,7	8,9
1982	5,7	8,8
1983	5,7	9,2
1984	7,1	10,8
1985	8	11,3
1986	7,5	11,1
1987	10,2	14,2
1988	11,7	14,3
1989	11,6	15,8
1990	13	22,3
1991	13,6	21
1992	14,7	22,9
1993	15,3	29,4
1994	18,1	23,3
1995	21,6	35,7
1996	23,2	43,6
1997	26,3	48,6
1998	27	45,9
1999	26,6	40,7
2000	27,8	54,5
2001	14,1	41,4
2002	36	52,6
2003	47,3	69,3
2004	63,3	97,5

Kaynak: <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ulkegos/ihracat.xls>

(Erişim Tarihi: 29.05.2006)

Türkiye ekonomisinin dönüşümünü gerçekleştirmeye çalıştığı 1980 dönemi ve giderek dünya ekonomine entegre olmaya başladığı 1990’lı yıllar aynı zamanda dünya ekonomisinin yapılan yatırımların niteliği yönünden de değişim gösterdiği yıllardı. 1980’li yılların sonunda yaşanan borç krizi sonucunda devletler arasında borç-alacak ilişkilerinin tıkanma noktasına gelmiş olması ve birçok gelişmekte olan ülkelerin aldıkları borçların faizlerini bile ödeyemeyecek durumda olması, doğrudan yabancı yatırımların bu ülkelere doğru teşvik edilmesi yönünde politikaların izlenmesine ne oldu. Yaşanan bu gelişmeler sonucunda Türkiye’ye gelen yabancı yatırımlarda da artış oldu.

Tablo 13. Doğrudan Yabancı sermaye girişi (1980–2003)

YILLAR	İZİN VERİLEN YABANCI SERMAYE (MİLYON ABD \$)	YATIRIM BELGELERİNİN TOP.YAT. TUTARI (MİLYAR TL)	YABANCI SERMAYELİ FİRMA SAYISI (KÜMÜLATİF)**)	FİRMALARIN TOPLAM SERMAYESİ (MİLYAR TL - KÜMÜLATİF)	FİİLİ GİRİŞ (MİLYON \$)
1980	97,00	76,87	78	28.390	35
1981	337,51	72,16	109	47.400	141
1982	167,00	218,14	147	100.196	103
1983	102,74	199,22	166	147.109	87
1984	271,36	312,28	235	254.775	162
1985	234,49	1.168,16	408	464.981	158
1986	364,00	3.099,74	619	707.164	170
1987	655,24	3.179,53	836	960.035	239
1988	820,52	5.468,27	1.172	1.597.103	488
1989	1.511,94	9.507,35	1.525	4.847.832	855
1990	1.861,16	18.249,28	1.856	7.943.775	1.005
1991	1.967,26	15.893,98	2.123	13.101.036	1.041
1992	1.819,96	17.976,36	2.330	23.441.214	1.242
1993	2.063,39	70.136,27	2.554	36.737.050	1.016
1994	1.477,61	37.202,36	2.830	62.449.964	830
1995	2.938,32	328.447,82	3.161	113.013.790	1.127
1996	3.835,97	1.250.652,13	3.582	235.971.182	964
1997	1.678,21	624.461,10	4.068	458.968.459	1.032
1998	1.646,44	1.016.653,54	4.533	823.560.554	976
1999	1.699,57	1.599.520,36	4.950	1.446.503	817
2000	3.477,42	7.883.004,85	5.328	3.063.464	1.719
2001	2.725,28	2.568.750,00	5.841	6.184.411	3.288
2002	2.242,92	1.535.599,00	6.280	10.092.737	590
2003(*)	1.207,99	2.161.400,68	6.511	12.605.285	150(***)
TOPLAM	35.203,30	19.151.249	---	---	18.085

(*) Haziran ayı itibari ile (**) Birikimli (***) Ocak-Mayıs ayı itibari ile

Kaynak: http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser/ys_yatirim.xls (Erişim Tarihi: 18.02.2006)

Tablo 13'te 1980–2003 yılları arasında Türkiye'ye girişine izin verilen yabancı sermaye miktarı ve bu doğrultuda giriş yapan yabancı sermayeli firma sayısı verilmektedir. Bu veriler incelendiğinde, yıllar itibariyle izin verilen yabancı sermaye miktarının, yabancı sermayeli firma sayısının ve bu firmaların toplam sermayesinin sürekli olarak artış gösterdiği rahatlıkla gözlenebilecektir. Ayrıca, ülkemize fiili olarak giren sermaye miktarı incelendiğinde, kriz yılı olan 1994'te ve kriz öncesi yıl olan 1999 yılındaki düşüşler haricinde bu girişlerin sürekli yükselmiş olduğu görülür.

2.2. Ekonomik Gelişmelerin Neden Olduğu 1994, 2000 ve 2001 Krizleri

1980'li yıllardan itibaren uygulamaya konulan dışa açık ekonomi modelinin bir sonucu olarak yabancı sermaye önündeki engellerin kaldırılması, gerekse yukarıda bahsedilen dünya genelinde hakim liberal ekonomi politikalarının bir sonucu olarak doğrudan yabancı yatırımlarda yaşanan sıçramanın Türkiye ekonomisi üzerinde bir takım etkileri olmuştur.

Ekonominin yapısal dönüşüm geçirdiği bu dönemde özellikle 1990'lı yıllardan itibaren kamuya ait borçlar hızla artış göstermeye başlamış, elde edilen vergi gelirleri iç borçları bile karşılayamayacak kadar düşük oranlarda olmuştur. Bu açığı kapatmak için ise devlet dış borca ve Merkez Bankası kaynaklarına yönelmiştir.

Bu gelişmelerin yanı sıra, 1990'lı yıllardan itibaren yabancı sermaye girişlerinde artışlar yaşanmasıyla birlikte TL aşırı değerlenmiştir. Bu değerlenme sonucunda bankaların uluslararası finans piyasalarından uygun koşullarda borçlanabilmiş, elde ettiği fonları yüksek getirili kamu menkul değerlerine yatırma ya da yurt içi piyasalara kredi olarak verme imkanını elde etmiştir. Ancak, artan krediler iç pazarı canlandırarak tüketim ve hammadde malları ithalatını arttırmıştır. TL'nin yabancı paralar karşısında değer kazanması da ihracatı zorlaştıran, ithalatı kolaylaştıran bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. Bunun sonucu dış ticaret açığı yükselmiştir.⁸⁴

1994 yılına gelindiğinde, önemli bir iç borçlanma baskısıyla karşı karşıya kalınmıştır. Dışarıya olan borçların ödenmesi için ülke içinde daha fazla borçlanılması

⁸⁴ Muhsin Kar ve M. Akif Kara, "Türkiye'ye Yönelik Sermaye Hareketleri Ve Krizler" <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/temmuz2003/sermaye%20hareketleri.htm> (Erişim Tarihi:10.08.2006)

gerekmiştir.⁸⁵ Bu gelişmeler sonucunda, iç faiz oranlarındaki hızlı yükseliş dışarıdan gelen sıcak parada önemli oranda artışa neden olmuştur. Böylelikle yabancı para karşısında TL'nin değerlenmesiyle dış ticaret açığının yükselmesi gibi gelişmelerin de etkisiyle ülke ekonomisi kriz ortamına girmiş, ekonomi %6 oranında küçülmüştür.

1994 yılında yaşanan bu daralmanın arkasından 1995 yılının ikinci yarısından itibaren daha çok iç talepte yaşanan canlanmaya bağlı olarak ekonomi tekrar büyüme trendini yakalanmıştır. Ancak bu büyüme beraberinde yüksek enflasyon ve artan bütçe açıklarını da getirmiştir. Dolayısıyla yaşanan büyümenin sürdürülebilirliği tartışma konusu olmuştur. GSMH'deki büyüme hızı giderek azalan oranda 1997 yılına kadar sürmüş ve büyüme oranı %8 olarak gerçekleşmiştir.

1994 yılında yaşanan krizin arkasından alınan 5 Nisan Kararları sonrasında yaşanan bu gelişmeler ekonomiyi ancak 2000 yılına kadar bir kriz yaşanmadan götürebilmiştir.

2000 yılının Kasım ayında ve hemen ertesinde 2001 yılının Şubat ayında ülkede peş peşe finansal kökenli iki kriz yaşanmıştır. Kasım Krizinde piyasanın likidite ihtiyacı içinde olmasına rağmen piyasanın, piyasanın bu talebi karşılayamaması krizin temelini oluşturmuştur. Çünkü talebin karşılanamaması sonucunda döviz kurları ve faiz oranları artış göstermiştir. Talebin karşılanamamasının nedeni ise Merkez Bankasının piyasa döviz ve TL vermekte geç kalmış olmasıdır. Talebin karşılanması için IMF kaynaklarına başvurulmuş ve krizin derinleşmesi önlenmiştir. Şubat Krizi atlatılmayan Kasım 2000 krizinin devamı olmakla birlikte, krizin nedenini esasen ekonomik yapıdaki bozukluk oluşturmaktadır.⁸⁶

Krizlerin ardından Mayıs 2001 yılında uygulamaya koyulan Güçlü ekonomiye Geçiş Programından sonra, dünyada yaşanan konjonktürel dalgalanmaların ülke ekonomisi üzerinde yarattığı geçici dalgalanmalar haricinde, istikrarlı bir ekonomik ortam sağlanmıştır.

Yaşanan krizlerin sonrasında uygulamaya koyulan istikrar programlarının ortak noktası, kamu harcamalarının kısılması ve kamu gelirlerinin artırılmasına yönelik önlemlerin ön plana çıkarılmasıdır. Dolayısıyla, 1980 sonrasında uygulamaya koyulan

⁸⁵ Rıdvan Karluk, **Türkiye Ekonomisi** (Yedinci Basım. İstanbul: Beta Basım yayın A.Ş. , 2002) , s.455.

⁸⁶ Karluk, **Türkiye Ekonomisi**, s. 476–477.

ekonomi politikalarının da bir uzantısı olarak özelleştirmeler, kamuya gelir yaratması amacıyla bir çözüm önerisi olarak Türkiye ekonomisinde sürekli olarak gündemde olmuştur.⁸⁷

3. TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME

Türkiye ekonomisinde yaşanan gelişmeler, ortaya çıkan dalgalanma ya da krizler dünya ekonomisinde yaşanan gelişmelerden bağımsız olamayacağı için, Türkiye'deki özelleştirme sürecinin gelişimi, dünya ekonomisinde meydana gelen ve özelleştirmelerin gündeme gelmesine yol açan gelişmeler paralelinde açıklanmaya çalışılacaktır.

3.1. Özelleştirmenin Gelişimi ve Gereği

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra dünya düzenin ABD eksenini etrafında tek kutuplu olarak şekillenmesi olarak ifade edilen Yeni Dünya Düzeni sadece siyasi alanda değil, ekonomik anlamda da yeni gelişmelere sebep olmuştur. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra gelişmiş ülkeler bölgeselleşme yönünde ekonomilerini şekillendirmeye başlamışlardır. Diğer taraftan, gelişmekte olan ülkelerin bir kısmı bu bölgelere girme çabasıdayken, bir kısmı da ya pasif kalmış ya da kendi aralarında birlik oluşturmaya çalışmışlardır.⁸⁸

Gelişmiş ülkeler bölgeselleşme hareketlerinin dışında kalan ülkelere karşı korumacı politikalar benimserken yaşanan küreselleşme sürecinin sunduğu imkanları kullanarak, kendilerinin gelişmekte olan ülkelerin pazarlarına girişini kolaylaştırabildiler.

Yeni dünya ekonomik düzeninin kurulma ihtiyacını doğuran temel gelişme, daha öncede değinildiği üzere, 1960'lı yılların sonu ile 1970'li yılların başından itibaren gelişmiş sanayi ülkelerinde sermayenin kâr haddinin düşmeye başlamasıdır. Önlem olarak öncelikle 1970'li yıllarda teknolojik yenilikler uygulamaya koyulmuştur.

⁸⁷ Kazgan, **Tanzimattan Günümüze....**, s.470.

⁸⁸ Hüseyin Demir, "Küreselleşme Sürecinde Şirketlerde Birleşme Ve Tür Değiştirme"
<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/tem98/kuresellhtm.htm> (Erişim Tarihi: 08.08.2006)

Bunun yanı sıra merkez ülkeler çevrelerindeki ülkelere sermayenin kar haddini artıracak programlar uygulatmaya başlamışlardır. Bu amaçla, gelişmekte olan ülkelere negatif faiz oranlarıyla krediler verilmiştir. Bu kredilerin geri ödenmesinde sorunların ortaya çıkmasıyla, bu ülkeler uluslararası finans kurumlarının denetimine girmişlerdir. Programın tamamlayıcı yönünü ise benimsetilmek istenen ideolojinin iletişim araçlarıyla, eğitim sistemlerine yapılan müdahalelerle ve kendi düşüncelerine paralel doğrultuda hareket edecek kişilerin iktidara getirilmesi oluşturmaktadır. Bütün bu uygulamalar ise programın kurumsal boyutudur. Programın temel uygulama araçlarını serbest piyasa ekonomisi ve küreselleşme teşkil etmektedir.

Yeni Dünya Ekonomik Düzeninin dikkat çeken bir yönü de finans kesiminin sürekli büyüyor olmasıdır. Bu kesim, ekonominin diğer üretken kesimlerinden gittikçe kopmakta ve daha da önemlisi Çevre ülkeler üzerinde denetim kurmada kullanılan bir araç olmaktadır.⁸⁹

1970'li yılların sonuna doğru yaşanan borç krizinden sonra Merkez'in resmi ve özel kurumları, organize bir biçimde ortak hareket etmeye başlamıştır. Merkez'deki yönetimin Çevre'nin uygulamasını istediği yeni düzenin kurumsal programını bu şekilde uygulamaya koydurmaktadır. İstekleri doğrultusundaki ekonomi politikalarını yürürlüğe koymayan ülke dışardan borçlanamaz duruma gelmişlerdir.

Çevre ülkelerde uygulatılan program sonucunda Merkez'deki ülkelerin paralarına talep sürekli artar. Çünkü programın öngördüğü düzenlemeler sonrasında mal ve hizmet hareketleri serbestleşir, ithalat oranları yükselir, ihracat ise merkez ülkelerin uyguladığı korumacı politikalar ve satılan malların düşük gelir esnekliği gibi nedenlerle bunu izleyemez. Sonuç olarak ise karşılaşılan durum ise yüksek oranlardaki dış ticaret açığıdır.

Ancak asıl sorun finansal serbestleşmeden dolayı yaşanır. Parası konvertible olan Çevre ülkesi, eskiye oranla daha yüksek oranda döviz rezervleri buldurmaya mecburdur.

Çevre ülkelerin içinde bulunduğu ekonomik koşullar nedeniyle, örneğin yüksek oranda enflasyon yaşanması gibi, bu ülkelerde yerli paraya güvensizlik ülke ulusal parasının yerine yabancı paraya olan talebini artırır.

⁸⁹ Yeni Dünya Ekonomik Düzeni ile ilgili daha geniş bilgi için bkz: Kutlu ve Eşkinat, **a.g.e.** , s. 202–226.

Özelleştirmenin bir araç olarak kullanılması ise gelinen en son noktadır. Çevre ülkesinin parasının reel anlamda değer yitirmiş olduğu için, Çevre'nin kamu girişimlerini yabancı yatırımcılar yok pahasına satın alabilmektedirler. Bu satın almalarda en karlı alanlar kamunun tekel konumunda olduğu alanlarda yapılan özelleştirmelerdir.⁹⁰

Dünya ekonomisinde bu gelişmeler yaşanırken Türkiye ekonomisinde bu sürecin paralellinde olan gelişmeler yaşanmıştır.

1940'lı yıllarda merkez olarak adlandırılan gelişmiş ülkelerin belirlediği uluslararası iş bölümü doğrultusunda tüketim malları üreten sanayilerin kurulması yoğunluk kazanmıştır.

Dönem başında izlenmeye başlanmış olan serbest dış ticaret politikası sonucunda yeniden dış ödemeler dengesi problemleri yaşanmıştır. Bu duruma bağlı olarak korumacı dış ticaret politikası etkin kılınmış, ithalatı kısıtlanan ya da yasaklanan tüketim malları yerli veya yabancı firmalarda üretilerek ithal ikameci sanayileşme gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Çok uluslu işletmelerin borçlandırma, ticaret ve üretken alanlara yatırım politikalarına uygun bir biçimde ilerleyen bu gelişmeler sonucunda ara ve yatırım malları açısından dışa bağımlı, dışarıdan sağlanan patent, lisans gibi uygulamaların kayıtlamalarına tabi ve uluslararası finans kuruluşları ile yabancı sermayeli firmaların yönlendirdiği bağımlı bir ekonomik yapı ortaya çıkmıştır.⁹¹

Bu yapının doğurduğu darboğazlar her geçen yıl artmış, dış borç ihtiyacı sürekli artmıştır.

1953–1960 yılları arasında izlenen ekonomi politikalarında 1952 yılı sonlarında uygulamaya konulan korumacı dış ticaret politikasının izleri vardır. Yeni ithalat rejimiyle ithali kısıtlanan mallar, o zamana kadar bu malları ithal eden tüccarlar ve Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile ülkeye gelen yabancı firmaların kurdukları montaj nitelikteki fabrikalarda üretilmeye başlandı.⁹²

Bu dönemde yaşanan önemli bir gelişmede, özellikle imalat sanayisinde yabancı firmalarla bütünleşen işletmelerin ekonomide ağırlık kazanmaya başlamış olmasıdır.

⁹⁰ Kutlu ve Eşkinat, **a.g.e.** , s.225.

⁹¹ Mustafa Sönmez, "Sermaye Birikiminin 75 Yıllık Gelişimi: Kilometre Taşları," **75 Yılda Para'nın Serüveni** Editör: Mustafa Sönmez (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998), s. 64.

⁹² Sönmez, **Sermaye Birikiminin...** , s.67.

1950'lerden sonra, uygulanan ithal ikameci sanayileşme politikasını yabancı sermaye yatırımları ve program ve proje kredisi olarak verilen krediler şekillendirmiştir.

1970'li yıllara doğru gelindiğinde yaşanan döviz darboğazı nedeniyle ülkenin ihtiyaç duyduğu ithal girdiler sağlanamaz olmuştur. Dolayısıyla sanayinin büyüme hızı düşmüştür. Ancak 1970'lerden sonra döviz rezervlerinde yaşanan nispi iyileşme sonucunda büyüme hızında toparlanma olmuştur. Bu toparlanmanın arkasından ise 1977'de tekrar daralan döviz rezervleri büyüme hızını tekrar düşürmüştür.

1962–1977 yılları arasında yatırım oranlarında artış yaşanmasına rağmen, tasarruflardaki artışın yatırımlardaki artışla doğru orantılı olmaması önemli boyutlarda kaynak açığı sorununu gündeme getirmiştir.

Yaşanan bu gelişmelerle 1980'li yıllara gelen Türkiye, bu yılda uygulamaya koyulan 24 Ocak kararlarıyla ekonomisini yeniden yapılandırma sürecine girmiştir. Bu kararların içeriğini dünya ekonomisindeki gelişmelerle bağlantılı olarak serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırma ve devletin ekonomideki payının minimize edilmesi oluşturmaktaydı. Dolayısıyla bu dönemde gerek dünya genelinde, gerekse de Türkiye ekonomisinde özelleştirmeler ekonomilerin yeniden yapılandırılmasında ekonomi politikası aracı olarak gündeme geldi.

3.2. Türkiye'de Özelleştirmelerde Geline Nokta

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında içinde bulunulan ekonomik koşullara bağlı olarak (gerek ekonomik, gerek finansman birikimi, gerekse teknoloji ve bilgi birikimi yetersizliği nedeniyle) ekonomik yapılanmanın ve kalkınmanın devlet himayesindeki özel teşebbüslerle mümkün olacağı sonucuna varılmıştır. Öte yandan, dünya çapında yaşanan büyük bunalımın, Batı'nın gelişmiş ekonomilerini temelinden sarsması, Türkiye'de serbest ticarete karşı duyulan güvenin büyük ölçüde sarsılmasına neden olmuştur. Ayrıca bütün dünya ekonomik kriz yaşarken Sovyetlerin göstermiş olduğu ekonomik başarılar Türk devlet adamlarının sempatisine neden olmuştur. Böylece, 1929 yılında himayecilikle başlayan iktisat politikası değişikliği adım adım devletçiliğe doğru yönelmiştir⁹³

⁹³ Korkut Boratav, **Türkiye'de Devletçilik** (Ankara: Savaş Yayınları, 1982), s.7'den aktaran, Ali Ceylan ve Melek Vergiliel, **Türkiye'de KİT'ler ve Özelleştirme** (Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1989), s. 95.

İçinde bulunulan koşullar itibariyle devletçiliğe yönelmekle birlikte devletçilik hiç bir zaman esasen benimsenmemiş, özel teşebbüsün kalkınmanın motoru olacak seviyeye geldiği zaman devletçilikten vazgeçileceği vurgulanmıştır.

1930'lu yılların uygulanan iktisat politikaları bakımından özelliği devletçilik ve korumacılığın benimsenmiş olmasıdır. Buradaki maksat özel teşebbüs eliyle gerçekleştirilemeyecek nitelikteki yatırımların devlet eliyle yapılmasıdır. Nihai hedef ise her zaman için ekonomik kalkınmanın itici gücünün özel sektör olmasıdır.

İkinci Dünya Savaşından sonra geçilen çok partili dönemde savaş esnasında çekilen ekonomik sıkıntıların da etkisiyle devletçilik politikasının ürünü olan KİT'ler şiddetle eleştirilmiştir. Bu dönemde yeniden düzenleme çalışmalarına girilmiştir. Ancak ekonominin bu doğrultuda yönlendirilmesi bakımından yapılan değerlendirmelerde ve çalışmalarda özelleştirmeye yönelik düşünceler ifade edilmekle ve gerekli adımları atmaya yönelik kanunlar çıkarılmakla birlikte uygulamaya yönelik adımlar atılmamıştır.

1950 yılında tek başına iktidara gelen hükümet özel teşebbüsün gelişiminden yana, liberal akımın destekçisi ve ekonomik faaliyetler içerisinde özel sektörün payının artması gerektiğini savunan ekonomi politikalarını benimsediğini ifade etmiştir.

Dolayısıyla özelleştirme konusu tekrar gündemdeki yerini almıştır. Bununla beraber hükümet programının aksine bu dönemde devletçi bir politika gütmüşlerdir. 1960'lı yıllar dünya genelinde devletçilik ağırlıklı ekonomi politikalarının öne çıkmaya ve yaygınlaşmaya başladığının gözlendiği yıllardır. Genel konjonktüre bağlı olarak Türkiye'de devletçilik uygulamalarına özel önem verilmiştir. 1970'ler ise devletin ağırlığını daha fazla hissettirdiği ve pek çok yeni teşebbüsün kurulduğu yıllar olmuştur.

Liberal ekonomiye geçiş yönünde dönüşümlerin yaşandığı 1980 yılında özelleştirmeye, esas olarak ekonomide devlet müdahalesinin asgariye indirilmesini amaçlayan bir politika olarak serbest piyasa ekonomisine geçişte önemli bir rol biçilmiştir.

1983 yılında iktidara gelen hükümet programında özelleştirmelere, izlenen liberal politikalarında bir sonucu olarak özel bir önem vermiş özelleştirmelere yönelik model ortaya koyulmuştur. Bu yılda özelleştirme ile ilgili çalışmalar başlamış; 1984 yılında ilk yasal düzenleme yapılarak, uygulayıcı ilk kurumun (Toplu Konut ve

Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı) temeli atılmıştır.⁹⁴

1986 yılına gelindiğinde Morgan Guaranty firması Wyvern Research Associate ile birlikte, uygulanacak özelleştirme programının ana hedeflerini ortaya koyan master planı hazırlamıştır. Bu planda dikkat çekici yön Türkiye’de en iyi özelleştirme yabancıya satış olduğu önerisinin bulunmasıdır.

Ülkemizde 1984 yılında başlayıp 1994 yılına kadar yapılan yasal düzenlemeler yetersiz kalmış, özelleştirmenin hukuksal temellerinin belirlenmesi gereği ortaya çıkmıştır. Gerek Anayasa Mahkemesinin iptal kararları, gerekse yasal boşluk, aksaklık ve çelişkiler dikkate alınarak hayli kapsamlı çalışmalar neticesinde 24.11.1994 tarihli ve 4046 sayılı Özelleştirme Kanunu yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Kanun ile Özelleştirme Yüksek Kurulu ve Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (ÖİB) oluşturulmuştur.⁹⁵

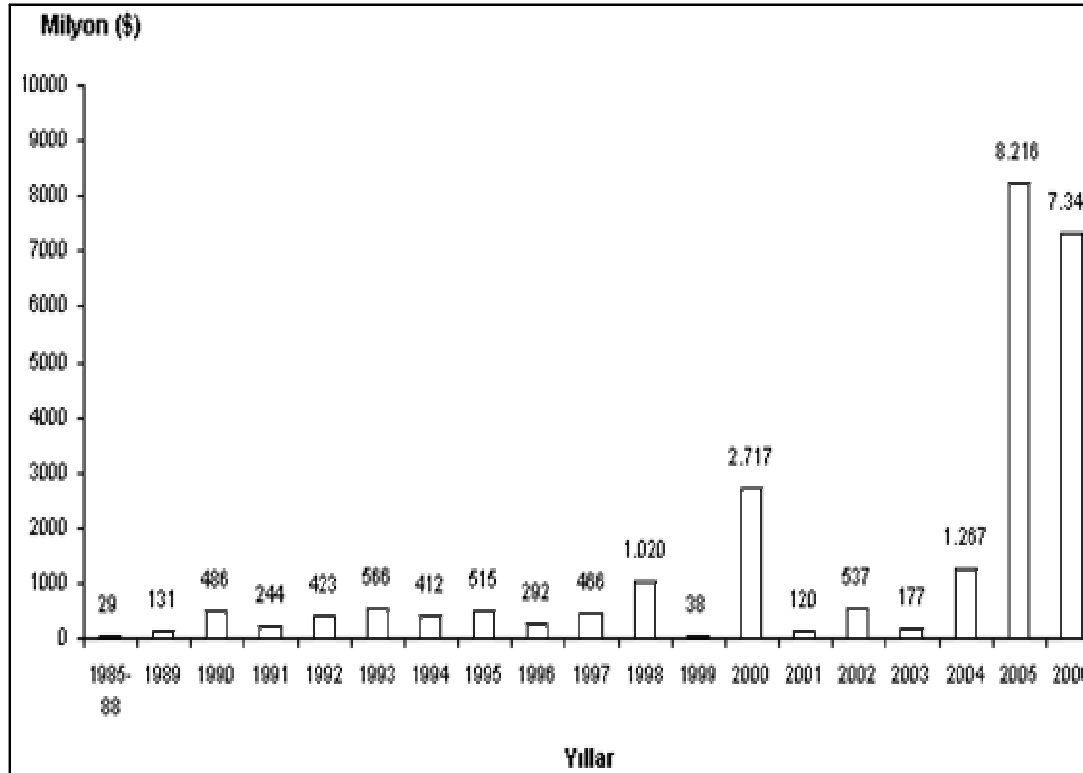
Bu kapsamda özelleştirmenin hedefleri; devletin ekonomideki sanayi ve ticari faaliyetlerinin en aza indirilmesi, rekabete dayalı piyasa ekonomisinin oluşturulması, devlet bütçesi üzerindeki KİT finansman yükünün azaltılması, sermaye piyasasının geliştirilmesi, kaynakların etkin kullanımı, atıl tasarrufların ekonomiye kazandırılması olarak belirlenmiştir.

Özelleştirme sürekli olarak hükümet programlarının ve ülkenin gündeminde olmasına rağmen özelleştirmeler açısından 2000’li yıllara gelinene kadar başarılı bir sonuç elde edilememiştir. Ancak 2000 yılından sonra gerek Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı gerekse IMF ile imzalanan anlaşmalar doğrultusunda ekonomide yapısal dönüşümün sağlanması için özelleştirmelere hız verilmiştir.

⁹⁴ Ayhan Sarısu, “ Dünyada Ve Türkiye’de Özelleştirme”,
http://www.geocities.com/ceteris_paribus_tr/a_sarisu.doc (Erişim Tarihi: 08.08.2006)

⁹⁵ Sarısu, **a.g.m.** ,(Erişim Tarihi: 08.08.2006)

Şekil 9. Yıllar İtibariyle Özelleştirme

Kaynak: http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/yillara_gore.htm (Erişim Tarihi: 15.04.2006)

1980’li yıllarda kamunun açıklarının yüksek düzeyde olmaması, bu açıkların dış kaynaklardan ve TCMB’den finanse edilebiliyor olması gibi nedenlerden ötürü kamu mülkiyetinin satışı ön plana çıkan ekonomi politikaları arasında yer almamaktaydı. Bu dönemde özelleştirmeler, dış çevrelerin Türkiye’de teşvik etmeye uygulamalar niteliğindedir. Dolayısıyla, yapılan tüm düzenlemelere karşın gerek iç piyasadaki alıcıların kaynak sıkıntısı, gerekse yabancıların KİT’lere kuşkuyla yaklaşması nedeniyle özelleştirmeler, Şekil 9’da açıkça görülebileceği üzere, 1980–1988 yılları arasında çok düşük seviyelerde kalmıştır.⁹⁶

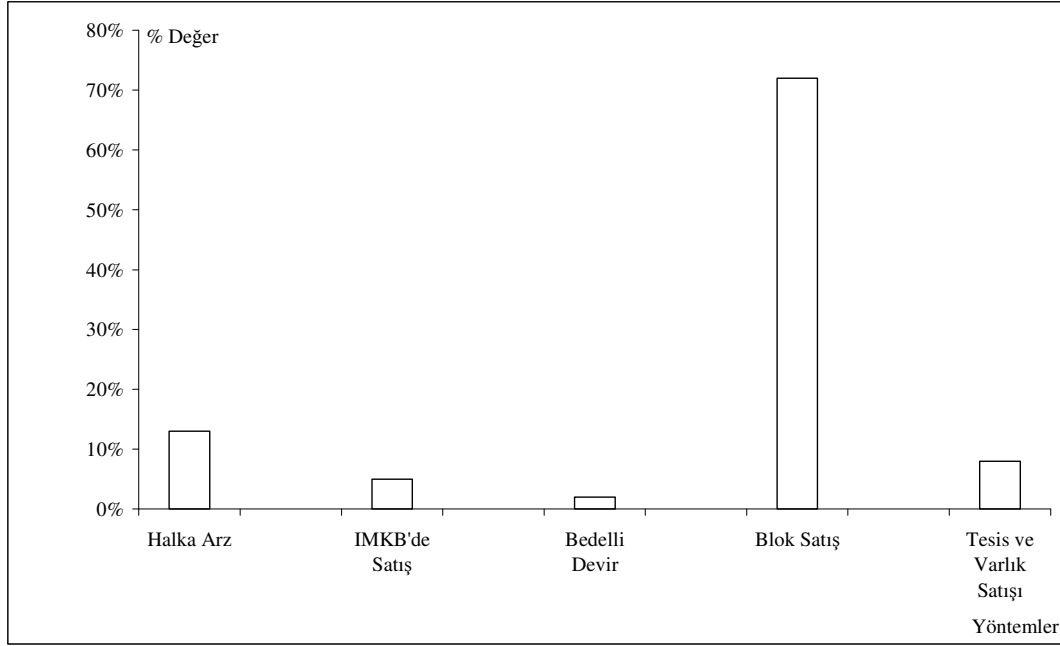
1990’lı yıllara gelindiğinde başa geçen hükümetler de özelleştirme politikalarını koşulsuzca benimsediler. Ayrıca, artan kamu borcunun maliyetinin yüksekliği nedeniyle özel sektörün bu maliyetin vergi ödemeleri olarak kederlerine geri döneceğini

⁹⁶ Oktar Türel, “Özelleştirme Üzerine Notlar”, s.1
<http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/bsbtolum.html> (Erişim Tarihi: 15.04.2006)

düşünceleri ve neo-liberal politikalar sonucunda hem KİT'ler piyasa mekanizması içerisinde işlevsiz kalmaya başlamış olduğuna inanılması da özelleştirmelerin hızlandırılması açısından etkili oldu. 1990'lı yıllarda, özelleştirmeye 1980'li yıllarda yüklenmiş olan ekonomide etkinliğin sağlanması amacı değişime uğrayarak yeniden yapılanma ve kamu borcunu finansa etme amacına dönüşmüştür. 1990–1999 yılları arasında, 1980'li yıllara oranla artış olmasına rağmen özelleştirmelerden beklenen performans elde edilememiş ve düşük seviyelerde kalmıştır.

2000 yılı özelleştirmeler açısından başarılı bir yıl olmakla beraber aynı yılın kasım ayında ve 2001 yılının şubat ayında yaşanan krizler nedeniyle 2001, 2002, 2003 yılları özelleştirmeler açısından başarısız olmuştur. 2004 yılında özelleştirme performansı yükselmeye başlamış, 2005 ve 2006 yılları ise cumhuriyet tarihinde en yüksek oranda özelleştirmelerin yaşandığı yıllar olmuştur.

Şekil 10. Yöntemler İtibariyle Özelleştirme

Kaynak: http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/yillara_gore.htm (Erişim Tarihi: 15.04.2006)

Halka arz bir şirketin hisse senetlerinin ödenmiş sermayesinin % 15'inden az olmamak kaydı ile borsada işlem görmek üzere yatırımcılara satılmasıdır

İMKB'de satış yöntemi ilk defa halka arz edilecek hisse senetlerinin borsada satılması, satıştan en az 20 iş günü önce gerekli belgelerle birlikte borsa'ya yapılacak başvurunun, borsa yönetim kurulunca kabulü ve ilan edilmesi ile mümkündür.

Blok satış emir miktarı şirketin ödenmiş/çıkarılmış sermayesinin %10'unu aşan satış işlemidir.

Bedelli devir, kuruluşların bütün olarak veya aktiflerindeki mal ve hizmet üretim birimleri ile madenlerin, mülkiyet hakkı saklı kalmak kaydıyla bedel karşılığında, belli süre ile işletilmesi hakkının verilmesidir.

Tesisi ve varlık satışı ise kuruluşların aktifindeki mal ve hizmet üretim birimleri ile varlıklarının mülkiyetinin bedel karşılığında devredilmesi, kuruluşların aktifindeki mal ve hizmet üretim birimleri ile varlıklarının mülkiyetinin bedel karşılığında devredilmesi anlamına gelmektedir.

Şekil 10'u incelediğimizde, yasal düzenlemeler doğrultusunda izin verilen saydığımız özelleştirme yöntemleri içerisinde, ülkemizde ağırlık verilen yöntem blok satışlar olmuştur. Blok satıştan sonra ise halka arz özelleştirmelerin gerçekleştirildiği yöntemlerden en çok başvurulanı olmuştur.

Blok satış yöntemiyle özelleştirmelerin %72'si, halka arz yöntemiyle %13'ü, tesis varlık satışı ile %8'i, İMKB'de satış yöntemiyle %5'i ve bedelli devir yöntemi ile %2'si gerçekleştirilmiştir.

Ayrıca, aşağıda yer verilen Tablo 15.'te görüleceği üzere, 1984–2006 yılları arasında blok satış yöntemi ile yapılan özelleştirmelerden elde edilen toplam gelir 17.887.951.478 dolar iken; yine 1984–2006 yılları arasında halka arz yöntemiyle yapılan özelleştirmelerden elde edilen gelirler toplam 3.133.739.478 dolar olması blok satış yönteminin diğer yöntemlere oranla daha çok tercih edildiğinin bir göstergesi olmaktadır.

Yine aynı tabloda yer verilen tablodaki veriler incelendiğinde, blok satış ve halka arz yöntemlerinden sonra 1984–2006 yılları itibariyle yapılan özelleştirmelerden elde edilen toplam gelirlerin miktarı yüksekten düşüğe doğru tesis/varlık satışı, İMKB'de satış ve bedelli devirler ve yarım kalmış tesis satışı şeklinde sıralanmaktadır.

Tablo 14. 1986 – 2006 Dönemi Özelleştirmelerinden Elde Edilen Gelirler (Dolar)

Özelleştirme Yöntemi	1986-2004	2005	2006	Toplam
Blok Satış	3.923.951.478	7.054.000.000	6.910.000.000	17.887.951.478
Tesis/Varlık Satışı	1.469.981.073	399.412.482	434.030.000	2.303.423.562
Halka Arz	2.860.019.875	273.719.603	0	3.133.739.478
İMKB'de Satış	800.819.126	460.234.642	0	1.261.053.768
Yarım Kalmış Tesis Satışı	4.368.792	0	0	4.368.792
Bedelli Devirler	377.836.828	28.351.395	208.779	406.397.002
TOPLAM	9.436.977.172	8.215.718.129	7.344.238.779	24.996.934.080

Kaynak: http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/yillara_gore.htm (Erişim Tarihi: 15.04.2006)

Özelleştirme ile ilgili olarak, yıllar, yöntemler ve elde edilen gelirler bakımından kısaca açıklamalar yapılmaya çalışıldıktan sonra ülkemizde gerçekleştirilen özelleştirmelerde çok uluslu işletmelerin sahip olduğu paya değinilecektir. Bu doğrultuda, özelleştirilen kuruluşlardan çok uluslu işletmelerin satın almış olduğu kuruluşlara yer verilecektir. Daha sonra ise, özelleştirmeden sonra bu işletmelerin faaliyette buldukları sektörlerdeki ağırlıkları ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

3.3. Türkiye’de Gerçekleştirilen Özelleştirmelerde Çok Uluslu İşletmelerin Payı

Ülke ekonomisine giriş yapan yabancı sermayenin yatırım yaptığı sektörler ülkenin içinde bulunduğu ekonomik koşullara ve çok uluslu işletmelerin yatırım politikalarına göre değişiklik göstermektedir. Nitekim çok uluslu işletmeler yurt dışına yaptıkları yatırımlarını hızlandırdıkları ilk dönemlerde imalat sanayisine yönelirken, bu görünüm son yıllarda değişiklik göstermiş, bu işletmeler daha çok stratejik öneme sahip enerji ve telekomünikasyon sektörlerinde yatırımlara yönelmişlerdir.

Bu açıklamalar doğrultusunda, aşağıda yer alan Tablo 15.’te yer alan yabancı yatırımların sektörel dağılımı incelendiğinde, 24 Ocak Kararlarının da etkisiyle 1980–1981 yılları arasında imalat sanayisine yapılan yatırımlarda ciddi bir artış görülmektedir. Sektöre yapılan yatırımlar 1996 yılına kadar yine istikrarlı bir artış seyretmiştir. Bu yılı takip eden iki yılda (1996–1997) sektöre yapılan yatırımlar düşüş göstermiş, daha sonraki dört yıl boyunca (1998–2001) yine artmasına rağmen 2002–2003 yıllarında düşüşe geçmiştir.

Tarım sektörüne yapılan yatırımlar incelendiğinde, yıllar itibariyle inişli-çıkışlı olduğu gözlenmektedir. Madencilik sektörüne yapılan yatırımlar, tarım sektörüne yapılan yatırımlarla benzerlik göstermekle beraber 2003 yılında bu alanda bir sıçrama gözlenmektedir.

Hizmetler sektörü incelendiğinde ise bu sektöre yapılan yatırımların yine 24 Ocak Kararlarının etkisiyle, 1980–1981 yılları arasında önemli oranda arttığı görülmektedir. Takip eden dönemde ise 1996 yılına kadar yatırımlar tempolu bir artış göstermiş, 1996 yılında yaşanan tepe noktasından sonra 2000 yılına kadar düşüşe geçmiştir. 2000–2002 yıllarında yaşanan yükseliş 2003 yılında son bulmuştur.

Tablo 15. Türkiye’de İzin Verilen Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı (Milyon Dolar)

YILLAR	İMALAT	%	TARIM	%	MADENCİLİK	%	HİZMETLER	%	TOPLAM
1980	88,76	%92	-	%0	-	%0	8,24	%8	97,00
1981	246,54	%73	0,86	%0	0,98	%0	89,13	%26	337,51
1982	98,54	%59	1,06	%1	1,97	%1	65,43	%39	167,00
1983	88,93	%87	0,03	%0	0,02	%0	13,76	%13	102,74
1984	185,92	%69	5,93	%2	0,25	%0	79,26	%29	271,36
1985	142,89	%61	6,37	%3	4,26	%2	80,97	%35	234,49
1986	193,47	%53	16,86	%5	0,86	%0	152,81	%42	364,00
1987	293,91	%45	13,00	%2	1,25	%0	347,08	%53	655,24
1988	490,68	%60	27,35	%3	5,62	%1	296,87	%36	820,52
1989	950,13	%63	9,36	%1	11,69	%1	540,59	%36	1.511,77
1990	1.214,06	%65	65,56	%4	47,19	%3	534,49	%29	1.861,30
1991	1.095,48	%56	22,41	%1	39,82	%2	809,55	%41	1.967,26
1992	1.274,28	%70	33,59	%2	18,96	%1	493,13	%27	1.819,96
1993	1.568,59	%76	21,05	%1	11,37	%1	462,38	%22	2.063,39
1994	1.107,29	%75	28,27	%2	6,20	%0	335,85	%23	1.477,61
1995	1.996,48	%68	31,74	%1	60,62	%2	849,48	%29	2.938,32
1996	640,59	%17	64,10	%2	8,54	%0	3.122,74	%81	3.835,97
1997	871,81	%52	12,22	%1	26,70	%2	767,48	%46	1.678,21
1998	1.017,29	%62	5,75	%0	13,73	%1	609,67	%37	1.646,44
1999	1.123,22	%66	16,19	%1	6,76	%0	553,40	%33	1.699,57
2000	1.105,49	%32	59,74	%2	5,01	%0	2.307,18	%66	3.477,42
2001	1.244,59	%46	134,38	%5	29,11	%1	1.317,20	%48	2.725,28
2002	892,01	%40	32,82	%1	17,29	%1	1.300,81	%58	2.242,93
2003	710,65	%59	7,73	%1	124,18	%10	365,43	%30	1.207,99
<i>TOPLAM</i>	<i>18.641,60</i>	<i>%53,0</i>	<i>616,37</i>	<i>%1,8</i>	<i>442,38</i>	<i>%1,3</i>	<i>15.502,93</i>	<i>%44,0</i>	<i>35.203,27</i>

Kaynak: http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser/faaliyet_sektorel.xls ‘deki verilerden düzenlenmiştir.

(Erişim Tarihi: 18.02.2006)

Tablo 16. Türkiye’de Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Firmaların Sektörlere Göre Dağılım

	Firma Adedi	Mevcut Yabancı Sermaye (Milyon TL)	Toplam Yabancı Sermaye İçindeki Payı	Şirketlerin Toplam Sermayesi (Milyon TL)	Toplam Sermaye İçinde Yabancıyenin Payı
Tarım	141	219.106.418	3,41%	239.248.479	91,58%
Madencilik	92	36.879.791	0,58%	46.395.229	79,49%
Enerji	53	216.889.269	3,38%	231.401.753	93,73%
İmalat Sanayi	1.550	2.480.442.692	38,63%	4.211.006.277	58,90%
Hizmetler	4.475	3.468.224.090	53,99%	5.630.025.806	61,60%

Kaynak:http://www.hazine.gov.tr/duyuru/basin/rapor_turkce.pdf (Erişim Tarihi: 09.08.2006)

Türkiye’de faaliyet gösteren yabancı sermayeli işletmeler 4.475 adet firmayla en yoğun olarak hizmetler sektöründe yer almaktadırlar. Hizmetler sektöründen sonra 1.550 adet firmayla en çok imalat sanayisine yatırım yapmışlardır. İmalat sanayisini takiben 141 adet firmayla tarım sektörü, 92 firmayla madencilik sektörü ve 53 adet firmayla enerji sektörü gelmektedir.

Tarım sektöründeki yabancı firmaların sermayelerinin toplam yabancı sermaye içindeki payı % 3.41, sektördeki toplam sermayenin içindeki payı ise % 91,58’dir. Madencilik sektöründeki yabancı firmalara ait sermayenin toplam yabancı sermaye içindeki payı % 0.58’dir. Bu sektördeki toplam sermaye içindeki payı ise % 79,49’dur. Enerji sektöründe 53 adet firma bulunmaktadır. Bu firmalara ait sermayenin toplam yabancı sermaye içersindeki payı % 3,38, sektördeki toplam sermaye içindeki payı ise % 93.73’tür. İmalat sanayisinde yer alan 1.550 adet yabancı sermayeli firmanın toplam

sermayesinin toplam yabancı sermaye içindeki payı %38,63, sektördeki toplam sermayenin içindeki payı ise %58,9'dur. Hizmetler sektöründe faaliyet yürüten 4.475 adet yabancı firmanın sahip olduğu sermayenin toplam yabancı sermaye içindeki payı %53,99, sektördeki toplam sermayenin içindeki payı ise % 61,60'tır.

Yabancı sermayeli işletmelerin yatırım yaptıkları sektörlerdeki paylarının yüksekliği bu tablodaki verilerden açıkça görülmektedir. Bu işletmeler faaliyet gösterdikleri sektörlerde, sektörü yönlendirebilecek ağırlığa sahiptirler.

Ülke ekonomilerine doğrudan yatırım yaparak giren çok uluslu işletmeler her zaman yeni işletmeler kurmamaktadırlar. Karlı gördükleri takdirde, gittikleri ülkelerde özelleştirilecek olan kamu kuruluşlarını ya da özel kuruluşları satın alarak ya da bu kuruluşlara ortak olarak da yatırım yapmaktadırlar. Ülkemizde de bu şekilde yatırım yapan firmalar mevcuttur ve bu firmalardan ulaşılabilenlerine Tablo 17.'de yer verilmiştir.

Tablo 17. ÇUİLERCE SATIN ALINAN KURUMLAR 1988–2006

ÖZELLEŞTİRİLEN KURUM	SATIN ALAN KURULUŞ	SATIŞ TARİHİ	ÖZELLEŞTİRME YÖNTEMİ
ANSAN - MEDA	ATLANTIC IND. LTD.	1988	BLOK SATIŞ
AFYON ÇİMENTO	SCF	1989	BLOK SATIŞ + HALKA ARZ
USAŞ	SAS	1989	BLOK SATIŞ + HALKA ARZ
ANKARA ÇİMENTO	SCF	1989	BLOK SATIŞ
BALIKESİR ÇİMENTO	SCF	1989	BLOK SATIŞ
PINARHISAR ÇİMENTO	SCF	1989	BLOK SATIŞ
SÖKE ÇİMENTO	SCF	1989	BLOK SATIŞ
TÜRK KABLO	NOKIA INT. - FINNISH FUND	1991	BLOK SATIŞ
TOFAŞ OTO TİC.	FIAT AUTO S.P.A.	1991	BLOK SATIŞ + HALKA ARZ
GÜNEŞ SİGORTA	GAN INTERNATIONAL	1991	BLOK SATIŞ
İPRAGAZ	PRIMAGAZ A.G.	1992	BLOK SATIŞ
NETAŞ	NTL	1993	BLOK SATIŞ + HALKA ARZ
TELETAŞ	ALCATEL B.V.	1993	BLOK SATIŞ + HALKA ARZ
AEG - ETİ A.Ş.	AEG Aktiengesellschaft	1993	BLOK SATIŞ
AEG - ETİ	AEG Aktiengesellschaft	1994	BLOK SATIŞ

TABLO 17'nin DEVAMI

ÖZELLEŞTİRİLEN KURUM	SATIN ALAN KURULUŞ	SATIŞ TARİHİ	ÖZELLEŞTİRME YÖNTEMİ
TESTAŞ AYDIN	TAIWAN FIRSSTOHM	1995	
İŞ BANKASI*	-	1998	ULUSLARARASI KURUMSAL ARZ
DOSAN KONSERVE	UNILEVER HOLDİNG A.Ş.	2000	BLOK SATIŞ
TÜPRAŞ**	-	2000	ULUSLARARASI KURUMSAL ARZ
AYMAR YAĞ	UNILEVER SAN. VE TİC. A.Ş.	2000	BLOK SATIŞ
POAŞ***	-	2002	ULUSLARARASI KURUMSAL ARZ
T. TELEKOM	OGER TELECOMS O.G.G.	2005	BLOK SATIŞ
BAŞAK SİGORTA A.Ş.	GROUPAMA INTERNATIONAL	2006	BLOK SATIŞ
BAŞAK EMEKLİLİK A.Ş.	GROUPAMA INTERNATIONAL	2006	BLOK SATIŞ
* % 7.39 'u satılmıştır. ** % 6.93 ü satılmıştır. *** % 3.5 'i satılmıştır.			

Kaynak:<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/APCITY/UNPAN018677.pdf>,
<http://www.oib.gov.tr/yayinlar/yayinlar.htm>'deki verilerden düzenlenmiştir. (Erişim Tarihi: 18.02.2006)

Tablodan çok uluslu işletmelerin çeşitli sektörler'e yöneldiğini görmekteyiz. 1990'lı yıllara kadar ağırlıklı olarak çimento fabrikalarına yönelmişlerdir. Daha sonraki dönemlerde ise sigortacılık sektörü, imalat sanayisi, yönelik yatırımlar yapılmış olmakla birlikte son yıllarda enerji ve telekomünikasyon sektörlerine ağırlık vermeye başlamışlardır.

Yukarıda tabloda verilen özelleştirme yöntemlerinin haricinde çok uluslu işletmeler, özelleştirmenin bir diğer yöntemi olarak kabul edilen birleşme ve devralma yöntemleriyle de kamu işletmelerine ortak olmaktadır. Bunun önemli örneklerinden biri çimento sektöründe görülmüştür.

1999 yılında, Parficim, Baştaş Çimento'nun hisselerini satın almıştır. Orta Anadolu Bölgesi ve Doğu Akdeniz Bölgesini kapsayan pazara giren Parficim (Societe de Participations Financieres et Immobilières), sermayesinin tamamı Vicat grubuna ait olan bir yatırım şirketidir. Türkiye'ye 1991 yılında Konya Çimento'nun hisselerini alarak girmiş daha sonra Baştaş'ın sermayesine ortak olmuştur. Parficim'in Konya Çimento'daki payı, %66,6 iken Baştaş'taki payı ise birleşme sonrası %38.75'ten %82'ye yükselmiştir.⁹⁷Bu rakamlar aslında sektördeki yabancı sermaye artışı ve tekelleşme eğiliminin de bir göstergesidir.

Tablo 18. ÇUİ'lerin Satın Aldığı Çimento Fabrikaları Faaliyet Bilgileri

	ÜRETİM	İÇ SATIŞ (TON)	İHRACAT (TON)
AFYON	416.173	418.199	
ANKARA	699.876	696.354	-
BALIKESİR	359.270	282.002	78.198
PINARHİSAR	494.862	488.405	-
SÖKE	503.748	505.694	108
T O P L A M	2.473.929	2.390.654	78306

Kaynak: http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/cimento_genel.htm' deki verilerden düzenlenmiştir.(Erişim Tarihi: 23.01.2006)

Çok uluslu işletmelerce satın alınmış olan çimento fabrikalarının özelleştirildikten sonraki toplam üretimleri 2.473.929 tondur. Bu üretimin 2.390.654 tonu yurt içinde satılmaktadır. 359.270 ton üretim yapan Balıkesir Çimento bunun 78.198 tonunu ihraç

⁹⁷ Sonay Bayramoğlu, "Özelleştirme Döneminde Tekelleşme Eğilimi"
<http://www.kigem.org.tr/yonetim/resimler/TEKELLEŞME%20RAPORU.DOC>
(Erişim Tarihi: 08.08.2006)

etmektedir. Söke Çimento ise 503.748 ton üretim yapmakta ve bunun sadece 108 tonunu ihraç etmektedir.

Özelleştirme sonrası verileri baz alındığında çimento sektöründe üretim yıllık ortalama 36 milyon ton civarında gerçekleşmektedir. Toplam üretimin 9.846.117 tonunu özelleştirilen şirketler karşılamaktadır. Çok uluslu işletmeler tarafından satın alınan fabrikalar ise 2.473.929 tonunu karşıladığına göre, özelleştirme sonrasında çok uluslu işletmeler yaklaşık olarak özelleştirilen fabrikaların üretiminin yaklaşık dörtte birini üretmektedir.⁹⁸

Gıda sektörü ülkemizde tekelleşme oranının yüksek olduğu sektörlerden bir tanesidir. Bu sektör özellikle çok uluslu işletmelerin sayıca çokluğu ve pazar paylarının yüksekliği dikkat çekicidir.

Aşağıdaki tabloda birleşme ve devir alma yöntemiyle gıda sektörüne gelmiş olan işletmelere yer verilmiştir.

Çok uluslu işletmelerin birleşme ve devralmayı gerçekleştirdikleri yerli firmalar da ülkemizin büyük işletmeleri arasındadır. Bu birleşmeler sektörde özel sektörün ağırlıkta olduğunun bir göstergesi olarak da ele alınabilir.

Sabancı holding Philip Morris, Danone ve Carrefour ile ortak olmuştur. Koç ise Sodial ile birleşmiştir. Birtat ve Tikveşli ise Danone tarafından satın alınmıştır. Benzer şekilde Mis Süt'te Nestle tarafından satın alınmıştır.

⁹⁸ Mutafa Altunok, "Kamu İşletmeciliğini Geliştirme Merkezi Vakfı (Kigem) Sektör İncelemesi Karşılaştırmalı Sektör Analizi Çimento Sektörü"
<http://www.kigem.org.tr/yonetim/resimler/kigemcimento.doc> (Erişim Tarihi: 15.04.2006)

Tablo 19. Gıda Sektöründeki Birleşme Devralmalardan Örnekler

YERLİ İŞLETME	YABANCI İŞLETME
MARSA	PHILIP MORRIS
SABANCI	DANONE
SABANCI	CARREFOUR
KOÇ	SODİAL
DOĞUŞ	LAMB-WESTON
FİLİZ	BARİLLA
YAŞAR	YADEX
TÜRK TUBORG	CARLSBERG
KÖY-TÜR	DUTCH DEVELOPMENT BANK
TURYAĞ	HENKEL
MİS SÜT	NESTLE
TİKVEŞLİ	DANONE
BİRTAT	DANONE

Kaynak: http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=157 (Erişim Tarihi: 10.08.2006)

Unilever Holding'in satın almış olduğu Aymar, bu çok uluslu işletmenin gıda sektöründe sahip olduğu firmalardan sadece bir tanesidir. Unilever Holding'in birleşme devamlalar yöntemiyle ortak olduğu farklı firmalar da bulunmaktadır. Bu firmalarla ortaklık kurulması sonucunda Unilever ülkemizde gıda sektöründe önemli bir pazar payına sahip olmuş, hatta birçok üründe tekel konumuna gelmiştir.

Unilever holdingin ürettiği ürünlere ve bu ürünlerin pazar paylarına, Unilever'in faaliyet bulunduğu sektördeki ağırlığının bir göstergesi olacağına inanıldığından, yer verilmektedir.

Tablo 20.'den görüleceği üzere, Unilever dondurma markaları içerisinde %69,2'lik, margarin markaları içerisinde % 44'lük ve mayonez markaları içerisinde % 39'luk paya sahiptir. Yani rekabette olduğu diğer firmalara oranla bu alanlarda yüksek pazar payına sahiptir. Hatta özellikle dondurma alanında tekeli güce sahip olduğu açıkça görülmektedir.

Tablo 20.Unilever Ürünleri ve Pazar Payları(Yüzde Değer)

ÜRÜN	PAZAR PAYI
Ketçap (Calve)	31.5
Mayonez (Calve)	39
Ayçiçek Yağı (Yudum)	17.6
Mısırözü Yağı (Komili Sırma)	37.9
Zeytin Yağı (Komili)	38.8
Margarin (Sana, Rama, Becel, Aymar)	44
End. Dondurma (Algida, Carte D'or)	69.2
Puding (Calve)	11
Çay (Lipton)	9.6
Çorba (Calve)	3.2

Kaynak: <http://www.rekabet.gov.tr/word/00-45-475-260.doc> (Erişim Tarihi: 10.0.2006)

SONUÇ

Küreselleşme sürecinde güç kazanan neo-liberal iktisadi yaklaşımın savunduğu serbest piyasa mekanizması ve devletin ekonomideki yerinin minimize edilmesi yönündeki görüşler tüm dünyaya yayılmıştır. Gelişen haberleşme ve iletişim teknolojisiyle ulaşılabilen her yerde sürekli olarak küreselleşmenin zamanın ideolojisi olduğu vurgulanmaktadır.

Bütün bunlara paralel olarak ise özelleştirme tartışmaları yürütülmektedir. Aşırı sermaye birikiminin neden olduğu düşük kar oranlarını artırma sorununun küreselleşmeyle çözülmeye çalışılması küresel çözüm araçlarının önünün açılmasını da gerektirmiştir. Bu noktada, günden güne güç ve hareket serbestisi kazanan çok uluslu işletmeler devreye girmiştir. Çünkü çok uluslu işletmelerin sahip oldukları sermayeyi küresel ölçekte yönlendirme ve kontrol edebilme güçleri ekonomi politikaları ve araçlarının da belirleyicisi olmalarını sağlamıştır.

Aynı zamanda, tüm dünya ekonomisinin yeniden yapılandırıldığı bu süreçte sermayeye hareketlilik kazandırılmasıyla ve özellikle finans sektöründe ortaya çıkan yeni yatırım araçlarıyla, uluslararası sermaye, yatırımlardan doğabilecek riski azaltmak ve yüksek getiriler elde etmek için yatırımlarını aynı anda farklı ülkelerde yapmaktadır.

Çeşitli yatırım araçlarına sahip olan uluslararası sermaye, üretimin de küreselleşmesiyle beraber doğrudan yatırımlara ayrı bir önem vermiştir. Çünkü özellikle çok uluslu işletmelerin yaptığı doğrudan yatırımlar, yatırım yapılan ülkenin ekonomik yapısının şekillendirilmesinde önemli rol oynamaktadır.

Bu noktada çok uluslu işletmelerin en önemli araçlarından biri özelleştirme olmuştur. Bu yolla çok uluslu işletmeler gittikleri ülkelerdeki kamuya ait birçok işletmeye ya ortak olmuş ya da işletmeleri tamam satın almıştır. Böylelikle, çok uluslu işletmeler karlarını artırma olanağı yakalarken, özelleştirmelerin yapıldığı ülke ekonomilerinde kamu payı gittikçe azalmıştır. Bunun sonucunda ise serbest piyasa mekanizmasının işlerlik kazanmasında önemli aşamalar kaydedilmiştir.

1980 yılında 24 Ocak kararlarıyla beraber Türkiye’de de neo-liberal iktisat politikaların benimsenmesiyle yabancı sermayenin ülkeye girişini kolaylaştıran yasal düzenlemeler yapılmasıyla çok uluslu işletmelere kapılar açılmış, özelleştirmelere hız verilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla, özelleştirme kavramının, Türkiye’de küreselleşme

ideolojisini yaymak, piyasa mekanizmasına geçerlilik kazandırmak ve ülke ekonomisinin yeniden yapılandırılarak dünya ekonomisine entegre edilmesinde bir araç olarak kullanıldığı olasılığını düşünmemize neden olmuştur.

Ekonomik güçlerinin büyüklüğüne değindiğimiz çok uluslu işletmeler, kamuya ait tekel konumundaki işletmeleri satın alarak özel sektör tekellerine neden olmuşlardır. Özellikle bu alana yönelmelerinin sebebi ise, kamu dışsal yararları gözeterek düşük fiyatlama yaparken, özel kesimin dışsal yararları göz etmek gibi bir zorunluluğu olmamasından dolayı istediği gibi fiyatlama yapabilecek olmasıdır. Dolayısıyla bu sektörlerde daha fazla kar elde etmektedirler.

Çok uluslu işletmelerin bu yaklaşımları Türkiye ekonomisinde de uygulama alanı bulmuştur. İncelediğimiz örneklerde de görüldüğü üzere özelleştirilen sektörlerde çok uluslu işletmelerin pazar payları yüksek olmuş ve birçok sektörde tekeli güce sahip olmuşlardır.

Ancak bu süreçten karlı çıkan kesim sadece çok uluslu işletmeler olmuştur. Çünkü bu işletmeler yapılan özelleştirmelerle çok yüksek oranlarda kar elde etmişlerdir. Serbest piyasa mekanizmasına işlerlik kazandırmak, dünya ekonomisine entegre olmak, ekonomide devletin payını azaltmak gibi nedenlerle yapılan özelleştirmelerden Türkiye ekonomisinin payına düşen ise stratejik öneme sahip enerji, telekomünikasyon gibi sektörlerin kaybı, işsizlik ve yoksulluk olmuştur.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Afşar, Muharrem. **Türkiye’de Kamu İktisadi Teşebbüsleri’nde Özelleştirme ve Verimlilik İlişkisi.** Eskişehir: T.C.Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1990.

Aşıkoğlu, Rıza. **Globalleşme Sürecinde Uluslararası Finansal Yönelimler.** Kütahya: T.C. Dumlupınar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayınları No:2, 1993.

Boratav, Korkut. **Türkiye İktisat Tarihi.** Dokuzuncu Basım. Ankara: İmge Kitabevi, Ağustos 2005.

Cevizoğlu, M.Hulki. **Türkiye’nin Gündemindeki Özelleştirme.** İstanbul: İlgı Yayıncılık, 1989.

Ceylan, Ali ve Melek Vergiliel. **Türkiye’de KİT’ler ve Özelleştirme.** Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1989.

Dartan, Muzaffer. **Privatization in the UK and Turkey with Particular Reference to the Coal Sector.** İstanbul: University of Marmara European Community Institute, 1996.

Demir, Ömer. **Küresel Rekabette Etkin Devlet: Türkiye İçin Etkin Bir Devlet Oluşturma İmkani.** Birinci Basım. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, Şubat 2003.

Demircan, Hayrettin. **Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırım ve Stratejileri.** Ankara: T.C. Başbakanlık /Hazine Müsteşarlığı Matbaası, 2003.

Diken, Peter. **Global Shift: Transforming The World Economy** Third Edition. London: Paul Chapman Publishing, 1998.

Ellwood, Wayne. **The No-nonsense Guide To Globalization.** UK: New Nationalist Publications Ltd, 2001.

Ghai, Dharam. “Yapısal Uyum,Küresel Bütünleşme ve Sosyal Demokrasi,” **Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma.** Çeviren: İdil Eser. Birinci Basım. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Mayıs 1995.

Günsoy, Bülent. **Küreselleşme: Bir Varoluş Çözümlemesi.** Bursa: Ekin Kitabevi, 2006.

Hirst, Paul ve Grahame Thompson. **Küreselleşeme Sorgulanıyor.** Çeviren: Çağla Erdem, Elif Yücel. Birinci Basım. Ankara: Dost Kitabevi, Eylül 1998.

Karlık, S.Rıdvan. **Türkiye’de KİT’ler ve Özelleştirme.** İstanbul: Esbank, Yayın No:5, 1994.

_____ **Türkiye Ekonomisi.** Yedinci Basım. İstanbul: Beta Basım yayın A.Ş. 2002

Kazgan, Gülten. **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi.** Onbirinci Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, Haziran 2004.

_____ **Küreselleşme ve Ulus-Devlet.** Üçüncü Basım. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.

_____ **Tanzimattan Günümüze Türkiye Ekonomisi.** Birinci Basım. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, Mart 2002.

Kepek, Yakup ve Nurhan Yentürk. **Türkiye Ekonomisi.** Onbirinci Basım. Remzi Kitabevi, Kasım 2000.

Kutlu, Erol ve Rana Eşkinat. **Dünya Ekonomisi.** Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırmaları Vakfı Yayın No:150, 2002.

Lenin, V.I. **Kapitalimin En Yüksek Aşaması Emperyalizm.** Çeviren: Olcay Geridönmez. Üçüncü Basım. İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2006.

Marks, Karl .**Kapital Cilt 1.** Çeviren: Alaattin Bilgi Ankara: Sol-Onur Yayınları, 2000.

Özalp, İnan. **Çok Uluslu İşletmeler: Uluslararası Yaklaşım.** Eskişehir: Birlik Ofset Yayıncılık, 2000.

Özkan, Abdullah. “Globalleşen Dünyada Demokrasinin Önemi ve Türkiye’nin Konumu,” **Globalleşen Dünyada Türkiye’nin Yeri.** İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Yayınları, 2004.

Seyidoğlu, Halil. **Uluslararası İktisat**. Dördüncü Basım. İstanbul: Gizem Yayınları 2003.

Sklair, Laslie. **Globalization, Capitalism and its Alternatives**. Third Edition. New York: Oxford University Press, 2002.

Sönmez, Mustafa. **Sermaye Birikiminin 75 Yıllık Gelişimi: Kilometre Taşları** İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998.

Sönmez, Sinan. “Küresel Finansal Düzen, Yönetişim ve Büyüme,” **Dünya Ekonomisinde Bütünleşme Hareketleri ve Türkiye: Sorunlar ve Çözüm Önerileri**. Editör: Nihal Yıldırım Mızrak Ankara: Siyasal Yayınevi, 2004

Simmonds Kenneth ve Stephan H.Raback **International Business and Multinational Enterprises** Third Edition. USA: Richard D. Irwin Inc, 1983.

Yeldan, Erinç. **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim, Büyüme**. Dördüncü Basım. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

Yüksel, Öznur. **Uluslararası İşletme Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları**. Ankara: Gazi Kitabevi, 1999.

RAPORLAR

Özelleştirme Olayı: Toplumsal-Ekonomik Boyutları ve Çalışanların Sorunları Üzerine Bir İnceleme. TES-İŞ Yayınları, Ankara, 1992.

Türkiye’de Kamu Bankalarının Özelleştirilmesi İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No:221, 2001.

Borsada Satış Yoluyla Özelleştirme. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:927, 1996.

MAKALELER

Akdiş, Muhammet. “ Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye: Finansal Krizler-Beklentiler”

<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/Ekim2002/akdis.htm>

(Erişim Tarihi: 10.08.2006)

Akkaya, Yüksel. Küreselleşme, Sendikasılaştırma ve Yoksullaştırma.

<http://www.ceterisparibus.net/dunya/kuresellesme.htm>.

(Erişim Tarihi: 11.03.2006)

Aktan, Can. “Globalleşme Kavramı,”

<http://www.canaktan.org/yenitrendler/globallesme/kavram.htm>

(Erişim Tarihi: 10.03.2006)

Altunok, Mutafa. “Kamu İşletmeciliğini Geliştirme Merkezi Vakfı (Kigem) Sektör İncelemesi Karşılaştırmalı Sektör Analizi Çimento Sektörü”

<http://www.kigem.org.tr/yonetim/resimler/kigemcimento.doc>

(Erişim Tarihi: 15.04.2006)

Bayramoğlu, Sonay. “Özelleştirme Döneminde

Tekelleşme Eğilimi” <http://www.kigem.org.tr/yonetim/resimler/TEKELLESME%20RAPORU.DOC> (Erişim Tarihi: 08.08.2006)

Demir, Hüseyin. “Küreselleşme Sürecinde Şirketlerde Birleşme Ve Tür Değişirme”

<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/tem98/kuresellhtm.htm>

(Erişim Tarihi: 08.08.2006)

Gökal, İsmail. “Globalleşme,”

<http://www.foreigntrade.gov.tr/Kuresellesme/Kuresellesme/Sayı7.htm>.

(Erişim Tarihi: 13.03.2006)

Gür, Betül. “Yeni Dünya Düzeninde Ulusaşırı Şirketlerin Yeri”

<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/nisan2003/yeni%20dunya.htm>

(Erişim Tarihi: 02.08.2006)

Kar, Muhsin ve Kara, Akif. “Türkiye’ye Yönelik Sermaye Hareketleri Ve Krizler”

<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/temmuz2003/sermaye>

(Erişim Tarihi: 10.08.2006)

Köse, H. Ömer. “Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü,”
<http://www.ceterisparibus.net./dunya/kuresellesme.htm>.
 (Erişim Tarihi: 13.03.2006)

Özkıvrak Özlem ve Dileyici Dilek. “Globalleşme, Bölgeselleşme, Mega Rekabet ve Türkiye”,
<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/OCAK2001/globallesme.htm>
 (Erişim tarihi: 08.08.2006)

Petras, James. “ Emperyal Gücün Ekonomik Temeli”
http://www.uzaklar.net/html/emperyal_gucun_ekonomik_temeli.html
 (Erişim Tarihi: 10.08.2006)

Sarısu, Ayhan. “ Dünyada Ve Türkiye’ de Özelleştirme”,
http://www.geocities.com/ceteris_paribus_tr/a_sarisu.doc
 (Erişim Tarihi: 08.08.2006)

Şenses, Fikret. “Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Fırsat mı, Engel mi?,”
<http://www.ceterisparibus.net./dunya/kuresellesme.htm>
 (Erişim Tarihi: 13.03.2006)

Tağraf, Hasan. “Küreselleşme Süreci ve Çok Uluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi,” <http://www.ceterisparibus.net./dunya/kuresellesme.htm>.
 (Erişim Tarihi: 13.03.2006)

Türel, Oktar “Özelleştirme Üzerine Notlar”, s.1
<http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/bsbttoplum.html>
 (Erişim Tarihi: 15.04.2006)

Yeldan, Erinç. "Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler,” <http://www.ceterisparibus.net./dunya/kuresellesme.htm>.
 (Erişim Tarihi: 13.03.2006)

“Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlar,Küreselleşme ve Dünya Ticareti
<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekonomi/sayi6/ticaret.htm>
 (Erişim Tarihi:12.03.2006)

Çeviren: Ersan Öz, “Globalleşme Nedir?,”
<http://www.foreigntrade.gov.tr./Kuresellesme/Globallesme.htm>.
 (Erişim Tarihi: 13.03.2006)

Türk Dış Ticareti Üzerinde Etkili Olacak Yapısalıklar
<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/strateji/I-4.htm> (Erişim Tarihi: 15.08.2006)

İNTERNET KAYNAKLARI

http://www.unctad.org/sections/dite_dir/docs/wir2005top100_en.pdf
 (Erişim Tarihi : 17.07.2006)

<http://ddp-ext.worldbank.org/ext/DDPQQ/report.do?method=showReport>
 (Erişim Tarihi: 15.07.2006)

<http://foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/ocak99/global.htm>’
 (Erişim Tarihi: 15.03.2006)

<http://www.dtm.gov.tr/ead/ekonomi/sayi6/ticaret.htm> (Erişim Tarihi: 29.05.2006)

<http://devdata.worldbank.org/data-query> (Erişim Tarihi: 29.05.2006)

<http://stat.wto.org/StatisticalProgram/WSDBViewData.aspx?Language=E>
 (Erişim Tarihi:29.06.2006)

<http://ddp-ext.worldbank.org/ext/DDPQQ/showRport.do?method=showReport>
 (Erişim Tarihi:29.06.2006)

WIR 2002, s.7. <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/OCAK2003/d%C3%BCnya.htm>
 (Erişim Tarihi: 15.04.2006)

<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/tem2000/teknoloji.htm>,
 (Erişim Tarihi:13.03.2006)

<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/OCAK2003/d%C3%BCnya.htm>
 (Erişim Tarihi: 03.06.2006)

http://rru.worldbank.org/Images/Privatization/Graphs/Region/global_num_trans.gif
 (Erişim Tarihi: 14.08.2006)

http://rru.worldbank.org/Images/Privatization/Graphs/Region/global_num_trans.gif
(Erişim Tarihi: 14.08.2006)

<http://rru.worldbank.org/Privatization/Sector.aspx?sectorid=999&view=proceeds&tab=>
(Erişim Tarihi: 14.08.2006)

<http://rru.worldbank.org/Privatization/Sector.aspx?sectorid=999&view=proceeds&tab=>
(Erişim Tarihi: 14.08.2006)

http://www.unctad.org/en/docs/wir2000_en.pdf (Erişim Tarihi: 16.08.2006)

<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ulkegos/ihracat.xls> (Erişim Tarihi: 29.05.2006)

http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser/ys_yatirim.xls (Erişim Tarihi: 18.02.2006)

http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/yillara_gore.htm (Erişim Tarihi: 15.04.20)

http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser/faaliyet_sektorel.xls (Erişim Tarihi: 18.02.2006)

http://www.hazine.gov.tr/duyuru/basin/rapor_turkce.pdf (Erişim Tarihi: 15.04.2006)

<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/APCITY/UNPAN018677.pdf>
(Erişim Tarihi: 18.02.2006)

http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/cimento_genel.htm
(Erişim Tarihi:18.06.2006)

http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=157(Erişim Tarihi: 10.08.2006)